

COLLEGIATA DE SANTA MARIA DE CERVERA

PER

JOAN VILA-GRAU
ANTONI VILA I DELCLÒS
JOSEP M. LLOBET
ESTHER BALASCH

INTRODUCCIÓ

per Esther Balasch

L'actual temple de Santa Maria de Cervera està emplaçat dalt del coll de les Savines compartint espai amb uns altres dos monuments emblemàtics de la vila cerverina: el castell i l'edifici municipal de la Paeria. Les obres de l'actual edifici eclesial es varen iniciar l'any 1306, data que es pren com a punt de partida de la construcció de l'edifici religiós més important de la vila. La seva consagració amb tota solemnitat es va realitzar el 15 de març de 1359: cinquanta-tres anys des de l'inici fins a la consagració, unes obres que, d'altra banda, s'allargaren fins al segle xv, tot i que s'estengueren en el transcurs del temps. Assentat sobre l'anterior temple d'estil romànic sota l'advocació de sant Martí, el primitiu edifici apareix documentat als segles xi i xii (1081-1147), i se'n conserva la portada dedicada a sant Martí, amb el timpà que acull la iconografia del sant muntant a cavall donant mostra de la vida exemplar i dels miracles realitzats. També se'n conserva la porta d'accés a la sagristia, d'estil romànic, que esdevé un interessant testimoni reforçat arran de la intervenció arqueològica en les campanyes dels anys 1989-1990, en les quals es va documentar una antiga construcció anterior a l'actual església gòtica.

La col·legiata de Santa Maria segueix un esquema constructiu força ambiciós, ja que la capçalera presenta un deambulatori envoltat de vuit capelles radials, entre les quals destaquen la de Sant Nicolau i la de Sant Jaume, en les quals es documenta una de les primeres vidrieres del temple. L'actual col·legiata és el resultat d'un llarg procés constructiu que podríem dir que culminà l'any 1821, quan s'enderrocà la façana principal fruit del mal estat de conservació, un moment que permeté l'ampliació del temple amb l'allargament de les naus, la principal i les laterals. La façana presenta una rosassa ornada amb vitralls d'estil neogòtic que acullen l'heràldica de la vila, amb un cervol campejant al bell mig de l'òcul central.

La planta mesura 50 × 27,5 m, configurada amb tres naus i amb capelles laterals. La col·legiata gaudí de beneficis, de donacions i de llegats provinents de nobles, gremis, confraries, comerciants i de la mateixa oligarquia municipal, tal com testimonien els emblemes i escuts servats als murs de les naus, als pilars i a les claus de volta del temple. Però va ser el govern municipal el responsable del finançament, de la gestió econòmica i de les decisions tècniques a dur en tot moment. El tutelatge municipal serà el valedor de l'edifici que vetllà ara i adés tant de la fàbrica constructiva com del seu manteniment i de les reformes. Un tutelatge que es documenta a bastament i que va més enllà de la mateixa obra, tal com succeí amb el tema dels vitralls que en el transcurs del temps ornaran l'edifici.

Quant als vitralls, el que avui es conserva és el fruit del llarg procés iniciat a final del segle xiv. Santa Maria és el testimoni de la convivència harmònica de diferents mestres i estils que han marcat la seva singularitat en el territori. Malgrat el principi i la voluntat del rei Jaume II de crear una nova diòcesi amb seu episcopal a Cervera, Roma sembla que no es mostrà favorable a aquesta petició. Amb tot, el temple de Santa Maria es construí segurament amb aquesta voluntat i projectant una capçalera singular i ambiciosa adient per erigir-se com a seu del que havia de ser un nou bisbat.

L'obra de vidrieria del temple de Santa Maria se situa des d'un bon començament, l'any 1389, segons la documentació servada a l'arxiu municipal, trenta anys després de la data que prenem per a la seva consagració, tres dècades durant les quals els finestrals, inicialment, degueren estar tapats amb alabastres translúcids, tal com era costum, o fins i tot amb draps encerats a bastament documentats en altres temples abans de la col·locació de vitralls. La documentació exhumada no és gaire aclaridora al respecte; només puntualment documentem encerats quan es reparen algunes vidrieres anys després de la seva col·locació, ja que els mancava algun fragment de vidre.

A la vila de Cervera, els primers vitrallers documentats coincideixen amb la penetració de l'estil del gòtic internacional i amb la presència de mestres vidriers de procedència forana. En referència al nostre territori, foren mestres de la llum procedents del Regne de França, com Nicolau de Maraya, conegut també amb el sobrenom de «mestre Colí», procedent de Maraye, a la diòcesi de Trezen de Troyes, i Joan de Sant Amat, segons sembla originari de Saint-Amant-Montrond, del Berry francès. Ambdós configuren una llarga llista de vitrallers arribats des d'Europa que ens deixen el seu testimoni a través de les poques obres servades i dels més que nombrosos documents conservats que posen de manifest la seva estada a les nostres terres.

Els vitralls cerverins són uns dels millors i l'únic testimoni de vitralls conservats del mestre Nicolau de Maraya. Aquest és un patrimoni valuós per a l'estudi de l'obra del mestre Colí a les terres de Lleida.¹

1. Vegeu les publicacions següents entorn del tema dels vitralls de Santa Maria de Cervera: Agustí DURAN I SANPERE, «L'art antic a l'església de Santa Maria de Cervera», *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), vol. xxxii (1922); Agustí DURAN I SANPERE, *Llibre de Cervera*, Barcelona,

Més de sis-cents anys han transcorregut d'ençà de la col·locació dels primers vitralls a Santa Maria de Cervera. Per bé que s'ha perdut un nombre elevat del conjunt medieval, el gruix conservat és molt important, el millor i únic de les terres de Lleida. Una pèrdua física compensada, però, amb la documentació servada que ens permet seguir quasi fil per randa i quasi en tots els seus detalls (menys, però, del que voldríem) tot el procés constructiu d'aquest art del color i de la llum.

No sabem si des d'un bon començament hi havia un projecte general que comprenia un programa iconogràfic global, tot i que podem endevinar la coherència iconogràfica plantejada als vitralls de l'absis principal, aquell espai més sacre on el simbolisme de la llum irradià i impregnà els murs del temple, a través de les escenes configurades amb tres registres per a cadascun dels cinc finestrals, que desplegaven a mode de retaule la vida de Jesús.

La primera notícia documental que posa de manifest la voluntat de la col·locació d'una vidriera al temple de Santa Maria porta la data de 3 d'abril de 1389, en la qual Berenguer de Castelltort, mercader de Barcelona, fundador de l'hospital que portà el seu nom, manifesta la voluntat final en el seu testament per tal que, després del seu decés, es fes una bellíssima vidriera que s'hauria de col·locar a la capella de Sant Jaume de l'església de Santa Maria, situada a la girola del temple. També deixa dit que es faci un retaule de pinzell, un sepulcre, unes reixes i, especialment, s'esmenta «et pulquerrimam vitrieriam».² Per a tot plegat deixà 300 lliures de Barcelona. La voluntat del finat Berenguer de Castelltort de disposar de vidrieres a l'espai sacre que acolliria eternament les seves despulles se situa en la voluntat de repòs etern en un bell entorn, on trobaria allò que desitjava havent traspassat la vida. Malauradament, d'aquella vidriera no ha arribat res fins als nostres dies; els vitralls que avui llueix l'esmentada capella es col·locaren segles més tard i allunyats d'allò que lluí segles abans.

Hem d'esperar a tombar de segle, per ser més precisos, a l'1 de setembre de 1404, per documentar l'activitat vitrallera al temple, on apareix el mestre Nicolau de Maraya. La documentació esmenta el mestre com «àlias Colí, de Maraya magister de vedrieres, habitator civitatis Barchinone», que reconeix haver rebut 100 florins per una vidriera realitzada per a l'església de Santa Maria.³ El 20 d'octubre de 1405, el Consell de la Vila atorga els poders necessaris als obrers de l'església per tal d'encarregar les vidrieres que haurien de lluir els finestrals i algunes espitlles, alhora que se'ls atorga plena capacitat per convenir el preu i els mestres que les haurien de realitzar.⁴

Curial, 1977, coll. «Documents de Cultura Catalana», núm. 15; Gabriel ALONSO GARCÍA, *Los maestros de «la Seu Vella de Lleida» y sus colaboradores. Con notas documentales para la historia de Lérida*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs i Consejo Superior de Estudios Científicos, 1976; *Guia històrica de Cervera: Dels orígens fins ara*, Lleida, Centre Municipal de Cultura de Cervera i Diputació de Lleida, 1993; Núria de DALMASES i Antoni JOSÉ i PITARCH, *Història de l'art català*, vol. III: *L'art gòtic: Segles XIV-XV*, Barcelona, Edicions 62, 1984; Caterina ARGILÉS i ALUJA, «L'activitat laboral a la seu entre 1395 i 1410 a través dels llibres d'obra», a *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*, Lleida, Pagès Editors, 1991, p. 233-245; Caterina ARGILÉS i ALUJA, «Nicolau de Maraya i els mestres vidriers a Lleida a la segona meitat del segle XIV», a *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*, Lleida, Pagès Editors, 1991, p. 167 i s.; Caterina ARGILÉS i ALUJA, *Preus i salaris a la Lleida dels segles XIV-XV segons els llibres d'obra de la seu*, vol. II, tesi doctoral, Lleida, Universitat de Lleida, 1992; Ximo COMPANYY, «Sant Joan Baptista i sant Joan Evangelista (2 teles)», a *Museu Diocesà de Lleida 1893-1993: Catàleg*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1993; Esther BALASCH, «Bertran de la Borda i la seva relació amb la vila de Cervera. Un itinerari desconegut del mestre d'obra de la Seu Vella de Lleida», *Lambard: Estudis d'Art Medieval* (Barcelona), vol. VIII (1996), p. 57-61; Esther BALASCH i Josep Maria LLOBET, «Els vidriers a Santa Maria de Cervera: un punt de confluència entre Lleida i Barcelona», a *I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre. Barcelona-Sitges, 30 de juny - 2 de juliol de 2000*, Barcelona, Fundació del Centre del Vidre de Barcelona, 2001, coll. «Monografies», núm. 1, p. 315-319; Josep Maria LLOBET, «Pere Perull, un dels mestres de l'obra de l'església de Santa Maria de Cervera (1401-1423)», a Joaquín YARZA LUACES i Francesc FITÉ (ed.), *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs i Universitat de Lleida, 1999; Josep Maria LLOBET, *L'hospital de Castelltort: Sis-cents anys d'assistència social a Cervera*, Lleida, Virgili & Pagès, 1990; Esther BALASCH, «Nicolau de Maraya a Santa Maria de Cervera. Anunciació, naixement i epifania», *Taüll*, núm. 7 (2002); Esther BALASCH, «Aproximación al estudio y configuración del artesanado en Cervera desde el 1440 hasta la muerte de Fernando el Católico (1516)», a Joaquín YARZA LUACES i Francesc FITÉ (ed.), *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs i Universitat de Lleida, 1999; Esther BALASCH, «Del color del vitrall a la monocromia de l'alabastre a la seu de Lleida», *Seu Vella: Anuari d'Història i Cultura* (Lleida), núm. 2: *Vitralls i vitrallers* (2000), p. 13-60; Esther BALASCH i Francesc FITÉ, «Els vidriers a la Seu Vella de Lleida», a *I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre. Barcelona-Sitges, 30 de juny - 2 de juliol de 2000*, Barcelona, Fundació del Centre del Vidre de Barcelona, 2001, coll. «Monografies», núm. 1; Esther BALASCH, Sílvia CAÑELLAS i Carme DOMÍNGUEZ, «Sant Jaume, el camí de la llum: la representació de sant Jaume a les vidrieres gòtiques catalanes», a *El camí de sant Jaume i Catalunya. Actes del congrés internacional celebrat a Barcelona, Cervera i Lleida els dies 16, 17 i 18 d'octubre de 2003*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, coll. «Biblioteca Abat Oliba, Sèrie Il·lustrada», núm. 21; Sílvia CAÑELLAS, «Històriografia i vitralleria gòtica i del Renaixement a Catalunya», a *I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre. Barcelona-Sitges, 30 de juny - 2 de juliol de 2000*, Barcelona, Fundació del Centre del Vidre de Barcelona, 2001, coll. «Monografies», núm. 1; Sílvia CAÑELLAS, «Les vidrieres de la catedral de Barcelona entre 1560 i 1679», *Seu Vella: Anuari d'Història i Cultura* (Lleida), núm. 2: *Vitralls i vitrallers* (2000), p. 81-172; Carmen BERLABÉ i Eduardo CARRERO, «Dibuixos de la Seu Vella. Traces i projectes del segle XVII per a una arquitectura imaginada», *Seu Vella. Anuari d'Història i Cultura* (Lleida), núm. 1 (1999); Francesca ESPAÑOL i Francesc FITÉ, «Mestres i menestrals en l'obra de la seu», a *La ciutat baix medieval (segles XIV-XV)*, Lleida, Pagès Editors i Ateneu de Ponent, 1998, coll. «Coneixes la teva Ciutat?», núm. 18; Francesc FITÉ, «La Seu Vella», a *La Seu Vella de Lleida: La catedral, els promotors, els artistes, s. XIII a s. XV*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1991; Francesc FITÉ, «La Seu Vella, noves dades sobre la seva construcció arran de notícies extretes dels volums de protocols», a *Gombau de Camporrells, bisbe de Lleida a l'alba del segle XIII*, Lleida, Amics de la Seu Vella, 1996; Francesc FITÉ, «La música a la seu de Lleida. Noves aportacions a la documentació d'orgueners, organistes, mestres de cant i cantors dels segles XV-XVI», a *Antoni Agustí, bisbe de Lleida i asquebisbe de Tarragona (1517-1586): Aportacions entorn del marc socio-cultural de Catalunya en la seva època*, Lleida, Amics de la Seu Vella, 1995; Francesc FITÉ, «Els vitrallers de la Seu Vella de Lleida», *Seu Vella: Anuari d'Història i Cultura* (Lleida), núm. 2: *Vitralls i vitrallers* (2000).

2. AHCC, FH, Testament de Berenguer de Castelltort.

3. AHCC, FN, Cervera, 20, Pau Teixidor, Manual, 1403-1404, f. 135v.

4. AHCC, FM, Consells, 1405, f. 83.

Els finestrals de l'absis a contenir vitralls queden estructurats i definits en una vidriera narrativa, d'una sola llanceta al coronament de la qual es col·loca un estel en la part central. L'estructura de la traceria calada de pedra original es va enretirar pel mal estat de la pedra, que presentava un acusat desgast. Avui la traceria s'ha fet de nou i s'ha col·locat al lloc de la que substituïa l'original. Això va succeir en el moment de la restauració dels vitralls, l'informe del qual apareix en aquest mateix volum del CVMA.⁵

El 3 de novembre de 1412 s'esmenta, novament als documents, Nicolau de Maraya, que reconeix que se li havia satisfet la quantitat de 27 lliures i 10 sous per una vidriera.⁶ El document, a part de consignar la quantitat satisfeta, ens posa de manifest els orígens del mestre: «magister Colinus de Maraya, oriundus ville de Maraya, dioecesis Trestensis sive de Troya». L'interès del text, però, rau en el fet que ens indica la iconografia de la vidriera. Especifica el fil conductor narratiu de la història de Jesús contingut en les escenes de la captura, la flagel·lació i la crucifixió. La vidriera és situada a l'absis principal, a l'altar major. El document aporta detalls prou valuosos, com ara el detall que Jesús ha d'estar lligat a la columna de la flagel·lació. També s'hi anota que en la vidriera, en l'escena de la crucifixió, hi ha d'haver la figura de la bonica i la dolça Verge Maria, mare de Nostre Senyor Jesucrist, i la de sant Joan Evangelista. Aquesta escena, segons la documentació (atès que, malauradament, res no s'ha conservat), segueix els paràmetres ja assentats i definits de la dita escena, la iconografia de la qual és reiterativa en el món de les arts. Aquest finestral situat a l'altar major de l'absis avui llueix una vidriera que conté la representació de la Mare de Déu del Coll de les Savines sota un cobricel d'estil neogòtic i, als peus, l'heràldica de la vila amb el cérvol daurat.

Només cinc mesos després de la notícia ja esmentada, un nou document que porta data de 17 d'abril de 1413⁷ ens aporta novament el nom del mestre, ara esmentat com a Colí de Maraya, el qual reconeix que se li han satisfet els 550 sous de la vidriera feta a Santa Maria; en aquest cas, però, és un altre finestral que contenia altres escenes, les quals segueixen el mateix esquema compositiu formal: finestral compost per tres registres, cadascun d'ells amb una història diferent i complementària alhora. L'art esdevé en aquest cas el fil narratiu de la història de Jesús, de la vida pública manifestada en les escenes de la presentació de Jesús al Temple, l'entrada a Jerusalem i el sant sopar. A la primera escena hi havia la Verge Maria presentant l'infant Jesús a l'ancià sacerdot Simó al Temple. En l'intermedi del finestral hi havia la «istoria dicta ramis palmarum», és a dir, l'entrada de Jesús a Jerusalem; el document, en aquest cas, i a diferència de l'anterior, no es fa ressò de cap detall entorn del tema. Finalment, l'escena del sant sopar presentava els apòstols en la santa cena. Sortosament, aquest plafó s'ha conservat en part, l'única del conjunt del finestral obra del mestre de Maraya. A través de la dita escena, podem identificar sense cap mena de dubte l'estil del mestre en alguns dels caps dels apòstols, on deixa la seva empremta en un dibuix ferm, de contrastos intensos i colors vius. Avui, el finestral acull, a la part central, l'escena de sant Cristòfol, i a la inferior, l'escut del cérvol, l'heràldica de la vila, que testimonia, entre altres fets, la voluntat manifesta de l'empremta econòmica de la Paeria cerverina en l'obra de Santa Maria.

Tot seguit, el 7 d'agost de 1413, apareix, en relació amb la fàbrica dels vitralls, el ferrer Pere Gener, que havia fet els guarniments de ferro per a quatre vidrieres de l'església. El document ens detalla que tres vidrieres eren a l'altar major de la dita església i que la quarta era sobre l'orgue del temple. Una notícia força interessant, ja que ens permet documentar una vidriera a penes esmentada, de la qual no coneixem la iconografia i de la qual res no ha pervingut.⁸

L'any 1414⁹ es documenta novament el mestre Colí, que ha reconegut haver rebut 550 sous, la mateixa quantitat que havia percebut l'any anterior per la confecció de les vidrieres de l'altar major. En aquest cas, la notícia ens aporta la iconografia nova de la nova vidriera: el davallament als inferns, a la part inferior; la resurrecció, a la part central, i, finalment, l'aparició a Maria Magdalena, l'escena del «noli me tangere», a la part alta de la vidriera. De tot allò executat per Nicolau de Maraya, poca cosa original se'n conserva. Sens dubte, la millor peça conservada és l'escena del davallament als inferns, on advertim la presència de les ànimes a l'espera del perdó; tanmateix, cal advertir l'estol de dimonis presents en l'escena i una part de l'estendard triomfal de Jesús sobre la mort. En l'intermedi, l'escena de la resurrecció de Jesús, avui es conserva molt poc d'allò original, tot testimoniant anteriors restauracions a les quals es va sotmetre la vidriera, amb la qual cosa, en substituir els vidres originals, el resultat desdibuixa l'estil del mestre. Finalment, l'escena del «noli me tangere» és també el resultat de diferents intervencions, però serva l'essència original tot i la presència de vidres posteriors.

5. Vegeu el nostre informe en aquest mateix volum sobre «La restauració dels vitralls de la capçalera de Santa Maria de Cervera».

6. AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 196.

7. AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 196v.

8. AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 196v.

9. El document porta data del 29 de març de 1414. AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 198v.

En la continuïtat de les tasques paral·leles als mestres vitrallers, l'abril del mateix any 1414 es documenta novament el ferrer Pere Gener, en aquest cas, per haver realitzat el ferro per a dues vidrieres de l'església ubicades a l'altar major, esmentades en el paràgraf anterior d'aquest text i en l'anterior.¹⁰

L'activitat de Nicolau de Maraya queda novament registrada i fixada al document que porta data de 28 de novembre de 1404,¹¹ en el qual s'esmenta la vidriera que contenia la història de la Pentecosta, l'ascensió i l'aparició a sant Tomàs, avui força transformada i amb algunes parts perdudes. Es conserva, a la part inferior, l'escut de la vila de Cervera, posterior a l'obra de Maraya; la part central, on hi havia hagut l'aparició a sant Tomàs, avui és presidida per sant Miquel, que porta data del 1607, i a la part superior, l'escena de la Pentecosta perviu en part amb elements de l'antiga vidriera i amb afegits posteriors. El document ens posa de manifest la ubicació de la vidriera, a tocar de la capella del Sant Esperit. Dos mesos després, a la primavera del 1415,¹² a Nicolau se'l documenta en tasques menors però alhora complementàries i imprescindibles en referència al món de la vitralleria, en posar els guarniments en dues vidrieres ubicades a l'altar major de l'església de Santa Maria. El document aporta, a més, una altra informació (més que valuosa, en aquest cas), en deixar constància que el mestre vitraller va fer les pintures de l'orgue. Cal recordar que temps enrere ja havia fet la vidriera per al finestral situat a sobre del dit orgue.

Tot seguit, el 7 de febrer de 1416,¹³ es contractà de nou el mestre Colí, que es menciona en el pagament de 550 sous, de resultes de la comanda de la rosassa situada a la porta septentrional, prop de la cort del batlle. El document, a més, especifica que el mestre es va fer càrrec del filat en l'estructura de l'obra.

Després del regest de tots els documents suara esmentats, podem establir que Nicolau de Maraya tenia fixat i pactat el mateix import per a les vidrieres que componien cadascun dels finestrals, amb tres escenes historiades i els guarniments, i també els vitralls de la rosassa situats en la traseria i resolts amb un grup de personatges en forma de bustos i amb els atributs iconogràfics prescriptius, una vidriera ja restaurada en nombroses ocasions: al final del segle xv, per un altre destacat mestre vitraller, Gil Fontanet, i al segle xvii i més endavant, per altres artesans. El conjunt original de la rosassa, conformat per un òcul central el vidre del qual és avui perdut i substituït en l'època moderna per una peça amb elements geomètrics, actualment es conserva a la parroquial de Santa Maria, degudament protegit a l'espera d'un ús tal vegada museístic. Actualment, la part central de la rosassa acull un disseny realitzat per l'artista i vitraller Joan Vila-Grau i executat per l'empresa alemanya Glasmalerei Peters, que restaurà el conjunt. A la pèrdua de la part central realitzada pel mestre Colí, que degué acollir la imatge de Maria, cal sumar-hi també la pèrdua d'una part del conjunt de figures de l'apostolat portant llurs atributs iconogràfics. Es conserven encara *in situ* els evangelistes amb llurs tetramorfs i l'escena de l'anunci a Maria. Podem identificar la qui podria ser Maria Magdalena, atès que porta un flascó o peça emparentada amb l'orfèbreria que podem identificar amb el flascó de perfums. Una rosassa restaurada, tant pel que fa a la traseria calada com als vitralls que la configuren, sota la direcció d'Antoni Vila i Delclòs, l'estudi de la qual apareix en aquest mateix volum.

Més de tres anys caldrà esperar per documentar novament el mestre Colí de Maraya, i el document precisa que havia fet una vidriera prop d'una altra anomenada *dels Preveres*, per les tasques de la qual va rebre 50 florins d'or aragonesos.¹⁴ En aquest document, els testimonis són Jaume de Montbrió i Nicolau de Sant Amat, *barbitúric* que creiem fill de Joan de Sant Amat, habitant de la vila de Cervera. Així, doncs, el mateix 1419,¹⁵ novament apareix Colí, que ha rebut 55 sous pel filat de la vidriera de l'Assumpció de la Verge Maria. El mateix any, el 22 de setembre, Nicolau de Maraya apareix documentat en ser nomenat procurador de Nicolau de Sant Amat, *barbitúric* de la vila de Cervera, i de la seva esposa Margarida.¹⁶ El document aporta una informació interessant, atès que si en altres documents s'esmenta Nicolau com a habitant de Barcelona, en aquesta data és habitant de Cervera, tal com es deixa constància: «habitatores dicte ville Cervarie». En la mateixa línia en l'àmbit de les relacions socials i dels vincles professionals, pel juny de 1420,¹⁷ Nicolau de Maraya nomena procurador seu Lluís Borrassà, pintor de Barcelona, una relació que ens permet anar més enllà, en trobar vincles de relacions professionals. En aquesta línia, cal esmentar la presència de Lluís Borrassà com a pintor documentat a Santa Maria en paral·lel al mestre vitraller.

10. AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 199.

11. AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 199.

12. AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 199v.

13. AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 199v.

14. El 27 de febrer de 1419 es documenta novament el mestre Nicolau de Maraya. AHCC, FN, Cervera, 25, Mateu de Cornellana, Manual, 1418-1419, f. 101.

15. AHCC, FN, Cervera, 25, Mateu de Cornellana, Manual, 1418-1419, f. 103v.

16. AHCC, FN, Cervera, 24, Pere Noguers, Llibre, 1418-1420, f. 44v.

17. AHCC, FN, Cervera, 28, Jaume Gualter, Llibre, 1416-1420, f. 58.

D'altra banda, en la mateixa línia, documentem novament una relació contractual i personal entre Nicolau de Maraya, Nicolau de Sant Amat i la seva esposa Margarida, tot reconeixent el fet d'haver contret un deute amb el mercader Guillem Esbert d'unes mitgeres de forment.¹⁸ El vincle entre ambdós ens porta a pensar que quan Nicolau de Maraya s'esmenta com a habitant de la vila de Cervera, potser s'hostatjava a casa dels esmentats esposos Nicolau i Margarida. En la mateixa línia de vincles gremials, que depassen els purament vinculats amb el món de la vitralleria, el document suara esmentat està signat pels testimonis Joan Nicolau i Pere, argenter de la mateixa vila.

Una altra comanda rellevant en l'obreria dels vitralls es documenta l'any 1423, en què novament Nicolau de Maraya ha rebut l'import de 33 lliures, 9 sous i 10 diners per una part del total de les sis vidrieres situades a la *cliroylla*, és a dir, a la girola, a la capçalera del temple, sobre les capelles radials.¹⁹ D'aquest conjunt de vitralls res no ha sobreviscut; aquestes vidrieres són una pèrdua irreparable per al nostre patrimoni. Avui els vitralls que hi llueixen formen part d'una etapa constructiva allunyada dels paràmetres del mestre Colí. Aquest conjunt de vitralls documentats i executats per Colí no s'esmenta enlloc ni es fa cap referència a la iconografia que podia contenir; fins i tot podem pensar que es tractava de vidrieres amb elements geomètrics. Un segon pagament porta la data de 19 d'agost de 1423,²⁰ amb un import exactament igual al consignat més amunt. En aquest cas, però, es fa referència, a més a més, a Nicolau de Sant Amat, la presència del qual ens porta a pensar que l'obra va ser compartida, tal vegada treballant-hi conjuntament. Per reforçar aquesta hipòtesi, només cal veure els estils diferents, de diferents mans, que trobem en les vidrieres de la capçalera de Santa Maria.

La documentació exhumada ratifica novament el vincle existent i quasi en exclusivitat entre Nicolau de Maraya i la Paeria i l'església de Santa Maria de Cervera, semblantment com succeí amb el pintor Pere Alegret. El 16 de desembre,²¹ Colí dirigeix una súplica al Consell de la Vila perquè li faci fer prestament i no faci vagar el mestre en altres coses de l'obra.

L'any 1426 s'inicia una nova etapa en la qual es documenta la manca de matèria primera per a la continuïtat de l'obra en vidre, una obra que s'ha anat allargant en aquest primer quart del segle xv. La manca de vidre per part del mestre Colí es ratifica en el document en el qual s'acorda treure diners de l'obra per tal de poder comprar-lo i continuar les tasques endegades. En aquest document s'esmenta Nicolau de Sant Amat, en aquest cas, com a cirurgià.²²

Si en el transcurs de la fàbrica de Santa Maria el govern municipal va tenir cura de portar a bon port l'obra, veiem que la mateixa bona disposició del Consell municipal es posa de manifest quan es preocupa de les bones relacions amb el vitraller, fins al punt que, pel desembre de 1429,²³ el Consell demana que es revisin els contractes amb el mestre Colí per tal de comprovar que no se li degui res.²⁴

Un esment important i massa rellevant per passar desapercebut és el consignat pel febrer de 1433, només una dècada després de l'acabament de les obres.²⁵ El consellers de la Paeria i els vicaris de l'església demanen que es reparin les vidrieres, ja que el vent les està malmetent. El document és força explícit i palesa el malestar que genera l'estat dels vitralls i l'estima que se'ls té: «les vedrieres de la sglésia major són una cosa notable e bella e costen molt e ara totes se affollen e-s trenquen, majorment com fa vent». Es pren l'acord de parlar amb Pere Vallebrera, mestre d'obra de la Paeria, en relació amb la reparació d'algunes vidrieres. El document especifica el terme *reparació*; aquesta és probablement la primera restauració efectuada al conjunt cerverí, tot acudint al seu mateix creador i artífex, que anys abans hi havia deixat la seva empremta. El document ho deixa molt clar: «al mateix que sien regoneguts los capítols de mestre Colí e si fore ell tengut a reparar e adobar aquelles». Aquesta és la darrera referència documental en relació amb Colí de Maraya.

El 1488 ens apareix a la vila de Cervera un nou vitraller, en aquest cas, del territori i oriünd d'Ivorra. Es tracta de Gil Fontanet, mestre de vidrieres i habitant de Barcelona, a qui se li encarrega la construcció d'una vidriera rodona situada al portal major de l'església.²⁶ Els capítols signats posen de manifest la presència de Franci Tarroja, que el sabem argenter, i de Joan Barrufet, mestre de cases que treballà a la Paeria. La iconografia, decoració i ornament els havia d'escollir el clero. S'especifica que es requereix, entre altres qüestions, vidre de bona qualitat: «de-

18. AHCC, FN, Cervera, 20, Pau Teixidor, Manual, 1419-1421, f. 102.

19. AHCC, FD, capsa 1, còpia.

20. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1422-1443, f. 8v.

21. AHCC, FM, Consells, 1424, f. 151v.

22. AHCC, FM, Consells, 1426, f. 28v.

23. AHCC, FM, Consells, 1429, f. 110v.

24. AHCC, FM, Consells, 1429, f. 110v.

25. AHCC, FM, Consells, 1433, f. 12.

26. AHCC, FD, capsa 38.

huyt peces de vidrieres, lo camper de les quals sie de vidre blanch, bo, clar, net e crestellí, en quiscuna de les quals peces hage e sie tengut posar, metre e engastar dos stels grans de diverses colors, segons la forma donada per lo dit mestre als dits honorables pahers e obrés, e en lo àmbit e portapises de dites peces hage e sie tengut dit mestre Fontanet posar e enguastar vidres de diverses colors, segons en dita mostra de peces és traçat e figurat, en forma e manera que sie ab tota perfecció deguda, segons que per ell és offert». Endemés dels detalls suara esmentats, tota la fàbrica de la o, Gil Fontanet es fa càrrec del vidre, del color, de l'estany, del filat i del bastiment circular de ferro amb cadascun dels travessers i de les barretes de ferro. És singular la manera de descriure al contracte en referència al filat, on es demana «texir e formar una bella capa e ho camisa de fil de llautó bo e nou ampla e bastant, segons la rodondària e grandesa de dita O». S'extremen les mesures per a la col·locació de les vidrieres i es destinen unes despeses per a cordes, corrioles i tot allò que sigui necessari. No hi queden encloses les despeses derivades de la bastida. El que més sorprèn és el fet de remarcar la qualitat del vidre blanc, que ha de ser net i cristallí, és a dir, de molt bona qualitat. Aquest contracte és el més detallat aparegut fins ara en relació amb els vitralls. Quant al tipus de pagament, es deixa estipulat que, de primer, se li han de satisfer al mestre Fontanet 30 lliures barceloneses, les primeres 15 just quan es comenci la nova vidriera, i es dipositaren en un lloc segur de la ciutat de Barcelona. Les 15 restants li seran entregades un cop acabada l'obra. L'any següent del dit contracte, el Consell de la comunitat de preveres de l'església de Santa Maria acorda col·laborar amb els paers de la vila a sufragar part de les despeses de la nova vidriera ubicada al portal major, obra del mestre oriünd d'Ivorra i habitant de Barcelona. El 1489 va ser un any amb una intensa activitat en relació amb els vitralls i amb altres afers dels quals els documents guarden la memòria.

El dilluns 16 de febrer de 1489, el campaner de Santa Maria esdevé el centre d'atenció en causar desordre en tocar les matines desordenadament, queixa a la qual cal afegir altres motius de reclamació, com ara el fet que a través d'un finestral de la o, és a dir, el finestral rodó, en no ser tancat ni haver-hi vidriera, el vent que campeja per l'església destrueix la lluminària, afecta els retaules i es posa èmfasi en el «dapatge que fa a les persones». Podem intuir que el rigorós hivern degué calar fort en els cerverins. Però tot apunta que el que més preocupa, segons el document, és la situació del clergat, ja que els oficis no es podien fer amb la cura escaient. Es consigna haver fet venir un mestre rellogter i un mestre de vidrieres, entre d'altres. El clergat ofereix la seva ajuda per sufragar les despeses pertinents, tot fent apujar la lliura de carn d'ovella que consumia: de 7 es passarà a pagar 8, això sí, només al llarg d'aquell any.²⁷

Gil Fontanet, l'any 1489, el 18 de febrer,²⁸ reconeix haver rebut les 15 lliures corresponents al primer pagament en relació amb la vidriera que ha de fer, la manca de la qual havia estat motiu d'enrenou a la vila; l'altra part va ser abonada el 14 de setembre de 1489.²⁹ Dos mesos abans, pel juliol, apareix documentat Joan Barrufet, que el sabem mestre de cases, per fer la bastida per col·locar la nova vidriera al portal major de l'església.³⁰ El material que es va requerir va ser facilitat pels funcionaris municipals. Es van menester «tres quayrats larchs quadrats, set lates, XI trenelles, lo libant gros, dos costés curts e un cayrat curt». En aquestes tasques es documenta també Francesc Tarroja, argenter, al qual s'abona la quantitat de 10 sous a satisfer entre els sis operaris que treballaren a fer la bastida per tal de poder col·locar la vidriera.³¹ Hi intervingueren Tomàs Garriga, d'ofici corder, i novament Joan Barrufet, el qual és esmentat com a mestre de cases i que, a més, va fer sis forats a la volta de l'església per tal de poder adobar les vidrieres.³² El mestre de cases també fabricà una gata amb la mateixa finalitat, i Pere Cercós, d'ofici mestre de cases, va fer les regates per a la col·locació de la vidriera del mestre Fontanet.³³

De la intensa activitat del mestre Gil Fontanet al llarg del 1489 es fan ressò els documents, en ser requerit novament per fer una intervenció restauradora a les vidrieres de l'altar major, que sabem que es va allargar més de tres mesos. La seva tasca va consistir a col·locar barres de ferro i travessers a les vidrieres que anys enrere havien estat executades pel mestre Nicolau de Maraya. La situació i l'estat de conservació dels vitralls aconsellen intervencions restauradores; de primer, són els mateixos vitrallers els qui les realitzen, i temps a venir, altres companys que

27. AHCC, FCP, Consells, 1460-1509, f. 51v.

28. AHCC, FN, Cervera, 57, Pere Ponç, Manual, 1487-1489, f. 49v.

29. El 8 de novembre de 1489, Gil Fontanet reconeix haver rebut 10 lliures que corresponen a la primera part de l'import de l'adob d'algunes vidrieres de l'església: AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 22. El reconeixement del segon pagament porta data de 9 de desembre del mateix any: AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 27. Finalment, el 23 de desembre va rebre la darrera part de l'import: AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 29; AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 15v.

30. AHCC, FM, Records i crides, 1486-1495, f. 1.

31. AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 11.

32. AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 22; AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 29.

33. AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 30.

comparteixen ofici. La continuïtat del mestre al si de Santa Maria comportà que els coneixements del seu ofici fossin requerits novament en la reparació de la vidriera de Sant Nicolau de l'església de Santa Maria.³⁴

Just al començament de l'any 1490, ja estava restaurada la vidriera de Sant Nicolau, en la qual també intervingueren altres oficis, com el mestre de cases Joan Barrufet, que instal·là la vidriera rodona sobre el portal major de l'església.³⁵

El 6 de juny de 1491, el Consell de la Vila fa un pregó anunciant sancions a qui malmeti les vidrieres de l'església de Santa Maria i, a més, disposa que les vidrieres siguin restaurades. Sens dubte, la crida emesa a la població pretenia prendre mesures i sancions per a qui descurava les vidrieres que «feia poch ha fetes». L'incivisme i el seu resultat degueren ser prou greus, ja que, a més, es diu que els danys eren ocasionats per aquells que feien servir arcs i pels qui hi llençaven altres coses. Podem imaginar la situació crítica per a la conservació, especialment per la presa de consciència del govern municipal, que en tot moment va sufragar les vidrieres del temple, la seva restauració i la neteja al llarg del temps.³⁶

A partir del 1500 i ben entrat el segle XVI es comencen a documentar noves tasques de caràcter conservador. La neteja no va ser objecte de contracte, només es reiteraven les quantitats destinades. El 20 de gener, Joan Barrufet i Joan Garriga manifesten haver rebut 11 sous i 6 diners per netejar les vidrieres del temple. Eren treballs d'altura, ja que els operaris se subjectaven amb una soga mentre realitzaven la neteja.³⁷

Cal esperar sis anys per documentar tasques menors relacionades amb el manteniment de l'edifici. Al llarg de l'any 1506 es treballa en tasques que bàsicament serviran per al manteniment i el condicionament de Santa Maria: s'arranja la volta de la torre del rellotge per tancar la porta de la sagristia i per la vidriera, sense especificar res més que ens pugui permetre saber de quina vidriera es tractava, on estava situada i què es requeria en els treballs; també es fan reparacions a la capa metàl·lica de protecció dels vitralls, i a Antoni Domingo se li encarregaren dos cercols de ferro teixits de fil d'aram.³⁸

Tal com veiem, la neteja de les vidrieres no es feia any rere any i tampoc no la realitzava un mestre vidrier. L'any 1508, Jaume Urgell i Agustí Mulet van netejar les vidrieres, van adobar corrioles i van fer altres menuderies; el pagament va ser de 16 sous.³⁹

El 27 de desembre de 1510, els paers de la vila destinen els diners procedents de la joia que enllaça amb les festivitats i actes lúdics en els quals la ciutadania pren la vila, especialment la plaça Major, a tocar de l'església.⁴⁰

El 1531, el Consell de la Paeria destina els diners dels obrers a les vidrieres.⁴¹ Pel mateix any, el mestre de cases Ortigues va rebre 1 sou per treure algunes vidrieres. El document no especifica quines feines va dur a terme l'esmentat mestre de cases.⁴²

El 1534 ens apareix el nom d'un altre mestre vitraller, al qual se li encarregà una vidriera que contenia l'heràldica de la vila amb el cérvol, situada sobre l'altar major. Es conserven encara avui llurs senyals heràldics als finestrals de l'absis principal, en els quals campeja l'heràldica de Cervera; en aquest cas, el document concreta la situació exacta dins el conjunt: al bell mig de l'altar. Avui el finestral central del conjunt llueix la representació de la Mare de Déu del Coll de les Savines i, a la part inferior, el vitrall amb el senyal heràldic de Cervera, però no al qual fa referència la documentació. Novament els documents posen de manifest i ressalten el lloc d'origen dels mestres vitrallers, que en aquest cas eren francesos, tot seguint novament la tònica encetada amb el mestre Colí.

Novament, ens apareix documentat Domènec Metge, l'agost del 1534, que reconeix haver rebut el segon pagament, corresponent a 12 lliures, per la seva tasca en la vidriera de l'absis principal, anteriorment ressenyada amb el senyal heràldic de la vila.⁴³ També va treballar a la vidriera de Sant Miquel, sense que puguem saber en què varen consistir les seves tasques.⁴⁴

34. La notícia es documenta el 14 de setembre: AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 15v. El 17 de setembre novament apareix esmentat a la documentació Gil Fontanet: AHCC, FD, caps 38, i també el 23 de setembre: AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 16v; AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 32v.

35. AHCC, FM, Èpoques comunes, 1489-1490, f. 38.

36. AHCC, FM, Consells, 1491, f. 29. Actualment aquest no està localitzat. Vegeu Duran i Sanpere (1977, p. 150).

37. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1495-1500, f. 19v.

38. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 3.

39. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 10.

40. AHCC, FM, Records i crides, 1508-1513, f. 66v.

41. AHCC, FM, Consells, 1531, f. 60v.

42. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 32.

43. AHCC, FN, Cervera, 67, Joan Montaner, Manual, 1534, f. 75, i esborranys a les bosses de les cobertes.

44. AHCC, FM, Èpoques comunes, 1534, s. f. Un altre pagament el recull el document AHCC, FM, Clavaria, 1534, f. 32v.

El 7 d'octubre de 1534, el Consell municipal faculta els paers perquè facin adobar l'escut dels cèrvols de la vidriera.⁴⁵ Poc després, al llarg del mateix any, es documenten novament tasques menors d'adobar vidrieres, l'import destinat a les quals és de 4 lliures i 10 sous,⁴⁶ una quantitat que ens porta a pensar que les tasques realitzades eren menors.

En relació amb el manteniment dels vitralls, es va documentant al llarg de tot el segle, un període en el qual també es comença a constatar l'ús de draps encerats, la finalitat dels quals era deixar passar la claror i protegir la integritat de la resta dels vidres del finestral quan els draps eren utilitzats per apedaçar vidrieres. Es pagà 1 sou pel drap col·locat al forat de la vidriera, la qual cosa succeí l'any 1537.⁴⁷

Pel març de 1539 es documenta novament la voluntat d'adobar algunes vidrieres del temple per part d'un mestre que sigui «abte e sifficient»; hem de pensar que el qui se'n va fer càrrec podria ser el mateix mestre que ens apareix el 25 de març havent rebut 6 sous.⁴⁸ Es tracta de Guillem Francès, retingut pels paers a la vila per fer-li adobar les vidrieres. Una altra notícia ens suggereix que Guillem Francès va ser novament contractat, tot i que el document no l'esmenta; el breu text ens indica que es van lliurar 6 sous a un mestre de vidrieres «per cert temps se detingué per voler adobar les vidrieres». Un mestre vidrier que es casà i finà a Cervera.⁴⁹

La necessitat de mantenir i d'adobar les vidrieres requereix en tot moment mestres que ho puguin realitzar i també altres mestres d'altres oficis que poden perfectament dur a terme puntualment petites tasques de reparació; ho diem bàsicament per les quantitats destinades al manteniment, que sovint són reduïdes i en equivalència de sous. El 1546 serà el mestre de cases Pere Meseguer el curador de les vidrieres del temple.⁵⁰

La vidriera de Sant Nicolau, sovint esmentada al corpus documental, va ser reparada el 1546 per un mestre conegut com a Venturer, del qual no sabem res més, llevat que se li va satisfer 1 ducat per tot allò que féu a les vidrieres.⁵¹ Per a les tasques es va necessitar una gata i, a més, es va col·locar una reixa de protecció; per tot plegat es pagaren al mestre Gueran, que col·laborà en les reparacions, 2 sous. La mateixa vidriera és motiu de notícia el 20 de febrer de 1549, ja que novament cal adobar-la.⁵²

El 1548, el clavari municipal satisfà el pagament d'11 sous per adobar una vidriera. En aquest cas va ser el mestre pintor Pere Alegret qui executà l'adob de les vidrieres. El document es fa ressò del pagament per una càrrega de fulla per arranjar les vidrieres.⁵³ És interessant que al mestre Alegret, que tenia quasi l'exclusivitat de les comandes municipals, se'l documenti també amb el tema dels vitralls de Santa Maria, una obra menor: pintà amb pa d'or cèrvols de pedra, ciris i torxes dels consellers, entre altres feines menors que enllacen amb la diversificació de feines dels artesans.

La documentació sovint fa referència a la vidriera de Sant Nicolau, l'estat de conservació de la qual degué ser bastant deficient, atès que reiteradament ha de ser reparada. Pel febrer de 1549,⁵⁴ el Consell de la comunitat de preveres acorda que els priors de la confraria de sant Nicolau paguin als mestres l'adob que havien fet a la vidriera amb la iconografia del sant, amb un import de 36 sous.⁵⁵ A aquest pagament per reparar la vidriera de Sant Nicolau cal sumar l'import de tres barres de ferro realitzades pel mestre ferrer Guillem, al qual se li satisfà la quantitat de 2 sous i 6 diners.⁵⁶

Pel gener de 1555 es documenta novament la col·locació d'una tela, un drap per tapar una vidriera que mesurà 13 pams i que era del tipus «tela montanya»; l'import era de 7 sous i 6 diners.⁵⁷

Pel mateix any, el Consell veu de nou la necessitat d'adobar les vidrieres. Ja no es tracta d'obra nova, tan sols de tasques de manteniment. En aquesta línia, el 28 de maig de 1555, un vidrier fa notar als paers que les vidrieres estan en mal estat i que requereixen adobs i neteja. Els paers demanen als prohoms Pere Alegret, Francesc Balaguer, Pere

45. AHCC, FM, Consells, 1534, f. 52v.

46. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 35.

47. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 46.

48. AHCC, FM, Consells, 1539, f. 36. La notícia es complementa amb l'anterior: AHCC, FM, Clavaria, 1539, f. 23.

49. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 51v.

50. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 72.

51. AHCC, FCP, Llibre de priorat, 1538-1546, f. 113v.

52. AHCC, FCP, Consells, 1538-1560, f. 201v.

53. AHCC, FM, Clavaria, 1548, f. 47.

54. AHCC, FCP, Consells, 1538-1560, f. 202.

55. AHCC, FCP, Llibre de priorat, 1547-1569, f. 30v.

56. AHCC, FCP, Llibre de priorat, 1547-1569, f. 31v. Del pagament es deixa constància al *Llibre de priorat*: AHCC, FCP, Llibre de priorat, 1547-1569, f. 56.

57. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 94v.

Joan Coloma i Bartomeu Guerau que revisin l'estat de conservació i que avaluin el que cal fer per tenir-ho present.⁵⁸ L'abril del mateix any es paguen 29 sous al mestre Oms, corder, per una soga per a la gata per a les vidrieres. Al mestre Saurina se li satisfan 58 sous per fer la gata, i per la ferramenta de la gata i de les corrioles, 20 sous.⁵⁹

L'any 1562 fou un any de petites tasques de manteniment: a Saurina se li paguen 10 sous per adobar les vidrieres; per adobar la del Calvari, al bell mig de l'altar, se li abonaren 20 sous, i també es documenten les portes de les vidrieres, que degueren ser aquelles que s'obrien per ventilar el temple.⁶⁰

L'any 1563, el mateix mestre Simó Saurina és documentat pel pagament de la neteja de les vidrieres per a la pasqua, que va pujar 12 sous.⁶¹

Netejar i adobar vidrieres és el que es documenta l'any 1564. D'entrada, el document és una mica més acurat en detalls que els anteriorment esmentats. En primer lloc, ens diu que s'ha adobat la vidriera de sobre la de Sant Rafael, un sant que no havia estat documentat anteriorment. Aquesta vidriera va requerir un tros de tela, l'import del qual va pujar 13 sous, als quals cal sumar uns altres 8 per la cera i la trementina per fer l'encerat. En aquesta reparació va intervenir el mestre Alegret, documentat com a pintor, potser pintant el drap encerat; va rebre 20 sous. El bastiment per a la reparació de la vidriera va anar a cura del mestre Saurina, que, endemés, es va encarregar de fer netes les vidrieres.⁶²

Simó Saurina ens apareix l'any 1565 havent fet una porta per a una vidriera, per la qual cobrà 1 lliura i 8 sous. Andreu Saurina, potser emparentat amb l'anterior, va tenir cura de la neteja de les vidrieres i de fer un capçal per a una campana; va rebre 20 sous.⁶³

L'any 1566 es paga a la vídua Meroles una tela per a un encerat per a una vidriera: per la cera, 1 lliura i 3 sous, i pel bastiment de l'encerat, 18 sous. Aquesta notícia comença a donar certa informació, per bé que indirecta, de l'estat de conservació de les vidrieres i del procediment encarat a la seva restauració, on el buit del van es tapiarà amb draps encerats, tècnica força habitual i àmpliament documentada que corre en paral·lel en el camp de la vitralleria.⁶⁴

A la llum de la documentació, el càrrec de mantenir netes les vidrieres, que mai no havia existit amb regularitat, l'any 1567 recaigué en Oliveres,⁶⁵ per ser atorgat l'any següent al mestre Antoni Joan Saura i al mestre Andreu Saurina per una quantitat de 12 sous.⁶⁶ Les mateixes feines les realitzaren l'any 1569 el mestre Antoni Gilabert, que va rebre 6 lliures, i el mestre Saurina, que rebé 22 sous.⁶⁷

L'any 1570 novament es documenta que els obrers del temple satisfan certes quantitats destinades a netejar i adobar les vidrieres, entre altres tasques. Cal destacar que es pagaren al mestre Saurina 22 sous per les feines de neteja de les vidrieres i per fer un capçal per a una campana. A Antoni Gilabert se'l documenta en tasques de reparació de les vidrieres, per la qual cosa va percebre 6 lliures.

Una anotació del 27 de juliol de 1572 ens diu que el Consell de Vint-i-Quatre pren l'acord que amb els diners de la Universitat s'ha de liquidar allò que faltava de l'import d'una vidriera nova i d'adobar les del temple, que sembla ho necessitaven, segons la documentació, «donat a preu fet una vidriera nova y adobar totes les altres que fan adobar y assò per la molta necessitat ere y comoditat de bon mestre»; cobrà 70 lliures.⁶⁸ En aquest mateix any, el mestre Saurina fa neteja de les vidrieres amb certa regularitat. El més interessant d'aquesta referència documental, però, és el fet de posar de manifest la necessitat de fer un forn de vidre per al mestre de vidrieres, que l'hauria d'utilitzar per coure vidre. Pel forn de vidre es pagaren 10 sous; al mestre de les vidrieres, del qual no sabem el nom, se li pagaren 3 lliures, d'una banda, i 5 lliures, de l'altra; la ferramenta per a les vidrieres va anar a cura del mestre Monfages, que cobrà 1 lliura i 3 sous. En total, al mestre de les vidrieres se li pagaren 14 lliures.⁶⁹

Començant l'any 1573, la voluntat del Consell de la Vila és pagar al mestre de vidrieres, que ja havia manifestat la manca de liquiditat, i també reparar aquelles vidrieres del temple que ho requereixin.⁷⁰ El pagament és no-

58. AHCC, FM, Consells, 1555, f. 35v.

59. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 109.

60. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 114.

61. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 117v.

62. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 120.

63. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 124.

64. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 126.

65. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 129.

66. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 131v.

67. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 141.

68. AHCC, FM, Consells de vint-i-quatre, 1561-1572, f. 207.

69. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 150.

70. AHCC, FM, Consells, 1573, f. 18v.

vament motiu de notícia, ja que el 7 de febrer del mateix any es demana que sigui la Universitat qui se'n faci càrrec.⁷¹ El 4 de març apareix el mestre Joan Justalan, documentat a la Seu Vella de Lleida, que va rebre una part de l'import de l'adob de les vidrieres; per tot allò realitzat i no consignat en detall va rebre 7 lliures.⁷² El darrer pagament de l'obra executada per Joan Justalan es va realitzar el 14 de març de 1573.⁷³ El document parla del preu fet en l'adob de les vidrieres: 30 lliures va rebre del clavari Tomàs Teixidor, que, davant la manca de diner de l'obra de Santa Maria, ha de recórrer a la Universitat cerverina. Al llarg de l'any, les reparacions van continuar, si atenem als pagaments realitzats per adobar les vidrieres, sempre en plural i mai detallant el que es fa i en quins finestrals es realitza. Les tasques més habituals eren les de reparar ploms, la substitució de vidres, de capes metàl·liques de protecció, de barres i barretes de ferro i també la neteja, feines totes elles necessàries per a la conservació dels vitralls. En aquesta línia, el 1573 es paguen al mestre de cases i al mestre Justalan diferents feines de reparació de les vidrieres. Si, d'una banda, la documentació és parca en relació amb deixar constància de tot allò que es fa a les vidrieres, de l'altra, és més generosa a detallar a qui es fan els pagaments. Al mestre Justalan se li paguen 12 lliures al gener, 6 lliures al febrer, 9 lliures i 3 sous al març i unes altres 21 lliures pagades per Tomàs Teixidor. El mestre de cases Antoni Farré rebé 6 lliures i 10 sous per la pedra que serví al cap de la vidriera de Sant Miquel. Per tant, tot ens porta a concloure que la pedra no estava en bon estat i que havia de ser reparada. El mateix Antoni Farré va rebre 40 sous per ajudar a les vidrieres.⁷⁴

Aquest any 1576 s'adoben les vidrieres i les seves portes i es netegen.⁷⁵ Antoni Jases les adobà i va rebre 12 sous. Jaume Garriga les va netejar i va percebre 1 lliura i 7 sous. Aquesta mateixa tasca se li encomanà el 1577.⁷⁶

Els salts dels anys semblen indicar que no sempre hi havia activitat a l'entorn dels finestrals. Cal esperar fins a l'1 d'abril de 1578 per documentar de nou la neteja de les vidrieres. Es va pagar 1 lliura i 12 sous.⁷⁷

La protecció de les imatges en el temps sacre del Dijous Sant fomentà que s'hagués de tancar una vidriera posant-li una cortina. L'única notícia apareguda fins ara en relació amb les cortines per preservar les imatges és aquesta datada el 1579.⁷⁸ Paral·lelament, el mestre Oliveres va adobar les vidrieres per 8 sous i el mestre Saurina, per netejar-les i fer el monument de setmana santa, va rebre 1 lliura i 12 sous.

El 1580, Tomàs Fuster cobrà pel monument i per netejar les vidrieres 1 lliura, 15 sous i 3 diners.⁷⁹

El 17 de novembre de 1581 es contracta Pere Giralt, habitant de la ciutat de «Leyda», pintor i mestre de vidrieres, per adobar quatre vidrieres. Al contracte s'especifica que les despeses són per fer dos panys per a la vidriera del cap de l'altar major. Es van fer de nou dos panys substituïnt l'escena superior, amb la crucifixió, i la central, amb la flagel·lació, ja que el vent les havia trencat. Pere Giralt va adobar tres vidrieres del costat. La feina a realitzar a Santa Maria havia d'estar enllestida en un mes. Un fet interessant és que ha de fer i tornar la vidriera de la Paeria i tot el vidre restant; se li prometen 16 lliures barceloneses, de les quals li bestreuen 3 lliures «perquè no aye de vagar».⁸⁰

L'any 1581 es torna a documentar la tasca de netejar i adobar les vidrieres: el mestre Gener va cobrar 1 lliura, 13 sous i 8 diners. Per una barra i ganxos de ferro es van pagar 10 sous i per adobar-les, 10 lliures.⁸¹ El 6 de desembre de 1581, els mestres Bonjoc i Joan Garriga manifesten que, per un llibre del cor i per les vidrieres, s'havien gastat molts rals, i demanaven que el Consell deliberés al respecte.⁸² El 17 de desembre, Pere Giralt reconeix haver rebut 10 lliures, la quantitat bestreta dels treballs realitzats a la vidriera de la Paeria i a les de l'església de Santa Maria.⁸³

Des de la darrera intervenció a la vidriera de Sant Nicolau de la confraria sota l'advocació del sant, cal esperar trenta-cinc anys a trobar de nou una notícia. Pere Giralt va adobar la vidriera de Sant Nicolau situada damunt la capella de la Santa Creu i va cobrar 40 sous. En les tasques de restauració intervingué el mestre Miralles, que va cobrar 8 sous pels ferros de la vidriera.⁸⁴

71. AHCC, FM, Consells de vint-i-quatre, 1573-1584, f. 4v.

72. AHCC, FM, Notaments del racional, 1571-1573, f. 153.

73. AHCC, FM, Notaments del racional, 1571-1573, f. 157.

74. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 152.

75. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 156 i paper solt.

76. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 158 i paper solt.

77. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 160.

78. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 162v.

79. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 165.

80. AHCC, FM, Actes i negocis, 1578-1584, f. 30.

81. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 167.

82. AHCC, FM, Consells, 1581, f. 33v.

83. AHCC, FM, Èpoques comunes, 1581, f. 71.

84. AHCC, FCB, Llibre de priorat, 1570-1618, f. 145.

El 1582, el mestre Ribera va percebre 8 sous per la ferramenta de les vidrieres; d'això deixa constància el pagament efectuat al dit mestre.⁸⁵

El 28 de setembre de 1582 novament es netegen les vidrieres, i en la mateixa línia ja esmentada anteriorment, la documentació es mostra parca però concisa; sense anar més enllà, pel que es pot deduir quan s'especifica «netejar les vidrieres», segurament es referia a tot el conjunt. En aquesta ocasió es van satisfer 32 sous al mestre Francesc Oliveres per fer el monument i la neteja.⁸⁶

Tal com veiem, la neteja de les vidrieres no la feia un mestre vitraller o algú relacionat amb el món del vitrall. Sovint eren altres operaris els que feien aquestes obres menors de manteniment. El 1583 va ser Magí Guerau qui va fer netes les vidrieres i el monument; l'import satisfet coincideix amb el de l'any anterior: 32 sous.⁸⁷

El 1585, Bonjoch paga al mestre Pere Fabregat l'import d'1 lliura i 17 sous pel monument i la neteja de les vidrieres.⁸⁸

Novament, l'any 1587 es van fer portes per a les vidrieres. El document detalla que es van satisfer per les portes de les vidrieres, potser les de l'absis principal, a tocar del terra, 4 lliures i 3 sous. Pel treball de serrar la fusta, per a la qual cosa es van emprar dos homes, es pagaren 2 lliures i 12 sous. Per les mans de les portes, 2 lliures i 2 sous, i per les claus de les dites portes, 1 lliura i 4 sous. Al mestre Jaume Esteve se li pagaren 7 lliures pels golfos per a les vidriers.⁸⁹

El 1589 es documenta novament el mestre Saurina per adobar i netejar les vidrieres, per la qual cosa se li paga 1 lliura i 14 sous, quantitat a la qual cal sumar un altre pagament de 6 sous per adobar les vidrieres, en aquest cas, a mossèn Mateu Roca.⁹⁰

El 10 de setembre de 1590 trobem de nou Joan Jordà, mestre de vidrieres, documentat treballant a la catedral de Barcelona i a la seu lleidatana. A Santa Maria de Cervera realitzà reparacions al conjunt de les set vidrieres situades sobre l'altar major, les que «roden lo altar maior», una de les quals s'ha de desfer i tornar a fer de nou, la que està al costat de la figura de sant Miquel. A la resta posà els vidres faltants i les va assentar. També es van haver de netejar «de tal manera que stiguen totes bé a punt y fermes y netes». El mestre va percebre 20 lliures. En aquestes tasques van intervenir dos homes encarregats d'ajudar el mestre Jordà a muntar i a abaixar la gàbia per treballar a l'alçada dels finestrals.⁹¹ La notícia següent es relaciona en detall més amunt. En aquesta, però, se'ns dona més informació, com ara el fet de treure les herbes de la volta aprofitant, de ben segur, la gàbia que permetia treballar còmodament a l'alçada requerida.⁹²

Novament trobem, el 1591, el mestre Saurina, prohoms de la confraria de sant Josep, que va percebre 10 sous per netejar les vidrieres, i el mestre Vernisa, al qual se li pagaren 5 sous per setze claus per a les vidrieres.⁹³

El 1593 es fan novament reparacions a les vidrieres de Santa Maria. El document és més acurat en la informació, ja que ens permet seguir el procés de restauració de les vidrieres. El 23 d'abril del mateix any es paga 1 lliura i 10 sous al mestre Puig per la gàbia de fusta per pujar a les vidrieres. El mateix mestre va rebre uns altres 22 sous per adobar la vidriera del mig,⁹⁴ per a la qual cosa va menester dos ajudants. A mossèn Roca se li pagà 1 lliura, 18 sous i 2 diners pel guix i l'aigua per adobar la «ho» de la vidriera, és a dir, la rosassa. Al mestre Nogués, per la capa de la rosassa, 2 lliures i 10 sous. Al mestre Joan Mestre se li satisferen 2 lliures i 5 sous per fer clavilles de ferro per a les vidrieres i per fer barres i clavar-les i també pels ganxos. Pel fil de ferro de les vidrieres es van pagar 6 diners.⁹⁵

El 1604 es documenta el mestre Garcia havent adobat una vidriera, l'import de la qual va pujar 4 sous.⁹⁶

Seguint la línia del manteniment de les vidrieres, el 26 de febrer de 1605,⁹⁷ el Consell de la Vila de Cervera acorda que les vidrieres de Santa Maria siguin reparades amb els diners que té l'obra. Es procedeixen a fer les tasques següents: adobar les vidrieres i treure la vidriera que està al darrere de la pastera de Crist, al darrere del retau-

85. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 170.

86. AHCC, FM, Notaments del racional, 1580-1582, f. 123.

87. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 173.

88. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 179.

89. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 183.

90. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 192.

91. AHCC, FN, Varis, Capítols matrimonials i diversos, capsa 1436-1709, paper solt.

92. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 197.

93. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 200.

94. Un cop més, la documentació ens diu «la vidriera del mig», que ha de correspondre a la del bell mig de l'altar major, executada pel mestre Nicolau de Maraya i que en el transcurs del temps va estar sotmesa a nombroses reparacions.

95. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 205.

96. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 251.

97. AHCC, FM, Consells, 1605, f. 28v.

le major. Un mestre sembla que ja era a Cervera, l'altre encara hi havia d'arribar. El document esmenta que a l'obra hi ha diners suficients per fer les obres de reparació de les vidrieres. Calia deliberar, però, si els membres del Consell s'entrevistarien amb el mestre. El dia següent, el 27 de febrer, Carles Soquier i Joan Jordà contracten l'adob d'algunes de les vidrieres del temple.⁹⁸ Els mestres vitrallers són esmentats al document com a honorables i francesos, habitants de la ciutat de Barcelona. Es contracten per reparar i fer de nou les vidrieres de l'església major de Santa Maria de Cervera. Es detalla que cal reparar la segona vidriera de l'altar major, al costat de la de Crist.⁹⁹ Per reparar el vitrall calia disposar de vidre nou, recuit i pintat i corresponent a la història que encara es conservava. Es va procedir a emplomar-la i a adobar tot allò que era necessari, com ara unir bé els vidres per tal que casessin els nous amb els vells. En la mateixa línia de treball, els mestres havien de treure la vidriera del mig de l'altar i fer-la de nou.¹⁰⁰ S'havia d'afegir tot allò que fos necessari i deixar el vitrall amb tota perfecció i fermesa. Carles Soquier i Joan Jordà havien de reparar una altra vidriera situada a l'altar, al costat de la de Crist, a mà esquerra.¹⁰¹ Calia reemplaçar-la i posar-hi vidre nou, pintat i recuit.¹⁰² També calia adobar una altra vidriera al costat de l'esmentada anteriorment, situada a l'altar, que és la de la Concepció.¹⁰³ Calia reparar-la, posar els vidres faltants a les llacunes existents i posar vidre nou, pintat i recuit.¹⁰⁴ La documentació ens indica que calia restaurar també una altra vidriera que era a la girola, al costat de sant Rafael. Requeria el fet d'adobar i reparar tot allò que fos necessari i posar vidre nou, pintat i recuit, on calia, seguint la mateixa història que contenia la vidriera. Calia tornar la vidriera que era a sobre de la Santa Creu, que contenia la iconografia de sant Nicolau; calia desfer-la i tornar-la a col·locar, pintar-la i afegir-hi el vidre faltant, nou i recuit, i emplomar-la com la resta que s'havia de netejar. També es va preveure el fet d'obrir de nou una vidriera situada al corredor del Sant Misteri, que havia de ser nova i de vidre blanc, amb els contorns pintats de color de vidre per tal de deixar-la a la perfecció i amb tota polidesa. El ferro, el guix, les bastides, la gata, les corrioles, les cordes i la fusta necessària serien aportats per l'obra de Santa Maria. Tal com era habitual, el pagament es fraccionà en dues pagues de 98 lliures cadascuna, la primera a pagar en ser col·locada la primera vidriera i la segona, en acabar l'obra. El preu també comprenia l'adob de la vidriera rodona, és a dir, la rosassa situada sobre el portal de la plaça del Pou. La rosassa requeria obres de neteja, de reparació del vidre i posar-hi vidre nou recuit i, finalment, reemplaçar-la. L'època signada pel pagament als mestres, de 86 lliures, porta data de 8 de maig de 1605.¹⁰⁵ El mateix dia, ambdós vitrallers contracten una nova vidriera i el canvi de lloc d'una altra. El document aporta informació interessant, en el sentit que la nova vidriera havia de ser de vidre nou, pintat i recuit, i que havia de contenir una figura sencera amb la traça i els colors donats. La figura s'havia de col·locar on hi havia la vidriera blanca que seria traslladada al costat de la vidriera de Sant Andreu. Se'ls facilitaria, per treure i traslladar la vidriera, set robes de fil procedents de l'obra.¹⁰⁶

Retrocedim uns quants dies, fins al 7 de maig de 1605, en què es manifestà la voluntat de fer una nova vidriera per a l'arxiu de l'església de Santa Maria que ajudaria al fet que les escriptures estiguessin més guardades.¹⁰⁷ L'obra va anar a cura de Carles Soquier, que va percebre la quantitat de 3 lliures i 12 sous, pagada pels priors de la confraria de sant Nicolau.¹⁰⁸

98. AHCC, FM, Actes i negocis, 1605-1609, f. 12a. Sobre aquests mestres, vegeu Cañellas (2000, p. 89-92). Ambdós mestres es documenten treballant a la catedral de Barcelona, alternant aquesta feina amb la de Santa Maria de Cervera.

99. Es tracta de la vidriera que contenia les escenes del sant sopar, a la part superior; l'entrada a Jerusalem, i, a la part inferior, la presentació de Jesús al Temple. Avui només es conserva de l'original l'escena del sant sopar.

100. La vidriera de Nicolau de Maraya situada al bell mig de l'altar major comprenia la crucifixió, a la part superior; la flagel·lació, al centre, i, a la part inferior, la captura de Jesús. Duran i Sanpere ens diu que la iconografia de la part inferior de la vidriera acollia el bes de Judes: Duran (1977, il·lustració xxxii).

101. El finestral contenia, a la part central, l'escena de la resurrecció, avui encara conservada i novament restaurada. Vegeu el nostre informe de la restauració en aquest mateix volum.

102. El document deixa molt clar que el vidre havia de ser cuit, pintat i recuit. Aquest detall és força interessant, ja que s'allunya d'altres pràctiques, com la pintura freda, que podria ser una altra manera de restaurar.

103. Terme que equival a la iconografia de l'anunci a Maria, sortosament conservat i recentment restaurat. Vegeu el nostre informe de la restauració en aquest mateix volum.

104. Sílvia CAÑELLAS, «Els vitralls», a *L'art gòtic a Catalunya: Arts de l'objecte*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2008, ens fa notar que el voraviu de la capa de l'arcàngel amb restes de peces dels Fontanet està emparentat amb el de la Magdalena del «nolí me tangere» de la catedral de Barcelona.

105. AHCC, FM, Actes i negocis, 1605-1609, f. 12d.

106. AHCC, FM, Actes i negocis, 1605-1609, f. 12d. La vidriera de Sant Nicolau ha estat, en el transcurs del temps, sotmesa a nombroses restauracions i intervencions, per la qual cosa sembla que res no se n'ha conservat. Val a dir, però, que, amb motiu de la restauració de la rosassa executada pel mestre Nicolau de Maraya, es va evidenciar que en el trilòbul que acull la imatge d'un personatge i el tetramorf de sant Marc, al tercer que sosté un calze, que podríem identificar potser com sant Joan Evangelista, li manca el cap original. La pèrdua del cap va portar a col·locar-hi un tafaforats amb el fragment d'un altre vitrall i, en aquest cas, el tafaforats presenta una bella i petita imatge abillada amb capa pluvial que podria correspondre a l'arcàngel d'una anunciació, i potser també ens podríem aventurar a relacionar el fragment conservat amb la vidriera de Sant Nicolau.

107. AHCC, FCP, Consells, 1561-1609, f. 572.

108. AHCC, FCP, Llibre de priorat, 1570-1618, s. f.

El 6 de desembre del mateix any, el Consell de la Vila anota les despeses sorgides arran de fer i adobar les vidrieres, i veient la manca de liquiditat, se sollicita que sigui la Universitat qui ho pagui.¹⁰⁹

El 1606 documentem una nova intervenció restauradora arran de les despeses relacionades amb les vidrieres. Al mestre Novell i a un aprenent se'ls pagaren 16 sous per un dia i mig de feina per tancar la vidriera de darrere de l'altar. Felip Bosch, per nou mitgeres i vuit punyeres de guix, va rebre 3 sous i 6 diners. A un minyó se li van pagar 8 diners per tres càntirs d'aigua. A Joan Mestre, manyà, se li van satisfer 7 lliures i 10 sous pels ferros per a les vidrieres. Al mestre Servals, segurament manobre, se li abonaren 3 lliures i 12 sous per fer dos pilars a la vidriera gran.¹¹⁰

Una altra dada que fa referència a les vidrieres del temple és del 16 de gener de 1607, en què els obrers de Santa Maria detallen l'import de les despeses realitzades i satisfetes a Benet Saurina de 3 lliures per tretze barretes de ferro per a la vidriera de «Nostra Señora de Compsesió» i la vidriera blanca. Per l'assentament de la vidriera de Sant Cristòfol se satisfieren 12 lliures.¹¹¹

El segle XVII és un període en què continuen les tasques que comprenien obra nova, restauració de la conservada i neteja en el marc de les obres menors. Pel segle XVIII apareixen també documentats uns dels mestres vitrallers més rellevants del barroc català: els Saladrigues, una nissaga de vitrallers documentats a la Seu gironina. El segle XIX serà un moment de forta empremta constructiva en relació amb els vitralls, tot recuperant els sants del bisbat, sant Pere Claver i sant Ramon Nonat, que presidiran, a banda i banda, llurs finestrals, que flanquegen els de l'absis principal, obra de Nicolau de Maraya.

DOCUMENTACIÓ

per Josep M. Llobet

1412, novembre, 3. Cervera

Colí de Maraya, mestre de vidrieres, reconeix haver rebut 27 lliures i 10 sous, que és l'import d'una vidriera que féu a l'església de Santa Maria de Cervera, la qual conté les tres històries següents: la captura, la flagel·lació i la crucifixió de Jesucrist.

Noverint universi quod ego magister Colinus de Maraya, oriundus ville de Maraya, dioecesis Trestensis sive de Troya, magister de vedrieres, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabilibus Berengario Alteylló, maiori dierum, et Francisco Oler, apothecario, licet absenti, habitatoribus ville Cervarie operariisque operis ecclesie parochialis Beate Marie dicte ville Cervarie electis per honorabilem consilium dicte ville Cervarie, quod exsolvistis et tradidistis mihi et ego a vobis habui et recepi in bona pecunia realiter numerando per manus vestri dicti Berengarii Alteylló virginti septem libras et decem solidos Barchinone pro quibus sive pretio quarum feci quandam vedriera supra altare maius dicte ecclesie, in qua vedriera est depicta captio que facta fuit domini nostri Ihesu Christi per pessimos iudeus et est depicta flagellatio que facta fuit domino nostro Ihesu Christo in columpna et est similiter depicta in dicta vedriera imago domini nostri Ihesu Christi posita in cruce et etiam sunt depicte in ipsa vedriera ymago dulcissima virginis Marie, matris domini nostri Ihesu Christi, et ymago beati Iohannis evangeliste. De quibus virginti septem libris et decem solidis ad meam voluntatem bene vestri paccatus sum et contentus.

Ideo renuntio exceptioni pecunie predictae per me non numerate, non habite et non recepte et doli mali et actioni in factum. In cuius rei testimonium faciendo inde vobis de predicta scilicet quantitate bonum et perpetuum finem et pactum de ulterius non petendo et de non agendo legitima stipulatione vallatum in posse notarii subscripti. Quod est actum Cervarie tercia die novembris anno a natiuitate Domini M° CCCC° duodecimo. Sig+num magistri Colini de Maraya predicti qui hec firmo et concedo.

*Testes huius rei sunt discretus Matheus Lobets, notarius, et Galcerandus Salat, habitatores Cervarie.*¹¹²

(AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 196.)

1413, abril, 17. Cervera

Colí de Maraya, mestre de vidrieres, reconeix haver rebut 550 sous, que és l'import d'una vidriera que féu a l'església de Santa Maria de Cervera, la qual conté les tres històries següents: la presentació de Jesús al Temple, l'entrada a Jerusalem i el sant sopar.

Noverint universi quod ego magister Colinus de Maraya, ville de Maraya, diocesis Trestensis sive de Troya, magister de vedrieres, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabilibus Berengario Alteylló, maiori dierum, presenti, et Francisco Oler, apothecario, licet absenti, dicte ville habitatoribus ac opera-

109. AHCC, FM, Consells, 1605, f. 54.

110. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 254.

111. AHCC, FM, Llibre de l'obra de l'església de Santa Maria, 1506-1660, f. 260.

112. Hi ha una versió abreujada d'aquest document a AHCC, FN, Cervera, 23, Antoni d'Òdena, Manual, 1412-1413, f. 24.

riis operis ecclesie parochialis Beate Marie dicte ville electis et assignatis per honorabilem consilium dicte ville Cervarie, quod exsolvistis et tradidistis mihi et ego a vobis habui et recepi per manus vestri dicti Berengarii Alteylló quingentos quinquaginta solidos Barchinone pro quibus sive pretio quorum ego feci in dicta ecclesia quandam vedrieram supra altare maius dicte ecclesie, in qua vedriera sunt istorie sequentes scilicet istoria quom virgo Maria, mater domini nostri Ihesu Christi, presentavit in templo sancto Simioni suum dolcissimum filium dominum nostrum Ihesum Christum et istoria dicta ramis palmarum et istoria quom dominus nostri Ihesus Christus in die iovis cene fecit cenam cum discipulis suis. De quibus quingentis quinquaginta solidis ad meam voluntatem bene vestri paccatus sum. Ideo renuntiando exceptioni pecunie predictae per vos mihi non tradite et non solute et per me non numerate, non habite et non recepte et doli mali et actioni in factum facio inde vobis et dicto operi super predictis quingentis quinquaginta solidis bonum et perpetuum finem et pactum de ulterius non petendo et de non agendo legitima stipulatione vallatum in posse notarii subscripti. Quod est actum Cervarie decima septima die aprilis anno a nativitate Domini M^o CCCC^o tertio decimo. Sig+num magistri Colini predicti qui hec firmo et concedo.

*Testes huius rei sunt Andreas Tolrà et Iacobus de Vallo Cervarie.*¹¹³

(AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 196v.)

1413, agost, 7. Cervera

Pere Gener, ferrer, reconeix haver rebut 9 lliures, 2 sous i 10 diners, que és l'import dels guarniments de ferro que féu per a quatre vidrieres de l'església de Santa Maria de Cervera.

Noverint universi quod ego Petrus Ianuarii, faber, habitator ville Cervarie, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabilibus Berengario Alteylló, maiori dierum, et Ffrancisco Oler, habitatoribus dicte ville Cervarie, operariis operis ecclesie parochialis Beate Marie dicte ville assignatis per honorabilem consilium dicte ville, quod exsolvistis et tradidistis mihi et ego a vobis habui et recepi per manus vestri dicti Berengarii Alteylló novem libras, duos solidos et decem denarios monete Barchinone pro quibus seu [pretio] quarum feci in dicta ecclesia guarnimenta ferrea ad quatuor vidrieres que sunt in dicta ecclesia, scilicet tres supra altare maius dicte ecclesie et una supra capella dels orgues. Ideo renuntio exceptioni pecunie predictae per me non numerate, non habite et non recepte et doli mali et actioni in factum. In cuius rei testimonium iubeo vobis fieri hoc presens instrumentum. Quod est actum Cervarie septima die augusti anno a nativitate Domini M^o CCCC^o tertio decimo. Sig+num Petri Ianuarii predicti qui hec firmo et concedo.

Testes huius rei sunt Ffranciscus Martí, mercator, et Petrus Galego, iuponerius, Cervarie.

(AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 196v.)

1414, març, 29. Cervera

Colí de Maraya, mestre de vidrieres, reconeix haver rebut 550 sous, que és l'import d'una vidriera que féu a l'església de Santa Maria de Cervera, la qual conté les tres històries següents: el descens a l'infern, la resurrecció i l'aparició a santa Maria Magdalena.

Noverint universi quod ego magister Colinus de Maraya, dioecesis Trestensis sive de Troya, magister de vedrieres, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabilibus Berengario Alteylló, maiori dierum, et Ffrancisco Oler, dicte ville Cervarie, operariis operis ecclesie parochialis Beate Marie dicte ville Cervarie assignatis per honorabilem consilium dicte ville, quod exsolvistis et tradidistis mihi et ego a vobis habui et recepi in bona pecunia realiter numerando per manus vestri dicti Berengarii Alteylló, presentis, et mihi solvistis quingentos quinquaginta solidos Barchinone pro quibus sive pretio quorum feci in dicta ecclesia quandam vidriariam sive vedriera supra altare maius dicte ecclesie, in qua vidriaria seu vedriera sunt istorie sequentes scilicet quom dominus nostri Ihesus Christus descendit ad inferos et quom resurrexit et quom apparuit beate Marie Magdalenes. De quibus quingentis quinquaginta solidis ad meam voluntatem bene vestri paccatus sum. Ideo renuntio exceptioni dicte pecunie per me non numerate, non habite et non recepte et doli mali et actioni in factum. Quod est actum Cervarie vicesima nona die martii anno a nativitate Domini M^o CCCC^o quarto decimo. Sig+num magistri Colini predicti qui hec firmo et concedo.

Testes huius rei sunt Andreas Tolrà et Monseratus Corneyllana Cervarie.

(AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 198v.)

1414, abril, 20. Cervera

Pere Gener, ferrer, reconeix haver rebut 122 sous, que és l'import dels guarniments de ferro que féu per a dues vidrieres de l'església de Santa Maria de Cervera.

Noverint universi quod ego Petrus Ianuarii, faber, habitator Cervarie, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabilibus Berengario Alteylló, maiori dierum, et Ffrancisco Oler, apothecario, Cervarie, operariis [operis] ecclesie parochialis Beate Marie dicte ville electis per hono honorabilem consilium dicte ville, quod exsolvistis et tradidistis mihi et ego a vobis habui et recepi per manus vestri dicti Berengarii Alteylló centum viginti duos [solidos] Barchinone pro quibus feci duo garnimenta fferrea a duabus vidrieris sive vidrieres que sunt supra altare maius dicte ecclesie parochialis Beate Marie dicte ville, in una quarum dicta-

113. Hi ha una versió abreujada d'aquest document a AHCC, FN, Cervera, 23, Antoni d'Òdena, Manual, 1412-1413, f. 38.

rum duarum vidrieres est instoria quom dominus nostri Ihesus Christus resurrexit et descendit ad inferos et apparuit beate Marie Magdalene et in alia vidriera est instoria quom dominus nostri Ihesus Christus misit sanctum speritus super suis apostolis. De quibus centum viginti duobus solidis ad meam voluntatem bene vestri paccatus sum et contentus. Ideo renuntio exceptioni pecunie predictae per vos mihi non tradite et per me non numerate, non habite et non recepte et doli. Quod est actum Cervarie vicesima die aprilis anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o XIII°. Sig+num Petri Ianuarii, fabri, predicti qui hec firmo et concedo.

Testes huius rei sunt Petrus Perul, lapicida, et Petrus Vila, Cervarie.

(AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 199.)

1414, novembre, 28. Cervera

Colí de Maraya, mestre de vidrieres, reconeix haver rebut 27 lliures i 10 sous, que és l'import d'una vidriera que féu a l'església de Santa Maria de Cervera, la qual conté les tres històries següents: la Pentecosta, l'ascensió i l'aparició a sant Tomàs.

Noverint universi quod ego magister Colinus de Maraya, dioecesis Trestensis sive de Troya, magister de vedrieres, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabilibus Berengario Alteylló, maiori dierum, et Ffrancisco Oler, dicte ville Cervarie, operariis operis ecclesie parochialis Beate Marie dicte ville Cervarie, quod exsolvistis et tradidistis mihi et ego a vobis habui et recepi per manus vestri dicti Berengarii Alteylló in bona pecunia realiter numerando viginti septem libras et decem solidos Barchinone pro quibus seu pretio quarum et quorum feci in dicta ecclesia supra altare maius dicte ecclesie in parte dicte ecclesie que est versus capellam Sancti Speritus dicte ville quandam vidrieram sive vidriera, in qua vidriera sunt istorie sequentes scilicet cum speritus sanctus descendit supra apostolis et cum ascendit ad celos et cum apparuit beato Thome apostolo. De quibus viginti septem libris, decem solidis, ad meam voluntatem bene vestri paccatus sum. Ideo renuntio exceptioni dicte pecunie per me non numerate, non habite et non recepte et doli mali et actioni in factum. Quod est actum Cervarie vicesima octava die novembris anno a nativitate Domini M^o CCCC^o quarto decimo. Sig+num magistri Colini de Maraya predicti qui hec firmo et concedo.

Testes huius rei sunt Guillemus d'Altafuylla et Petrus Roig, mercator, Cervarie.

(AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 199.)

1415, gener, 7. Cervera

Colí de Maraya, mestre de vidrieres, reconeix haver rebut 9 lliures, que és l'import dels treballs de po-

sar els guarniments en dues vidrieres de l'església de Santa Maria de Cervera i de les pintures que féu als orgues d'aquesta església.

Noverint universi quod ego magister Nicolaus de Maraya, magister de vedrieres, ville de Maraya, dioecesis Trestensis sive de Troya, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabilibus Berengario Alteylló, maiori dierum, et Ffrancisco Oler, apotechario, ville Cervarie, operariis operis ecclesie parochialis Beate Marie ville Cervarie electis et assignatis per honorabilem consilium dicte ville Cervarie, quod exsolvistis et tradidistis mihi et ego a vobis habui et recepi numerando per manus vestri dicti venerabilis Berengarii Alteylló novem libras monete Barchinone terni pro salario mihi pertinenti in laboribus seu aliquibus diebus quibus laboravi en posar los guarniments, los quals possi en dues vedrieres que són al cap del altar maior dicte ecclesie, et pro faciendo les pintures dels orguens dicte ecclesie. De quibus novem libris ad meam voluntatem bene vestri paccatus sum. Ideo renuntio exceptioni dicte pecunie per me non numerate, non habite et non recepte et doli mali et actioni in factum. Quod est actum Cervarie septima die ianuarii anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o quinto decimo. Sig+num magistri Nicolai de Maraya predicti qui hec firmo et concedo.

*Testes huius rei sunt venerabiles Petrus de Bergua et Iacobus de Baguà Cervarie.*¹¹⁴

(AHCC, FN, Cervera 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 199v.)

1416, febrer, 7. Cervera

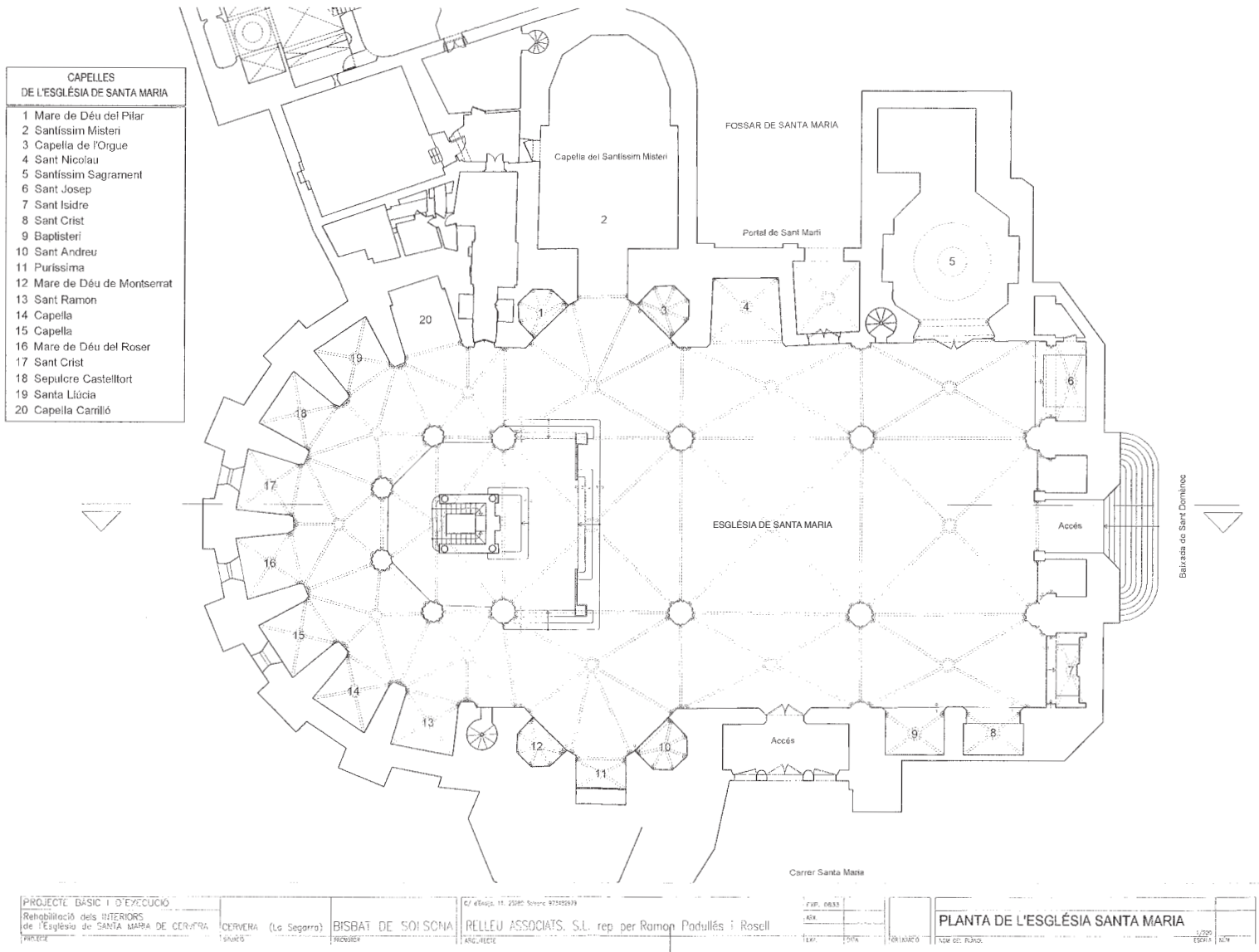
Colí de Maraya, mestre de vidrieres, reconeix haver rebut 550 sous, que és l'import de la vidriera rodona i el seu filat que féu sobre el portal septentrional de l'església de Santa Maria de Cervera.

Noverint universi quod ego magister Nicolaus de Maraya, magister de vedrieres, ville de Maraya, dioecesis Trestensis sive de Troya, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabilibus Berengario Alteylló, maiori dierum, et Ffrancisco Oler, apothecario, ville Cervarie, operariis operis ecclesie parochialis Beate Marie dicte ville Cervarie assignatis et electis per honorabilem consilium dicte ville Cervarie, quod exsolvistis et tradidistis mihi et ego a vobis habui et recepi in bona pecunia per manus vestri dicti Berengarii Alteylló quingentos quinquaginta solidos monete Barchinone pro salario mihi pertinenti pro faciendo quandam vidrieram sive vidriera quam feci et qua est supra portale dicte ecclesie que garde vers la cort del batle e la carniceria dicte ville et pro faciendo et operando lo filat de la capa de la dita vidriera. Ideo renuntio exceptioni pecunie predictae per me non numerate, non habite et non recepte et doli mali et in factum actioni.

(AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 199v.)

114. Una versió abreujada d'aquest document es troba a AHCC, FN, Cervera, 19, Joan Gener, Manual, 1414-1417, f. 22.

PLANTA DE L'ESGLÉSIA

COMENTARI GENERAL ALS VITRALLS DE CERVERA

per Joan Vila-Grau i Antoni Vila i Delclòs

El principal autor dels vitralls del presbiteri de l'església de Santa Maria de Cervera fou el mestre vitraller francès Nicolí de Maraya, que hi treballà, encara que no amb total continuïtat, des de l'any 1404 fins al 1433. Durant aquest període envitrallà quatre dels cinc finestrals del presbiteri, la rosassa de la façana nord i dotze vitralls més en altres indrets d'aquesta església.

Posteriorment, l'any 1433, data del darrer document referent al mestre Nicolí, han estat molt nombroses i en alguns casos molt importants les actuacions d'altres mestres vitrallers, sigui per substituir amb vitralls nous aquells panys que pel seu mal estat calia reemplaçar totalment, sigui per reparacions, adobs o restauracions parcials.

Aquestes quasi contínues intervencions han afectat en un grau molt considerable la integritat de l'obra original de Nicolí, i han afectat, també, la continuïtat del programa iconogràfic que el mestre Nicolí havia seguit i que coneixem gràcies a una documentació excepcionalment rica i detallada.

L'OBRA DE NICOLÍ DE MARAYA

per Joan Vila-Grau i Antoni Vila i Delclòs

La primera referència del treball del mestre Nicolí és una època de l'any 1404 pel vitrall de la confraria de sant Nicolau. El preu d'aquest vitrall és de 1.100 sous, preu sorprenent, ja que aquesta quantitat és el doble dels 550 sous que valgué cadascun dels vitralls del presbiteri.

Després de la realització d'aquest vitrall, i malgrat que l'any 1405 hi ha un acord del Consell de la Vila de Cervera que dóna plens poders a Bernat de Vilagrassa i Ramon Dau, obrers de l'església de Santa Maria, per encomanar els vitralls «... e tractar de convenir-se el preu d'aquell o aquells mestres que les faran...», no serà fins al 1412 que Nicolí apareix novament a Cervera. Sabem, però, que des del 1405 fins al 1408 el mestre treballà a Barcelona envitrallant diversos finestrals del Saló del Consell de Cent i de la catedral.

És des de l'any 1412 fins al 1433 que treballa en diversos finestrals certerins i concretament en quatre dels cinc del presbiteri, on seguí un rigorós programa iconogràfic:

1412, novembre. Vitrall axial del presbiteri (HI). Pel preu de 27 lliures i 10 sous, obraria aquest vitrall, en el qual hi hauria les escenes de l'empresonament, flagel·lació i crucifixió de Jesús, temes bellament i detallada descrits en el contracte: «depicta indica vedriera imago domini nostre Ihesu Christi posita in cruce et etiam [...] ymago dulcissimo virginis Marie [...] et ymago beati Ihoannis evangeliste».

1413, abril. Vitrall del presbiteri (NII). Preu: 550 sous. Vitrall que narra la presentació al Temple, l'entrada a Jerusalem i el sant sopar.

1414, març. Vitrall del presbiteri (SII). Preu: 550 sous. Escenes de la davallada als inferns, la resurrecció i l'aparició a Maria Magdalena.

1414, novembre. Vitrall del presbiteri (SIII). Preu: 27 lliures i 10 sous. Escenes de la Pentecosta, l'ascensió i l'aparició a sant Tomàs.

1414, gener. Nicolí cobra 9 lliures per posar guarniments a dos vitralls i les pintures dels orgues.

1416, febrer. Rosassa nord. Preu: 550 sous. L'època específica: «vidriera quam feci et qua est supra portal edicte ecclesie que garde ver la cort del batle e la carniceria dicte ville».

Posteriorment a la realització de la rosassa nord, Nicolí seguí treballant a Cervera fins a l'any 1433, tal com hem indicat anteriorment, però d'aquestes obres no ens n'ha pervingut cap.

ROSASSA NORD, COMENTARI GENERAL

per Joan Vila-Grau i Antoni Vila i Delclòs

El dia 7 de febrer de l'any 1416, el mestre Nicolí de Maraya signava el rebut per l'import de 550 sous per la realització de la rosassa de la façana nord de l'església de Santa Maria de Cervera.

Els vitralls d'aquesta rosassa s'han conservat més bé que els del presbiteri, que són també obra de la mà d'aquest mestre vitraller francès.

La coincidència d'estil i, sobretot, la peculiar i personal tècnica de llevar la grisalla que descrivim a continuació permeten identificar aquells vitralls o plafons de vitrall deguts a la mà del mestre Nicolí, tant si es tracta de vitralls documentats com d'indocumentats.

Així hem pogut aclarir quins plafons del presbiteri o de la rosassa eren obra de Nicolí, i també ens ha permès atribuir el vitrall de Sant Andreu i Sant Llorenç —que no és documentat— a aquest mestre, a qui se li atribueix el documentat vitrall de Sant Antoni, ambdós finestrals de la capçalera de la catedral de Barcelona.

La personalitat i manera inconfusible dels seus vitralls ens ha fet veure, en el curs dels nostres estudis, que els tres plafons del vitrall (NIII) del presbiteri de Cervera, amb les escenes de l'anunciació, la nativitat i l'epifania, no són del mestre Nicolí, contràriament al que comunament s'havia suposat.

Tipologia dels plafons:

Cada lòbul de la rosassa mostra el bust d'un personatge en l'apostolat (2c, 3a, 3b, 3c, 4a, 4c, 6b, 6c, 7a, 7b, 7c), en els dos lòbuls de l'anunciació (1b, 2a) o també en els tres sants del trilobat central inferior (5a, 5b, 5c), mentre que són imatges zoomorfes les de tres dels evangelistes: Joan (1a), Mateu (4b) i Marc (6a).

Tipologia dels caps:

Els caps segueixen unes característiques d'estil molt personals i plenament identificadores.

Cabells ben dibuixats, rinxolats i abundosos.

Ús del groc d'argent en cabells, barba i celles.

Cara: barba i bigoti llargs i ondulats, els llavis molsuts, la comissura de la boca cap avall. El nas, llarg, partida la seva punta, i els narius, ben marcats. En alguns rostres, insinua la petita canaleta davall el nas.

Les celles són dibuixades amb pinzellades verticals, lleugerament corbes i amb groc d'argent. Els ulls tenen ben perfilada la parpella inferior, mentre que la parpella superior, de vegades, no és pintada, de manera que la nineta gran i ben definida queda tocant les celles.

En aquells rostres en què el vitraller vol suggerir la vellesa del personatge, accentua fortament els solcs de les comissures dels ulls. Les orelles són molt grans, quasi desproporcionades.

Tipologia de les mans:

Dits llargs i afuats. Dibuixades amb cura les ungles i també els plecs de les articulacions.

ROSASSA NORD

per Joan Vila-Grau i Antoni Vila i Delclòs

Diàmetre: 2,35 m.

Formada per un òcul de 48 cm de diàmetre, set trilobats de 30 cm × 30 cm i vint arquets.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

L'òcul original de la rosassa és actualment substituït per un vitrall geomètric, producte probablement de la reparació efectuada l'any 1605 pels mestres vitrallers Carles Soquier i Joan Jordà, com també són fruit de la mateixa intervenció els lòbuls 1c i 5b, ambdós de motiu geomètric i vidre i gamma de color parions al vitrall de l'òcul.

Excepte en els tres plafons esmentats, la composició original es manté intacta i és prou entenedor el programa iconogràfic, i s'ha conservat també l'ordre simètric dels temes que el conformaren: anunciació en la part central superior, evangelistes i apostolat en els lòbuls laterals i tres sants en el trilobat inferior.

Llevat dels plafons geomètrics del segle XVII, tots els lòbuls són figuratius i ni en els campers ni en les bordures no apareixen elements ornamentals.

ICONOGRAFIA

La rosassa segueix un programa iconogràfic coherent. En la part superior i en dos lòbuls adjacents figura el tema de l'anunciació amb l'àngel (1*b*) i la Verge Maria (2*a*).

Distribuïts simètricament, hi ha els quatre evangelistes: l'àngel de sant Lluç, i els tres restants simbolitzats per imatges zoomorfes i proveïts tots ells de filacteris amb llurs noms.

Els dotze apòstols, representats de manera individualitzada, són portadors dels atributs propis: la creu, l'espasa, el bastó, la serra, etc.

En el trilobat central inferior, devien figurar-hi tres màrtirs, dels quals resten únicament sant Sebastià i sant Llorenç.

Es pot suposar que, ateses la forma i les reduïdes mides dels lòbuls, el mestre Nicolí optà per representar únicament el bust dels personatges que hi apareixien. Tots ells vestits amb túnica i mantell i duent un llibre tancat a la mà esquerra i el seu atribut a la dreta. Els dos màrtirs duen els instruments del seu martiri: l'arc i la fletxa, sant Sebastià, i la palma i les graelles, sant Llorenç.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El vidre és majoritàriament de manxó, i en menor nombre, de ciba; tots, amb petites bombolletes d'aire en el seu interior, bombolletes de forma lanceolada. Els vidres blancs són notablement incoloros, els de color són acolorits en la pasta. Vidres, doncs, de gresol, de dens i ric cromatisme.

Els vermells són de *plaqué*, de color càlid. El groc d'argent és emprat abundantment, cuit a bona temperatura.

En la majoria dels plafons s'ha conservat el plom original. Es tracta d'un plom d'ales estretes (3 mm), ànima llisa i llong molt aplanat.

En els campers dels trilobats s'alternen els tres colors bàsics en la gamma cromàtica d'aquest mestre vitraller: vermell, blau de cobalt i rosa.

En les imatges apareixen el color verd grisenc pàl·lid i el groc d'argent. Sempre els colors dels vestits estan en relació amb el camper: quan el camper és rosa, en la roba empra el blau, el verd, el groc i el vermell. Si el camper és blau, empra en els vestits el rosa, el verd, o el vermell i el groc. En el camper vermell, les vestimentes són en blau, rosa, verd i groc.

Aquesta harmonia i regularitat de color es veu únicament trencada en l'òcul i els dos lòbuls no originals.

La grisalla, sempre de color de terra de Siena cremada i textura fina, és pintada sense gruix i ben cuita. En els rostres perfila els trets principals campint tota la superfície de la cara i obre clars llevant (grisalla llevada) en les parts prominents. El procés del llevat és efectuat rasant a punta d'agulla i fent uns diminuts i atapeïts rínxols o espirals. Aquesta manera és molt característica del mestre Nicolí, ja que en els dos plafons no originals (4*a* i 5*c*) la grisalla és llevada a la manera clàssica, això és, obrint clars amb un ritme d'engraellat.

CATÀLEG

per Joan Vila-Grau i Antoni Vila i Delclòs

Formada per vint-i-dos plafons repartits en set trilobats i òcul central.

Cada lòbul fa 30 cm × 30 cm.

TRILOBAT 1

Lòbul A1 - Àliga de sant Joan Evangelista

Figura d'una àliga sobre camper blau, llis, amb un filacteri blanc amb la inscripció *S+IOHA_S+EVA*. L'àliga és pintada amb grisalla de color de terra de Siena cremada sobre vidre blanc dibuixant les plomes i les potes; aquestes són pintades també amb groc d'argent en les seves urpes, color que és emprat en el bec i l'ull de l'ocell.

Lòbul B1 - Àngel de l'anunciació

Figura d'un àngel, amb les mans encreuades sobre el pit i esguardant la Verge Maria, que apareix en el lòbul A2. L'àngel, d'ales verdes, du un mantell rosa amb una orla groga decorada amb fullatges llevats i túnica blanca.

El cap i l'aurèola són d'una sola peça de vidre blanc, amb grisalla de color de terra de Siena cremada, modelant amb delicadesa el rostre.

Lòbul C1 - Plafó ornamental

Tot el plafó prové d'una reparació, probablement del segle XVIII, que substituï totalment el vitrall original, que, atenent l'ordre iconogràfic, era la imatge de sant Pere.

El vitrall existent té el camper blanc, amb un cercle octagonal de colors alternativament verd i morat.

El plom és d'ales amples i planes i l'ànima mostra un grafilat de marques espaiades.

TRILOBAT 2

Lòbul A2 - Anunciació

Camper vermell llis, bordura estreta de color rosa. Al bell mig, hi ha la imatge de Maria; el cap (ara substituït per un vidre blanc) era d'una sola peça de vidre, que comprenia també l'aurèola i el coll.

La Verge du un mantell blau de cobalt ampli i de plecs ben ombrejats. La túnica és de color rosa pàl·lid, cenyida cap al coll i obrint-se en plecs. La mà dreta es troba en actitud expectant i l'esquerra agafant el mantell blau.

Lòbul B2 - Sant Lluç

Imatge de l'evangelista sant Lluç. Manca tota la peça corresponent a l'aurèola i el cap, substituïda per un vidre blanc. El sant vesteix mantell verd grisós pàl·lid i túnica blanca. La màniga és capçada amb una orla groga. Les ales són de color blau de cobalt i el camper és rosa pàl·lid, no ornamental.

Davall la figura, hi ha un filacteri blanc amb les lletres *S+LUC-EVAN*.

Lòbul C2 - Sant Pau

Imatge de sant Pau al mig del camper blau i l'estreta bordura rosa. El sant és representat amb el cap entregirat cap a la dreta.

Du un mantell de color verd grisenc pàl·lid i túnica blanca. El cap i l'aurèola són tot d'una sola peça de vidre blanc, i amb els trets del rostre ben modelats amb grisalla de color de terra de Siena cremada; la testa és calba, amb uns escadussers cabells prop de l'orella i al mig del front. Són dibuixats amb grisalla i pintats amb groc d'argent.

La barba i el bigoti són llargs i ufanosos, també pintats amb groc d'argent.

A les mans du una bella espasa de fulla blanca amb el pom i guardamà de color groc. L'aurèola és campida amb grisalla i portant formant una ornamentació radial. Aquest tipus d'aurèola és emprada en totes les altres imatges d'aquesta rosassa.

TRILOBAT 3

Lòbul A3 - Sant Jaume el Major

Camper rosa, sense bordura. Imatge de sant Jaume, amb capell blanc, d'ales amples i petxina al davant.

El rostre és emmarcat per una barba i bigoti grocs, llargs i rinxolats. Du una túnica folgada de color blau de cobalt i un mantell de plecs amplis de color blanc.

La mà dreta sosté un llibre de tapes ornamentades, amb grisalla d'engraellat sobre el groc d'argent. A la mà esquerra du un bordó groc.

Lòbul B3 - Sant Maties (?)

Camper vermell, sense bordura.

Imatge d'un apòstol, vestit amb mantell verd grisenc pàl·lid i túnica de color rosa fosc, que deixa veure en detall l'obertura esgaiada del coll i els plecs del cap i l'aurèola original. Únicament en resta la part inferior, que correspon a la boca, la barbata i el coll, pràcticament coberts per la barba groga, llarga i de pèls ondulats.

La mà esquerra sosté un llibre de coberta blanca amb ornamentació geomètrica radial en el seu centre tenyit amb groc d'argent, com també és groc el gruix del lloç. A la mà dreta du un objecte no identificat.

Lòbul C3 - Sant Jaume Alfeu

Camper blau de vidre de ciba, sense ornamentació.

L'apòstol és representat de perfil mirant cap a la seva esquerra.

El cap, emmarcat per una aurèola groga d'ornamentació radial, és d'una sola peça de vidre blanc. Els cabells llargs, grocs i ondulats contornegen el rostre de faccions ben dibuixades, un xic exagerades, amb el nas molt llarg i lleugerament corbat. Les celles es confonen amb les pestanyes grogues.

Vesteix un mantell rosa i túnica de color verd grisenc pàllid.

A la mà dreta du un llibre tancat, de color blanc, amb ornamentació de grisalla geomètrica, amb els claus, tanques i gruix dels fulls grocs, d'un intens groc d'argent. A la mà esquerra du un gruixut bastó groc amb nusos.

TRILOBAT 4

Lòbul A4 - Sant

Camper vermell, sense bordura aparent.

El sant va cofat amb un curiós capell blanc, sembla gairebé un turbant, que deixa veure escassament una petita part de l'aurèola groga radial.

El personatge vesteix un ampli mantell de color verd maragda i, potser, ja que en resta únicament un petit vidre, una túnica d'un rosa molt pàllid.

A la mà esquerra du un llibre groc, i amb la dreta sosté una creu groga representada amb perspectiva.

El cap i l'aurèola són tallats en una sola peça de vidre blanc.

La grisalla negra perfila les faccions, i en les parts on ha estat pintada campint, uns ratllats a punta d'agulla la lleven obrint clars.

El groc d'argent apareix en la barba, el bigoti, la cella esquerra i també en els cabells llargs, un xic ondulats, que davallen fins a l'orla groga del mantell.

Tant el color de la grisalla com la manera de llevar-la són diferents de la resta dels plafons. També el modelat de les ombres del mantell, més angulós i escultòric, difereix del tractament donat als mantells i túniques de les restants imatges de la rosassa. Sembla, doncs, tot ell obra d'una altra mà.

Lòbul B4 - Sant Mateu

Camper blau de cobalt, llis, sense ornamentació.

El brau de l'evangelista sant Mateu du un filacteri blanc amb inscripció:*THEUS*+..... L'animal és de vidre blanc, amb groc d'argent clar en les potes i cua. Les ales són de vidre blavós molt pàllid.

Manca part del cos i la testa, que devia dur aurèola; tot és substituït per un vidre blanc com a tapaforats.

Lòbul C4 - Sant Simó, apòstol

Camper rosa sense ornamentació. Al bell mig hi ha la imatge d'un sant vestit amb mantell gris verdós clar amb folre blau de cobalt. Les dues mans sostenen una serra de fuster. Manquen el cap i l'aurèola, substituïts per un tapaforats blanc. La fulla de la serra és de vidre blanc amb grisalla que en dibuixa les dents, mentre que les parts de fusta i cordill d'aquesta eina són pintades amb groc d'argent. Els plecs del mantell tenen l'arrodoniment característic del mestre vitraller autor del vitrall.

TRILOBAT 5

Lòbul A5 - Sant Llorenç

Camper vermell llis, sense ornamentació, bordura de color rosa pàllid.

Imatge de sant Llorenç. Du un mantell blau de cobalt. A la mà dreta porta una gran graella pintada amb grisalla i groc d'argent i representada amb una certa perspectiva. A la mà esquerra du la palma groga.

Del cap, en resta la part superior, just de sobre la boca en amunt.

La resta és contornejada per l'aurèola groga d'ornamentació radial. Els cabells són també perfilats amb grisalla i tenyits amb groc d'argent.

El rostre, lleugerament tombat cap a l'esquerra, és pintat amb grisalla de color de terra de Siena cremada. El nas és llarg, recte. Els ulls, ben dibuixats; les parpelles, precises i, en aquest cas, separades de les celles. Les orelles, grans.

Lòbul B5 - Geomètric

Sobre camper blanc, hi ha un anell octogonal de vidres alternativament grocs i morats. El centre de l'anell era blanc.

Tot ell és de la restauració dels segles XVII-XVIII.

Lòbul C5 - Sant Sebastià

Camper rosa pàl·lid. Sense bordura. Bust del sant, vestit amb un gec cenyit a la cintura de color blau de cobalt clar i tancat amb botons rodons fins al coll. Les mànigues són més amples. A la part baixa del vestit du una vora o orla groga. A les mans du un arc groc i una sageta d'asta groga.

Cap i aurèola d'una sola peça, pintats amb grisalla pàl·lida i groc d'argent clar sobre vidre blanc. La grisalla, posada en petitíssimes i ritmades pinzellades, modela les faccions i també la cabellera curta, amb clenxa al mig del front i un xic ondulada. Aquest cap no és l'original, sembla una obra més tardana, de final del segle XV o començament del XVI.

TRILOBAT 6

Lòbul A6 - Sant Marc

Camper rosa pàl·lid, llis i sense ornamentació. Imatge del lleó de sant Marc.

Manca tota la part superior del cap i l'aurèola de la fera. El cos és de vidre blanc tenyit amb groc d'argent, llevat d'una peça de restauració groga (vidre de gresol). Sota les potes du un filacteri de vidre blanc amb la inscripció /S+ MARCUS + EWANGE...

La crinera del lleó és pintada amb grisalla dibuixant els rulls i part de la boca i els ulls. En mal estat.

Lòbul B6 - Sant

Camper vermell intens: bordura estreta, de color rosa clar.

La imatge du un mantell blau de cobalt i túnica rosa. Amb la mà esquerra aguanta un calze o copa de peu octogonal, de vidre acolorit amb groc d'argent. Dins de la copa, hi ha una hostia blanca.

El cap és substituït per un vidre aprofitat, amb la imatge d'un àngel o santa, pintat sobre vidre blanc amb grisalla lineal. Vesteix una folgada dalmàtica d'orles grogues. Aquest cap és contornejat per una aurèola groga, com són grogues, també, la cabellera, la diadema crucífera i la llarga i fina asta de la creueta que du a la mà esquerra.

Lòbul C6 - Sant

Camper blau, llis, sense ornamentació. Sense bordura.

Imatge d'un apòstol vestit amb un mantell rosa i túnica de color verd grisenc pàl·lid.

El rostre, entregirat cap a la seva dreta, és tallat en una sola peça de vidre que comprèn el cap i l'aurèola. Aquesta aurèola és d'ornamentació radial. Els cabells són rinxolats i cauen alguns rulls sobre el front. La barba, el bigoti i la cabellera, així com les celles, són tenyits amb groc d'argent.

Les dues mans, molt allargassades, són alçades en actitud orant.

La grisalla ombreja el conjunt i dibuixa linealment i detallada els solcs de les palmes i els plecs dels nusos.

Les celles, pintades amb unes poques i espaiades ratlletes verticals i subratllades amb groc d'argent, estan quasi tocant els ulls del personatge. El nas és recte, un xic gros. El bigoti abundós i llarg es confon amb la barba també llarga i ondulada.

TRILOBAT 7

Lòbul A7 - Sant o apòstol

Camper de color rosa, llis, sense ornamentació ni bordura.

És representat el bust d'un apòstol o sant. Vesteix mantell blau i túnica de color verd grisenc.

A la mà dreta du un llibre de tapes blanques, amb ornamentació geomètrica en forma d'engraellat sobre un rectangle de groc d'argent, com és també groc el gruix del llom o de les fulles.

La mà esquerra agafa un bordó groc en la part inferior i blanc en la superior, on es dibuixen també els dits de la mà.

En una sola peça de vidre blanc, s'hi dibuixa el cap cofat amb un capell blanc, de copa arrodonida i ales corbades amunt, i, també, l'aurèola groga amb ornamentació radial.

Davall del capell surten els cabells grocs rinxolats, que s'uneixen amb la barba i els bigotis frondosos. El nas és recte, un xic gros, i les celles toquen els ulls. L'orella dreta és molt gran.

Lòbul B7 - Sant Andreu (?)

Camper vermell, sense ornamentació. Bordura estreta de color rosa.

La imatge representa el bust d'un apòstol vestit amb mantell folgat, de color blau de cobalt i túnica de color verd grisenc. A la mà dreta, de dits llargs i afuats, du una gruixuda creu de color groc, dibuixada amb perspectiva.

El cap i l'aurèola són en una sola peça de vidre blanc. Les faccions són pintades amb grisalla campida i també llevada a punta d'agulla fent els peculiars rinxols ja descrits. Les celles, que són dibuixades levant el campit, queden tocant els ulls oberts, esbatanats, amb mirada allucinada.

La cabellera llarga caient per les espatlles s'uneix als llargs i ondulats bigoti i barba, tots ells tenyits amb groc d'argent.

L'aurèola groga és ornamental radialment.

Lòbul C7 - Santa Magdalena (?)

Camper blau de cobalt, sense ornamentació ni bordura.

La imatge femenina apareix vestida amb mantell rosa i túnica de color verd grisenc. A la mà dreta du una gran copa groga de peu hexagonal i amb tapa també groga. Les mans, tant la que sosté la copa com la que recull el mantell, són de dits afuats i llargs. Els plecs de la roba són arrodonits i flonjos.

El cap, desproporcionat en relació amb les mides del cos, és un vidre aprofitat, amb aparença femenina (amb tota seguretat és un cap d'àngel), pintat sobre vidre blanc amb grisalla campida i llevada en els punts més prominents del rostre; front, pòmuls, etc. No és, però, llevada a la punta d'agulla, ni tampoc amb els rinxols característics del mestre vitraller de la rosassa. Damunt del front du una fina diadema amb una creu perlada al bell mig. Els cabells grocs i ondulats baixen pel costat del rostre fins a tocar l'orla groga del coll, orla decorada amb dibuixos geomètrics.

Les celles fines i precises es perllonguen baixant per dibuixar el nas rectilini. Els ulls, de parpelles ben dibuixades i forma lleument ametllada, tenen ben marcades la nineta i la pupilla. La boca té el llavi inferior molsut i més fi el superior.

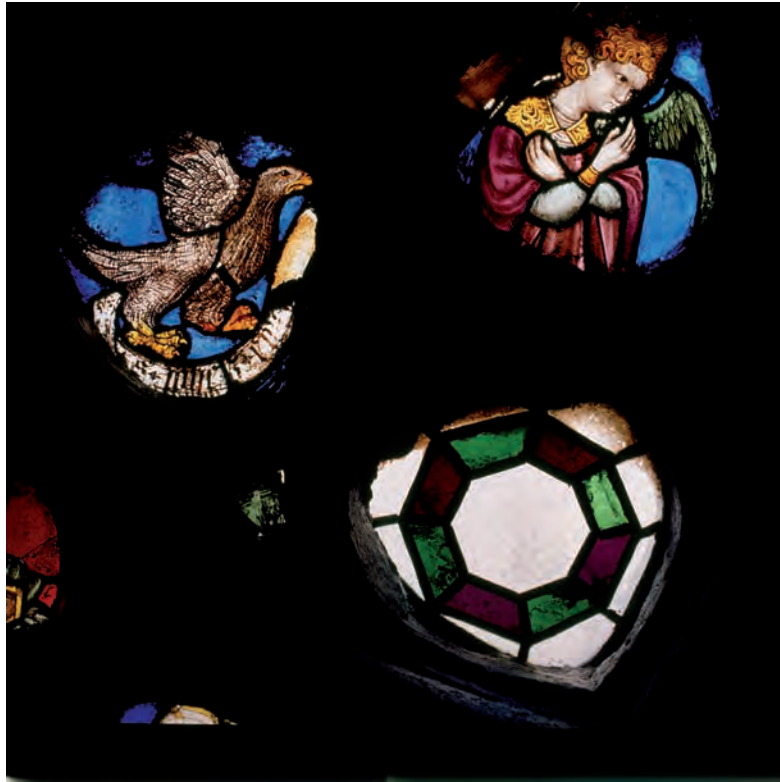
Aquest cap és un vidre aprofitat, provinent d'algun vitrall del segle xv. A la part dreta del cap, hi ha un vidre amb grisalla producte d'una reparació tardana i maldestra.

SMC 14: rosassa N1 B, detall del cap de l'arcàngel Gabriel

Rosassa nord

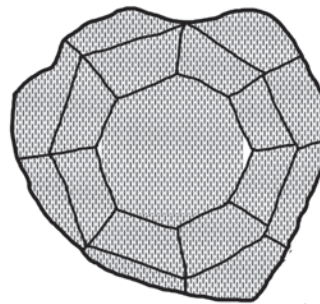
SMC 11: rosassa N1

SMC N1 A

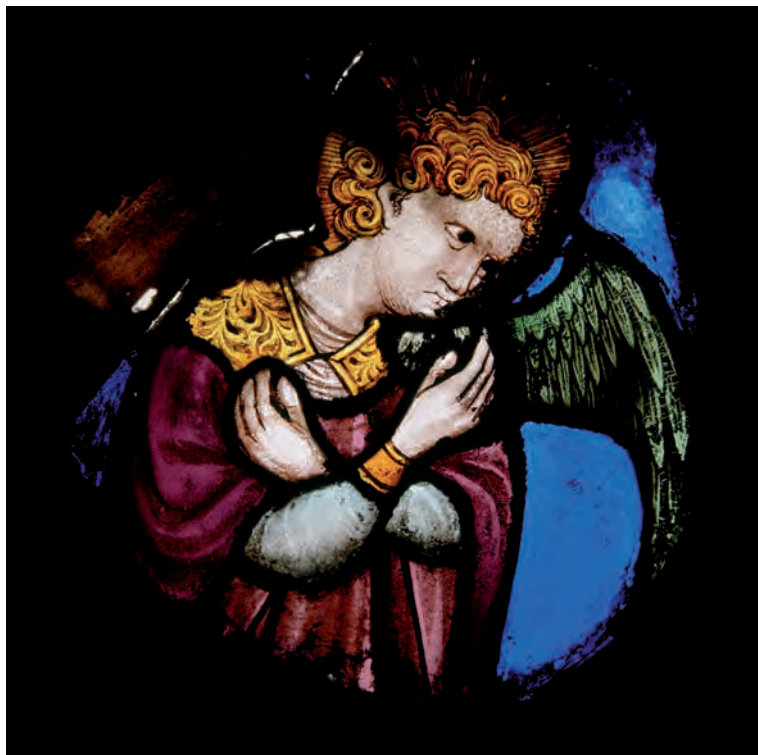
SMC N1 B

SMC N1 C

SMC 12: rosassa N1 A

SMC 13: rosassa N1 B

SMC 20: rosassa N3

SMC N3 A

SMC N3 C

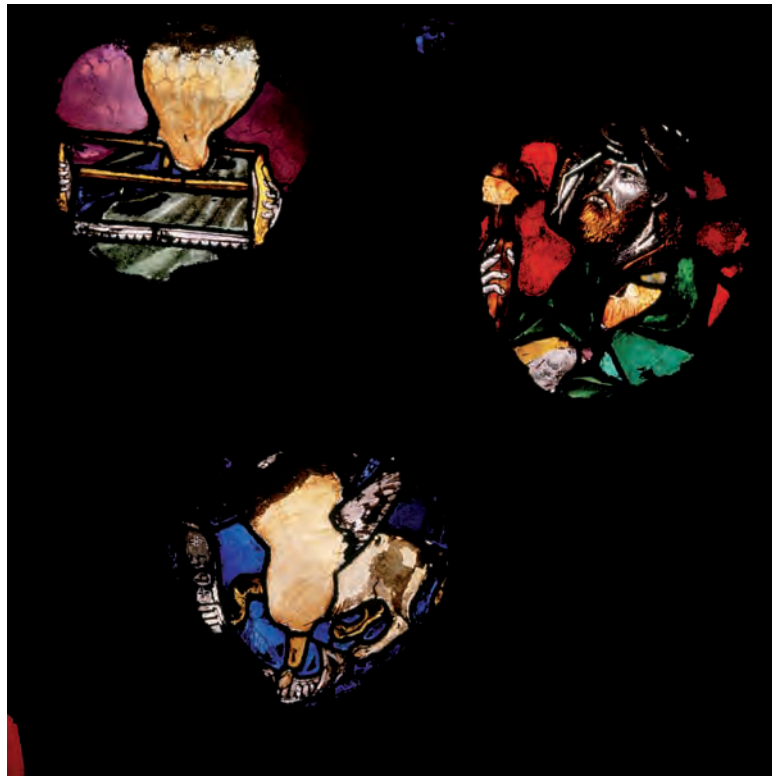
SMC N3 B

SMC 21: rosassa N3 A

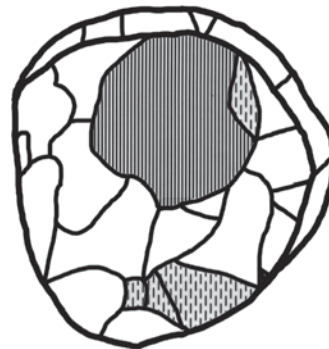
SMC 22: rosassa N3 B

SMC 25: rosassa N4

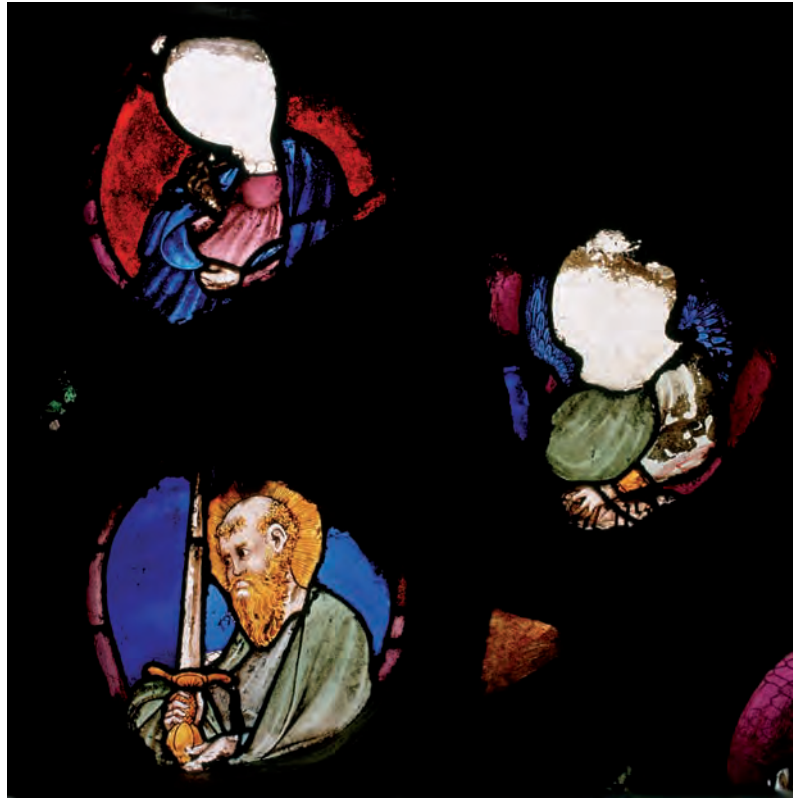
SMC N4 C

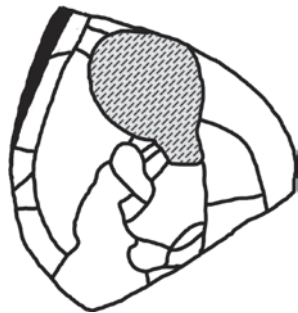
SMC N4 A

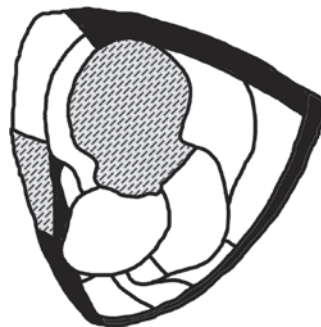
SMC N4 B

SMC 15: rosassa N2

SMC N2 A

SMC N2 B

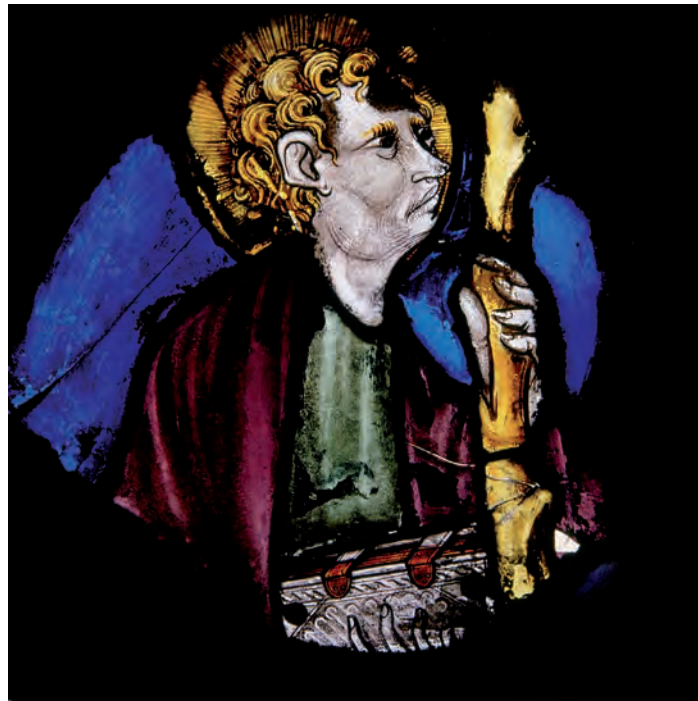
SMC N2 C

SMC 18: rosassa N2 C

SMC 19: rosassa N2 C (detail)

SMC 23: rosassa N3 C

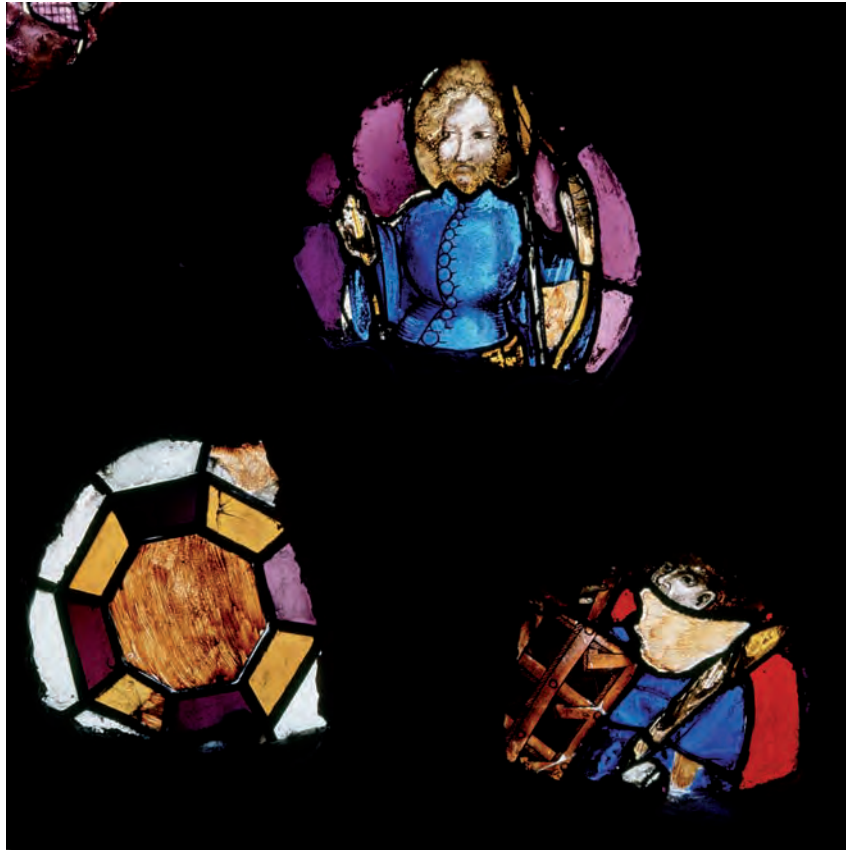
SMC 24: rosassa N3 C, detall grisalla llevada

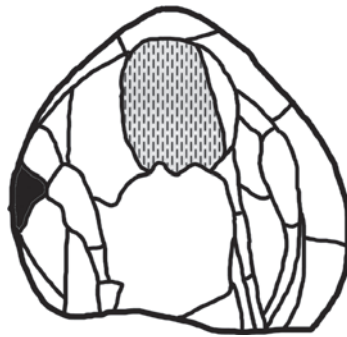
SMC 26: rosassa N4 A

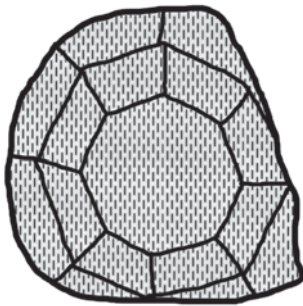
SMC 28: rosassa N4 B

SMC 29: rosassa N5

SMC N5 C

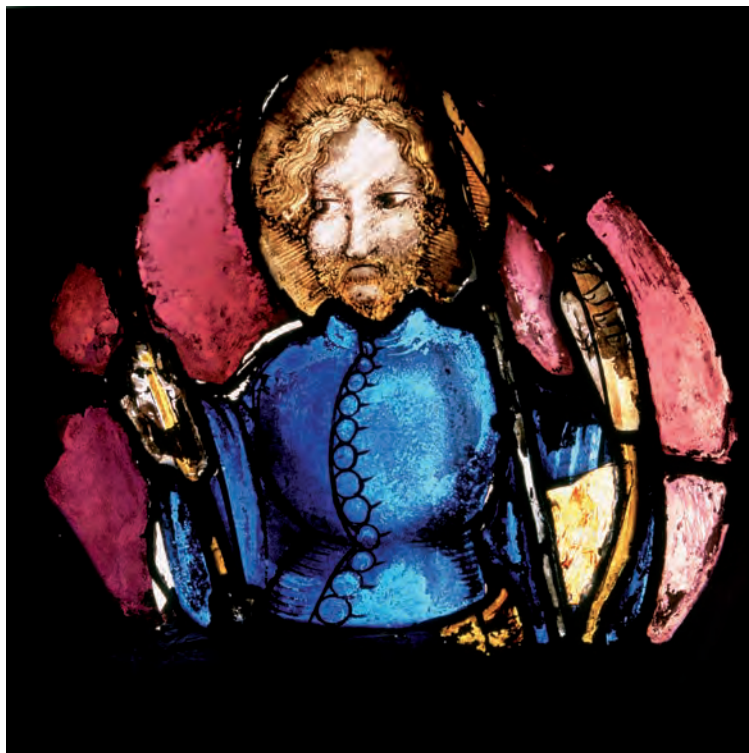
SMC N5 B

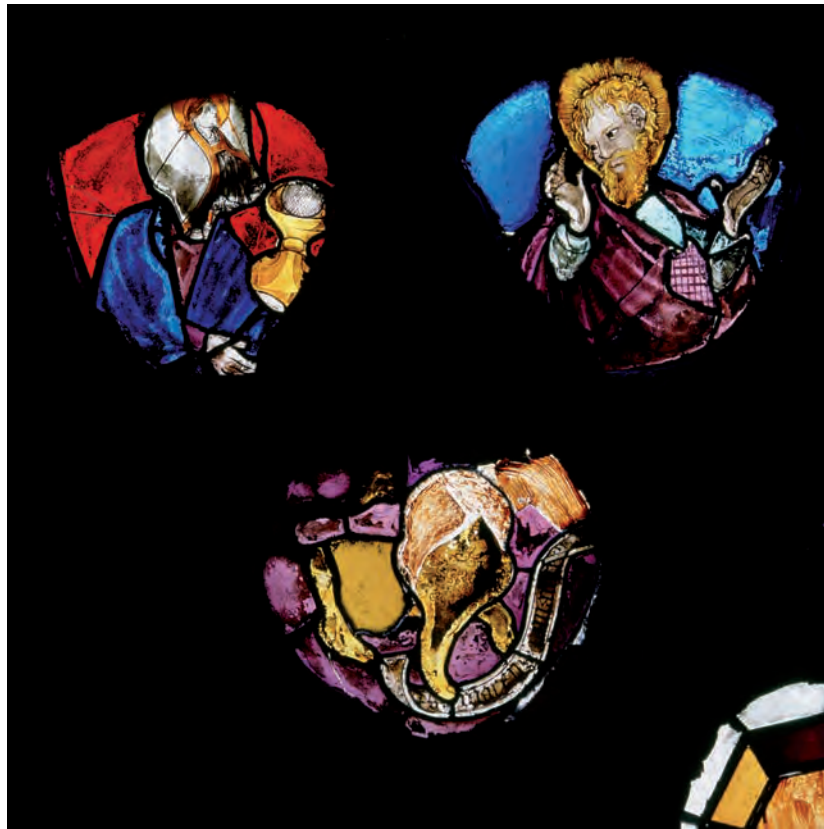
SMC N5 A

SMC 30: rosassa N5 A

SMC 32: rosassa N5 C

SMC 34: rosassa N6

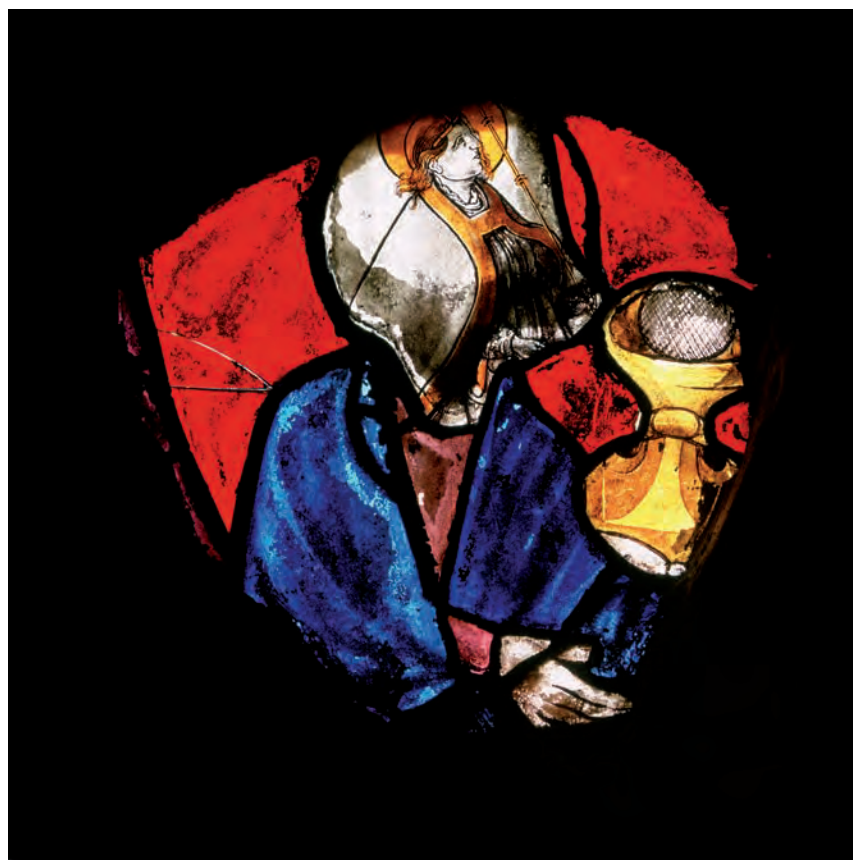
SMC N6 B

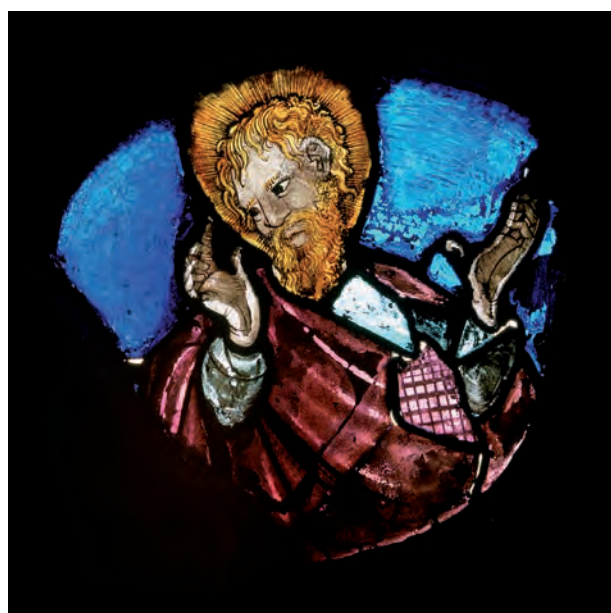
SMC N6 C

SMC N6 A

SMC 36: rosassa N6 B

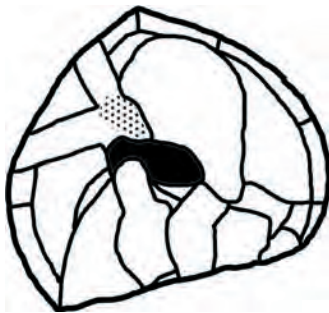
SMC 38: rosassa N6 C

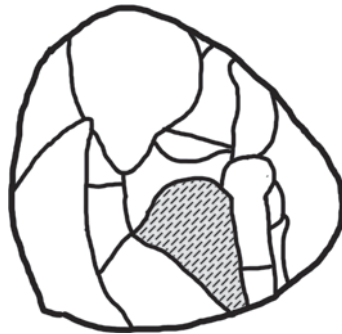
SMC 39: rosassa N6 C (detail)

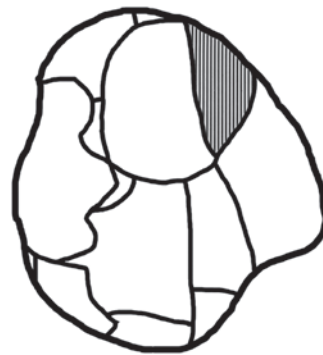
SMC 40: rosassa N7

SMC N7 B

SMC N7 A

SMC N7 C

SMC 41: rosassa N7 A

SMC 42: rosassa N7 B

SMC 43: rosassa N7 C

ELS VITRALLS DEL PRESBITERI *per Joan Vila-Grau i Antoni Vila i Delclòs*

Cinc finestrals formen el conjunt de vitralls del presbiteri. Cada vitrall és dividit en tres plafons o panys i en cada plafó s'ubicava una escena.

De les quinze escenes que en total apareixen en els cinc vitralls, dotze pertanyien als quatre finestrals encomanats al mestre Nicolí de Maraya, però, malauradament, només tres plafons obra de Nicolí han arribat fins als nostres dies: l'escena del sant sopar del finestral (NII) és la més íntegra, malgrat els dos caps provinents de restauració.

Les escenes de la davallada als inferns i de la resurrecció, molt afectades per reparacions i adobs, han conservat parcialment (resurrecció) o residualment (davallada) l'obra del mestre Nicolí.

La desaparició de plafons sencers, sigui per les causes que sigui, comporta l'aportació de nous vitralls de nous mestres vitrallers, de vegades coneguts, d'altres anònims.

El primer finestral (NIII) de l'esquerra mirant l'altar inicia el programa iconogràfic cristològic, amb les escenes (en ordre descendent) de l'anunciació, la nativitat i l'epifania.

L'Anunciació presenta aspectes característics d'estil propis del segle xv. Els plafons de la Nativitat i l'Epifania són ambdós obra del mateix mestre vitraller, d'estil ben diferent al del desconegut autor de l'Anunciació. En l'Epifania i la Nativitat, realitzats amb una delicada grisalla, els trets d'alguns personatges, concretament els caps femenins, són propers a la manera dels Serra o al Mestre de Ribó.

El finestral segon (NII) veu alterat el programa amb un plafó amb l'escut de Cervera, obra atribuïda a Josep Lladó, l'any 1680, plafó que potser substituïa un altre d'anterior amb el mateix tema heràldic, que fou obra de Domènec Metge (1534).

El segon pany mostra la imatge de sant Cristòfol; una àpoca amb data del 16 de gener de 1607 fa referència a aquest vitrall, que per aquelles dates devia haver perdut els dos plafons del mestre Nicolí: la Presentació al Temple i l'Entrada de Jesús a Jerusalem.

Finestral axial (HI). Ja abans del segle XIX, aquest vitrall havia perdut els tres plafons obrats pel mestre Nicolí. Eren les escenes de l'empresonament, la flagel·lació i la crucifixió. Actualment, hi ha un vitrall amb la Mare de Déu de les Savines (1966).

El finestral (SII), amb intervencions i aportacions de diversos mestres vitrallers, com Carles Soquier i Joan Jordà, etc., conserva la seva meitat iconogràfica original amb les escenes de la davallada de Jesús als inferns, la resurrecció i la de Jesús i Magdalena, coneguda com a «noli me tangere». Les dues primeres escenes ja han estat esmentades anteriorment.

És particularment interessant el tercer plafó, amb l'escena suara dita del «noli me tangere». Pel gran domini tècnic i depurat estil, pel gran nombre de recursos emprats, així com per la delicadesa del dibuix i l'harmònica composició, es fa palesa la mà d'un gran mestre vitraller.

Tot i que les atribucions són molt arriscades, considerant que aquest plafó té les característiques tècniques i d'estil pròpies de final del segle xv, i considerant els trets del rostre (llavis angulosos, canaleta entre el nas i el llavi superior, la forma dels ulls), no ens sembla forassenyat pensar en Gil Fontanet, mestre vitraller que, entre l'any 1488 i el 1489, havia rebut la comanda de l'adob dels vitralls del presbiteri. Certament, hi ha diferències ben notables amb el vitrall del mateix tema a la capella baptismal de la catedral de Barcelona, diferències explicables si tenim en compte que Fontanet, en el vitrall barceloní, treballava segons el «cartró» de Bermejo, i que la forta personalitat artística d'aquest pintor havia de condicionar molt el treball del vitraller.

Sigui encertada o no aquesta atribució, el Noli me Tangere cerverí és una bella mostra del vitrall de final del segle xv.

El darrer finestral (SIII) del presbiteri que completava el programa iconogràfic amb les escenes de l'aparició a sant Tomàs, l'ascensió i la Pentecosta perdé al llarg dels segles tots els plafons obrats per Nicolí. Ara veiem que foren substituïts per un plafó heràldic amb el senyal de Cervera (recentment restaurat) a la part baixa.

Al plafó del mig hi ha la figura de sant Miquel, i el pany superior mostra una escena de difícil interpretació pel seu mal estat, però d'un estil plenament renaixentista, si tenim en compte els elements arquitectònics que apareixen en l'escena, escena on figuren tres personatges: els dos de la dreta són clarament figures femenines, però el de l'esquerra és massa afectat per reparacions barroeres i cal dubtar de la seva pertinença al plafó.

CATÀLEG DELS VITRALLS DEL PRESBITERI *per Joan Vila-Grau i Antoni Vila i Delclòs*

VITRALL NIII. ANUNCIACIÓ, NAIXEMENT, EPIFANIA

Alçària: 4,14 m, amplària: 0,70 m.
Finestral d'un badiu, amb tres plafons de 113 cm d'alçària i 68 cm d'amplària,
amb doble capcer i trilobat.

PLAFÓ 1

Epifania

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Sobre camper vermell, llis, és representada l'escena de l'epifania.

La composició és definida per una diagonal ascendent d'esquerra a dreta, que divideix en dues meitats, en forma de triangles invertits, la composició. El triangle inferior dret agrupa la figura d'un mag agenollat davant la Verge amb l'Infant a la falda, i darrere hi ha la imatge de sant Josep.

En la part superior esquerra, dues figures de mags, dempeus, creen un ritme compositiu vertical, que per aquesta verticalitat compensa la força del triangle de la dreta, amb les tres figures esmentades.

A la part superior del plafó, dues franges horitzontals tanquen la composició. La franja inferior, de color groc, mostra rastres de grisalla que dibuixen, potser, un fris arquitectònic. La franja superior, de vidre blanc, dibuixa un fris de polilobats entre dues motlures.

CONSERVACIÓ

La composició del plafó no queda afectada per les peces provinents de restauracions tardanes.

Aquest pany fou reemplaçat totalment a final del segle XIX o a la primeria del segle XX. Hi ha problemes greus de fixació de grisalla en el fris arquitectònic de la part superior del plafó, així com en les mans i rostres. Apareixen pòsits calcaris. Un lleuger bombament afecta la part central del pany.

ICONOGRAFIA

Escena de l'epifania. Agenollat davant la Verge asseguda i l'Infant, hi ha un mag en actitud d'adoració, mentre l'Infant alça la mà dreta en gest de benedicció. En un segon terme, i darrere la Verge, apareix la figura de sant Josep destapant una copa plena de monedes, ofrena del mag agenollat. Dempeus, els altres dos mags presenten llurs ofrenes en sengles copes.

La Verge du un mantell blau i túnica blanca; les vores del mantell són finament ornades amb un motiu sinuós i un galó groc orna la màniga.

El cap de la Verge Maria és nimbat amb una aurèola de fines pinzellades radials amb una orla perlada perifèrica. Jesús vesteix una camisola o túnica blanca i sant Josep du un vestit verd. El seu cap, lleugerament inclinat, mostra bigoti i barba llarga, va cofat amb una gorra blanca formant grans plecs. El cap és contornejat per una aurèola poligonal.

El mag que apareix agenollat du un mantell groc amb el folre vermell. El seu cap (que no és l'original) du una llarga barba i cabellera grogues. A l'esquerra del plafó, hi figura dempeus el segon mag. Aquest va vestit amb un mantell blau, cenyit al coll, de mànigues amples que deixen veure el folre blanc. A la cintura du un cinyell groc.

La testa d'aquesta figura té la cabellera blanca i rinxolada, i és també blanca la corona que du al cap. A les mans porta una copa blanca, hexagonal, amb una tapadora amb arestes amb crocs en els caires.

El darrer mag, cofat amb turbant, du també a les mans una copa blanca de peu hexagonal i vas esfèric, amb un petit fris en forma de merlets en la part inferior de la tapadora. Aquest personatge va vestit amb roba folgada de color rosa marronós.

Al bell mig del camper vermell i damunt el cap de la Verge hi ha l'estel.

En la part inferior del plafó, una peça de vidre verd és pintada amb grisalla aparentant un enrajolat.

Aquest plafó és separat de l'escena superior (plafó 2) per una franja de vidre blanc, on es dibuixa un fris de polilobats entre dues motlures.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Els caps de l'Infant, el mag del turbant i el mag agenollat són tots tres aportacions fruit d'una restauració posterior a la realització d'aquest plafó i en els quals apareix el groc d'argent. Els altres tres caps, així com les aurèoles, corona i mans, són simplement pintats amb una delicada grisalla sobre vidre blanc. Són també de grisalla i vidre blanc el vestit de l'Infant i les copes d'ofrena dels tres mags.

La grisalla de color de terra de Siena perfila amb precisió les formes, i un piquejat de brotxa modela els volums suggerits en les mans, les copes i els altres personatges.

La gamma de color és basada principalment en el vermell i el blau de cobalt. Segueixen en ús decreixent el blanc, el groc i el verd.

L'estil d'aquest plafó troba les seves característiques més definidores en la grisalla lineal, precisa, opaca, que perfila delicadament i enèrgica certs trets, o en els ombrejats, la grisalla més diluïda dels quals dona un to rogenc, quasi com de carnació. Un altre fet també característic és l'absència del groc d'argent.

PLAFÓ 2

Naixement

Plafó figuratiu, format per dues línies compositives paral·leles en diagonal ascendent de dreta a esquerra, definides per la vara blanca de sant Josep i els costats amb perspectiva del bressol de l'Infant, així com també per la disposició de la figura dorment de sant Josep i la posició de la Verge, agenollada i en actitud orant.

A la part superior del plafó, uns vidres verds i blancs formen dues franges ornamentals horitzontals; la superior, que és de vidre blanc, és ornada amb grisalla pintada d'elements florals i foliars, mentre que la franja inferior, de color verd, té grisalla, en molt mal estat, que potser dibuixava elements arquitectònics similars als del plafó 1.

CONSERVACIÓ

Tot i que en la part superior del plafó hi ha una franja ornamental de motius florals i altres vidres de procedència anacrònica, la composició original és conservada.

Materialment s'observen problemes greus de fixació deficient de les grisalles per tot el plafó. Hi ha pòsits calcaris en les dues cares del vidre. Va ser reemplaçat totalment a final del segle XIX o a la primèria del segle XX.

ICONOGRAFIA

Escena del naixement. L'Infant embolcallat apareix ajagut en el bressol blanc, el costat del qual és ornamentat amb fulles i cercells.

Davant del bressol figuren les imatges de Maria i Josep. La Verge és representada agenollada, amb les mans juntes, en actitud orant. Va vestida amb un mantell blau i túnica blanca amb una orla groga al coll. Els punys són també grocs en la màniga. El cap descobert mostra la cabellera groga ondulada i l'aurèola blanca amb grisalla radial.

Tant el cap com les mans i la túnica són aportacions d'una restauració posterior.

Sant Josep figura assegut recolzat en la seva vara blanca i amb el cap reclinat en els seus braços. Vesteix un ample mantell groc amb una fina orla decorada amb grisalla llevada a l'agulla. El cap, de llargues barbes i cabellera, va cofat amb una gorra o capell igual al que figura en el plafó 1. La testa és nimbada per una aurèola poligonal de vidres verds procedents d'una reparació errònia, ja que pel seu color l'aurèola es confon amb els vidres verds del camper.

El cap i el capell són pintats amb grisalla de color de terra de Siena i amb la mateixa grisalla són ombrejats els volums amb un piquejat de brotxa.

A l'espona del bressol i darrere la Verge hi ha una testa femenina tota pintada sobre vidre blanc, que sembla contemplar l'Infant. Paralela al costat dret del plafó i ran del cap femení esmentat hi ha una vara, o potser una gaiata groga de pastor. Uns plecs de roba de color rosa apareixen al costat d'aquesta vara. Podrien ser del vestit de la figura femenina.

Darrere el bressol, hi ha els caps del bou (vidre vermell) i de la mula (vidre blanc). Damunt d'aquestes figures, uns vidres grocs pintats amb grisalla suggereixen la teulada de palla del cobert de l'establia.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

En aquest plafó són emprats els mateixos recursos tècnics i d'estil que hem comentat en el plafó inferior (plafó 1): elements corporals finament perfilats amb grisalla de color de terra de Siena torrada, ombrejats amb piquejat de brotxa, així com la manca de groc d'argent, excepte en aquelles parts que hem assenyalat com a restauracions.

L'estil és, doncs, lineal i les ombres modelen amb precisió els volums suggerits.

La gamma cromàtica dóna preponderància al blanc, al blau de cobalt i, de manera decreixent, al groc i als verds, un xic grisencs, i en menor quantitat, al rosa i al vermell.

Ambdós plafons (1 i 2) són obra de la mateixa mà.

PLAFÓ 3

Anunciació

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

L'ordre compositiu és definit per un llarg filacteri blanc que divideix sinuosament i vertical l'escena pel bell mig del plafó.

A la part esquerra, hi ha la imatge de l'arcàngel Gabriel, i a la dreta, la de la Verge Maria.

Tanca l'escena per la part superior del plafó un fris blanc que forma tres equacions separades per columnes penjants. En el pla del fris, la grisalla dibuixa uns arcs d'ogiva polilobats damunt dels quals es representa una teoria de finestres amb traceria, i al capdamunt seu hi ha una fina cresteria de trèvol blanc sobre fons negre.

Davall les dues imatges, hi ha un enrajolat aparent d'escaire.

Al mig i centrant l'escena hi ha un gerro, amb nanses, amb tres lliris blancs.

CONSERVACIÓ

L'estat d'aquest plafó, tot ell emplomat de nou a final del segle XIX o a la primeria del XX, és deficient, amb problemes de fixació de la grisalla en el fris arquitectònic i també a les ales de l'arcàngel.

ICONOGRAFIA

Anunciació a la Verge Maria. L'arcàngel, abillat amb riquesa, du una folgada capa, amb una orla groga de costats torxats, ornada amb pedres i perles blanques; sota el mantell, vesteix una vesta groga amb folre verd, i al dessota, una túnica blanca. És representat agenollat, amb la mà dreta assenyalant la Verge i sostenint amb la mà esquerra un llarg filacteri blanc amb la inscripció: *AVE MARIA GRACIA PLENA*.

Als extrems del filacteri, hi són pintats uns delicats motius foliars i cercells.

L'aurèola groga, de raigs radials afuats, compta amb dues línies concèntriques perifèriques i un tercer cercle de motius en formes semicirculars. Aquesta aurèola emmarca el cap, de cabells llargs i rinxolats. Sobre el front, du una diadema blanca amb un medalló central ovalat groc, amb un trilobat blanc al centre i vuit perles blanques entorn del dit medalló. El front és ample, les celles són poc corbades, el nas és recte, els ulls tenen ben marcades les parpelles. L'oval de la cara és suau i la boca està ben dibuixada.

Les ales, grans i llargues, són de color verd, amb les plomes molt esquemàticament pintades amb grisalla perfilada.

La Verge Maria està agenollada, amb un llibre obert blanc a la mà esquerra, i la dreta la reposa sobre el pit. El cos està entregirat i el cap, tombat cap a l'arcàngel, en actitud recollida i humil.

La Verge vesteix un llarg mantell de color blau de cobalt amb el folre lila. Està agenollada en un reclinatori de motlluratge groc cobert per una tovalla verda. Davall els genolls de la Verge hi ha un coixí verd amb borles del mateix color que pengen dels seus angles.

Al peu de les dues figures hi ha un gerro blanc amb ornamentació geomètrica de grisalla i groc d'argent pàl·lid, del qual surt una tija amb fulles i tres lliris blancs. El gerro és arrodonit i té dues nanses.

El camper és vermell, llis, i el terra figura un enrajolat lila d'escaire. Tota l'escena de l'anunciació és situada dins d'una estança suggerida pels motius arquitectònics del fris superior ja descrits i pel sòl suara mencionat.

Els dos capcers del badiu són de vidre blau, llis, sense cap tipus d'ornamentació; tot fa pensar que anteriorment als vitralls de Nicolí de Maraya podia haver-hi un finestral de dos badius i mainell central, i que aquest mainell fou eliminat per tenir un finestral d'un sol badiu, tal com el podem veure avui dia.

Damunt els capcers, hi ha un trilobat de camper vermell i un estel de vidre blanc grisenc pàl·lid, amb dotze raigs.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Els recursos tècnics emprats per l'autor d'aquest plafó demostren un bon domini de l'ofici, així com un estimable sentit compositiu.

És abundant l'ús del groc d'argent en l'aurèola, la cabellera de l'arcàngel, l'orla del mantell, el reclinatori i també en el gerro dels lliris que hi ha a la part inferior central, si bé aquest és un afegitó d'època posterior.

La grisalla de perfilar és emprada en les lletres i els fullatges del filacteri, en el contorn dels plecs de les vestidures d'ambdós personatges o en detalls ornamentals, i naturalment, en els trets dels rostres, la cabellera, la diadema i les ales de l'arcàngel.

El modelat és realitzat amb grisalla campida i llevada obrint clars. La pintura campida enfosqueix la vesta groga de l'arcàngel fins a fer-la aparèixer d'un to ocre fosc, mentre que en l'orla del mantell aquest campit és llevat totalment deixant sortir el blanc del vidre en les pedres i perles que l'ornen, que són les parts precises que no estan tenyides pel groc d'argent.

La gamma cromàtica compta amb la potència i intensitat del vermell del camper, la netedat del blau de cobalt, la varietat dels verds i groguenc a les ales, maragda al folre de la vesta i verd pàl·lid grisenc en la roba que mig recobreix el reclinatori i el coixí.

És abundant el color groc, sigui amb vidre acolorit en el gresol o tenyit amb groc d'argent. També és extensament usat el color lila, que apareix en el mantell de l'arcàngel, el folre del mantell de la Verge i, encara, en l'enrajolat d'escaire.

El cap de la Verge i la seva aurèola són producte d'una restauració tardana i força maldestra, si bé no desproporcionada.

Els vidres originals són de manxó, acolorits de gresol i de bona qualitat.

L'estil d'aquesta composició correspon bàsicament al gòtic internacional.

VITRALL NIII. ANUNCIACIÓ, NAIXEMENT, EPIFANIA

Vitrall de tres plafons, doble camper i trilobat.

PLAFÓ 1 Epifania

Composició en diagonal generada per la distribució de les figures dels tres mags i les de sant Josep i la Verge amb l'Infant.

El camper és vermell, sense ornamentació. El mag agenollat du el mantell groc, el seu cap no és l'original. Els altres dos mags figuren dempeus, amb sengles copes a les mans. El mag de l'esquerra du un mantell blau cenyit al

coll i les mànigues folgades. El folre és blanc. El seu cap és pintat sobre una peça de vidre blanc, on apareix també la corona que du al cap. El darrer mag du un mantell rosa amb el folre groc.

El cap, cofat amb un turbant, no és l'original.

La Verge vesteix un mantell blau amb orla de grisalla, amb plects curiosament modelats. La túnica és blanca. El cap, pintat amb grisalla sobre vidre blanc, és l'original.

El cap de sant Josep, que és l'original, és també pintat sobre una gran peça de vidre blanc, on figuren també la historiada gorra i l'aurèola poligonal. El seu vestit és de color verd maragda grisenc. A les mans té una copa amb monedes.

L'Infant du una camisola blanca i està assegut a la falda de Maria. Té la mà dreta alçada en actitud de beneir. El cap és una barroera restauració, probablement de la mateixa mà que els altres dos caps no originals dels mags.

PLAFÓ 2

Naixement

Els personatges de l'escena del naixement són aixoplugats sota la teulada d'herba o palla groga. L'Infant és ajagut dins el bressol blanc; la Verge, agenollada davant el bressol, i sant Josep, aclofat, dorm amb el cap recolzat en els braços i, alhora, es repenja també en la vara blanca.

Un bell cap femení, potser d'àngel, ja que du aurèola, és resolt amb grisalla perfilada i modelada, a la manera dels altres elements originals d'aquest plafó i del de l'Epifania. L'expressió d'aquest rostre és dolça i els llavis insinuen un somrís. Els cabells són recollits enrere i la cabellera està partida per la clenxa. Aquesta testa és al costat mateix de l'espona del bressol. Ja en darrer terme, i damunt del bressol, hi ha els caps del bou (esborrat) i la mula.

El cap, la túnica i les mans de la Verge són provinents d'una restauració posterior maldestra.

PLAFÓ 3

Anunciació

Camper de vidre vermell, sense ornamentació. Escena amb les imatges de la Verge Maria i l'arcàngel Gabriel.

La Verge apareix amb el cap mig inclinat, mig girada vers l'arcàngel i agenollada en un reclinatori de motlluratge groc amb una tovalla verda, que mig tapa el moble i el coixí de sota els genolls. La mà dreta és damunt del pit i l'esquerra sosté un llibre obert. Vesteix un mantell blau amb el folre lila i una túnica vermella.

El cap i l'aurèola, pintats en una mateixa peça de vidre blanc, no són originals. Els seus trets, un xic maldestres, són perfilats, i les ombres, campides. La part esquerra del mantell és de reparació; són, en canvi, originals les mans i el llibre.

L'arcàngel, agenollat, va revestit amb una folgada capa o mantell lila, amb orla groga amb pedreria. Du també una vesta groga amb les mànigues, o la gira de les mànigues (?), verdes i la túnica blanca. La mà esquerra sosté un llarg filacteri blanc amb les lletres *AVE MARIA GRACIA PLENA*.

Entre la Verge i l'arcàngel, a la part inferior del plafó, hi ha un gerro blanc amb ornamentació geomètrica del qual surten lliris blancs.

A la part inferior del plafó, hi ha un frontis d'arcuacions polilobades i columnes truncades que, juntament amb l'enrajolat de la part baixa del plafó, situen l'escena en una estança.

TRACERIA

Traceria formada per dos capcers de llanceta trilobada, de vidre blau, i un trilobat de camper vermell, llis, amb un estel de dotze llargs i afuats raigs, de color gris blavós molt pàllid, i una circumferència blanca al centre.

Vegeu l'esquema de trames.

SMC 44: absis NIII 1

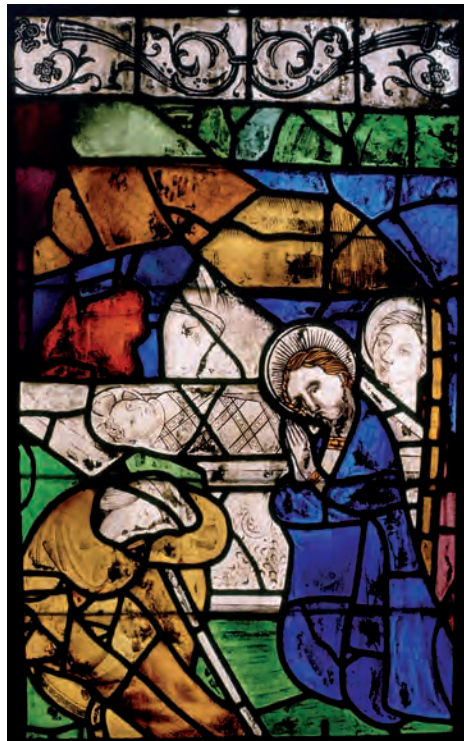
SMC 44: absis NIII 1 (esquema de trames)

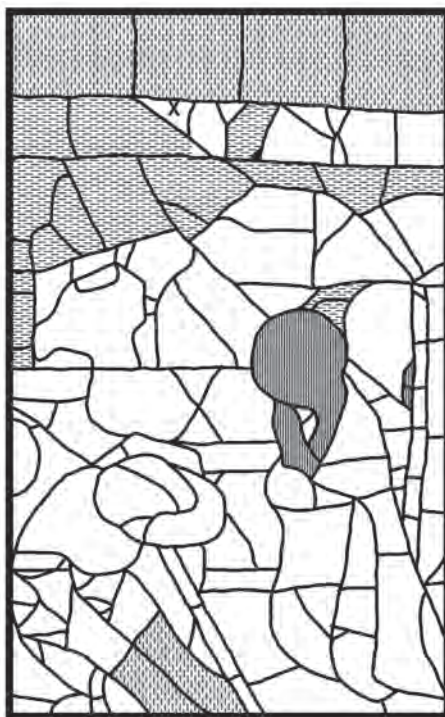
SMC 45: absis NIII 1 (detail)

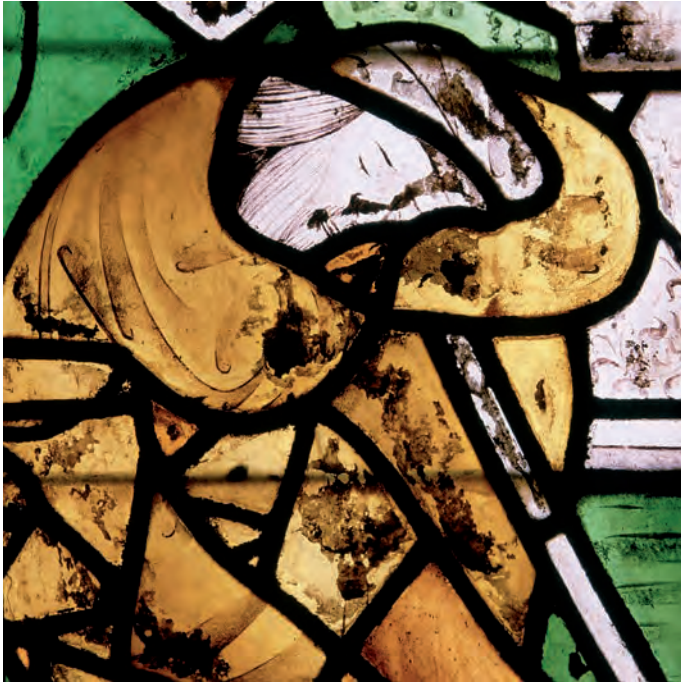
SMC 47: absis NIII 1 (detall)

SMC 48: NIII 2

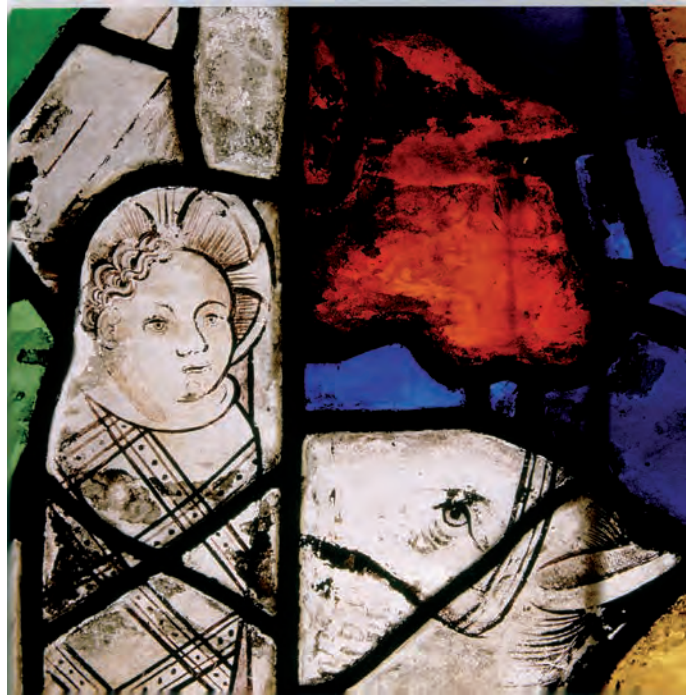
SMC 48: NIII 2 (esquema de trames)

SMC 49: NIII 2 (detail)

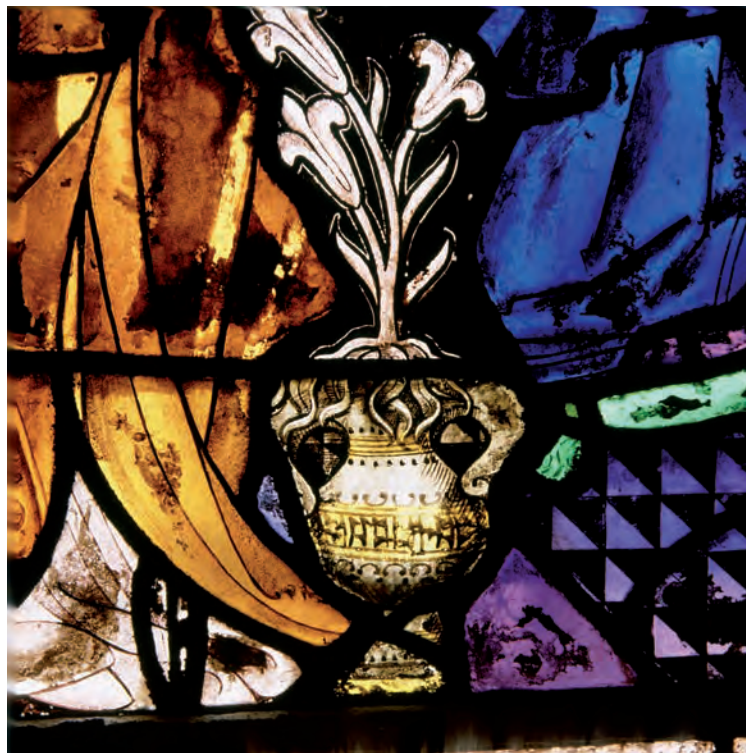
SMC 50: NIII 2 (detail)

SMC 51: NIII 2 (detail)

SMC 54: NIII 3 (detall)

SMC 55: NIII 3 (detall)

VITRALL NII. ESCUT DE CERVERA, SANT CRISTÒFOL I EL SANT SOPAR

Alçària: 4,15 m, amplària: 0,70 m.

Finestral d'un sol badiu, amb cinc plafons d'alçàries diferents, dos capcers i un trilobat.

PLAFÓ 1

Tema heràldic

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Plafó de tema heràldic. En la part central, i dins d'una circumferència emmarcada per tres cercles concèntrics de color blau el primer, rosa el segon i verd el darrer, hi ha la figura d'un cérvol damunt les quatre barres vermelles, sobre camp groc. La bordura és verda i el camper, rosa. Llevat de la figura del cérvol, que és de vidre groc, pintada amb grisalla, tots els altres vidres són mancats d'ornamentació pictòrica.

CONSERVACIÓ

El plafó original és datat documentalment del 1680. Tot aquest pany està en molt mal estat. Els vidres que hi manquen són substituïts per vidres despolits adherits amb silicona per la part exterior del vitrall.

ICONOGRAFIA

El plafó mostra l'antic escut de la vila de Cervera, amb el cérvol damunt l'escut de Catalunya.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Tècnicament, aquest plafó és realitzat amb vidres de poca qualitat i cromatisme pobre. La grisalla és emprada únicament per pintar de manera molt elemental la figura del cérvol. Aquest pany de vitrall és un element més dels que trenquen la unitat iconogràfica original.

Per les seves característiques, sospitem que no és obra de la mà del vitraller Josep Lladó, segons consta documentalment. Podria ser provinent d'una restauració molt més tardana, possiblement de la intervenció del 1883, i podria estar afectat encara per manipulacions posteriors.

PLAFONS 2, 3, 4

Sant Cristòfol

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Emmarcat per dues bordures estretes, blanca l'externa i de colors irregularment alterats la interna, hi ha, dreta i centrant la composició, la imatge de sant Cristòfol duent a les espatlles l'Infant Jesús.

El camper és un reticulat de fons verd i llenques blaves amb rombes grocs en les interseccions de les llenques.

En la part baixa del plafó, i damunt de l'aigua del riu, hi ha una franja d'herbei.

CONSERVACIÓ

Aquest vitrall és format per tres plafons, tots ells reemplomats a final del segle XIX o a la primera del segle XX. El plafó superior està en bon estat. En el del mig, el vidre del braç del sant és trencat, amb desplaçament del vidre.

En el plafó inferior, hi ha alguns vidres col·locats en el curs d'una reparació molt recent, de segur en el procés de renovació de la xarxa de plom.

ICONOGRAFIA

Imatge de sant Cristòfol, que apareix amb les cames nues, tot passant un gual. Va abillat amb un mantell vermell de plecs voladissos i una túnica verda curta per sobre dels genolls.

Amb totes dues mans agafa un llarg bordó al capdamunt del qual hi ha tres flors i fulles.

El cap, de cabellera llarga i ondulada, tal com ho és també la barba, és contornejat per una aurèola blava. Les cames, del turmell per avall, són dins l'aigua, la qual és representada per unes pinzellades onejants, pintades sobre vidre blau. Damunt mateix de l'aigua, i fins a l'alçada dels genolls, hi ha una franja de vidre groguenc amb fullatge.

El camper és reticular, tal com hem descrit anteriorment.

L'Infant és representat a collibè sobre les espatlles del sant. El cap de Jesús és nimbat per una aurèola crucífera. El rostre és de galtes molsudes i nas ample. Els cabells són molt curts i rinxolats. Va vestit amb un mantell vermell que deixa descoberts l'espatlla i el braç dret, alçat en actitud de beneir. A la mà esquerra du el globus amb la Creu.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El groc d'argent, molt cuit, de color de coure, és emprat únicament en els cabells de Jesús, el globus crucífer i la vara florida del sant. Aquest color groc presenta un *craquelement* que fa sospitar l'ús de pintura freda en lloc d'argent.

En els cossos d'ambdues figures és emprada la grisalla perfilant, o campida quan vol modelar.

El camper és contornejat als costats verticals per una bordura doble, blanca l'externa i de colors diversos la interna.

PLAFÓ 5

Tema del sant sopar

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

La composició, de notable rigor geomètric, és basada en un eix central vertical i en un rombe donat per la disposició en què són agrupades les figures. El vèrtex superior del rombe coincideix amb el cap i l'aurèola de Jesús, i els costats, amb la disposició de Jesús i sant Joan i els dos apòstols de la part inferior del plafó.

L'escena es desenvolupa dins d'una estança coberta per un temple octagonal representat amb perspectiva i format per un entaulament, de fris blanc i cornisa d'oves, tot sostingut per capitells i columnes.

El seu interior mostra uns arcs d'ogiva i una clau de volta.

Tant el camper vermell com l'enrajolat de rajoles d'escaire acaben de suggerir la interioritat de l'escena.

CONSERVACIÓ

Plafó lleugerament bombat en la part central. A la part inferior del plafó hi ha alguns vidres trencats sense que s'hagi produït desplaçament.

Tots els vidres originals de la mà del mestre Nicolí de Maraya presenten problemes greus de fixació de la grisalla, tant en les cares com en els vestits i elements ornamentals.

No són originals els caps de Crist, sant Joan i l'apòstol que hi ha a l'esquerra de la figura de Jesús.

ICONOGRAFIA

La imatge de Jesús, vestit amb túnica blava i aurèola crucífera, presideix l'escena, assegut davant la taula parada amb tovalles blanques, dos flascons i una plàtera amb un peix. Té la mà dreta en actitud de beneir i l'esquerra sosté un calze groc de peu ample. Damunt la copa, hi ha l'hòstia amb l'anagrama *IHS*.

Sant Joan és representat recolzant el cap en Jesús. A l'esquerra i al costat de sant Joan, hi ha un apòstol dibuixat de perfil mirant Jesús. El seu cap té els cabells grocs i rinxolats. El nas i l'aleta del nariu són llargs. La cella, un xic esborifada, toca l'ull. La boca, de rictus caigut, té els llavis molsuts i no du barba. Les faccions d'aquest apòstol són molt semblants al personatge del vitrall (c3) de la rosassa lateral d'aquesta mateixa església, que també és un apòstol.

En segon terme, i entre l'apòstol suara descrit i la figura de sant Joan, hi ha la imatge d'un altre apòstol. Té el cos i el cap entregirats mirant cap a l'esquerra. Va vestit amb una túnica rosa i mantell verd. El cap no és l'original.

A la dreta de Jesús, hi són representats dos apòstols. El proper a Jesús va vestit amb una túnica vermella i mantell blau. Amb la mà esquerra para el plat. És una bella testa, d'expressió una mica tràgica. Du cabellera i barba rosses (grogues) i rinxolades.

El rostre mostra un front ample, de nas recte i ample. Els ulls, tocant les celles hirsutes, mostren una grossa nineta que marca l'iris i la pupilla. La testa és nimlada per la característica aurèola del mestre Nicolí, això és, pinzellades fines radials o llevades sobre un pàllid campit i el vidre tenyit lleugerament amb groc d'argent.

Al seu costat, vestit de color rosa, apareix un apòstol que posa la mà sobre l'espatlla del seu company. El seu cap té les mateixes característiques que el descrit en el paràgraf anterior.

Tancant el rombe que hem descrit en l'estudi de composició, hi ha els dos apòstols que apareixen davant la taula asseguts un a cada extrem. El de l'esquerra du una túnica rosa i mantell blau. És representat de perfil, sense aurèola, i sembla (a causa del mal estat de la grisalla) que estengui la mà dreta parant el plat, actitud, per tant, igual a la de l'apòstol de l'esquerra de Jesús. També sense aurèola i de perfil és mostrat l'apòstol de la dreta, en posició i gest semblants als del seu parió. La pèrdua de la grisalla no permet veure si la seva mà porta un plat o bé si davant seu té un peix (?). Les faccions d'aquest apòstol, que per una segurament volguda lletjor podria ser Judes, són accentuades amb un punt de grotesc. El rictus amarg de la boca, el front arrufat, els cabells rinxolats i una orella desproporcionada (tot i que Nicolí sol engrandir aquest apèndix) són les característiques del seu rostre. Aquest personatge va vestit amb túnica blava i mantell rosa.

Els vidres d'aquest plafó són pintats amb grisalla de color de terra de Siena torrada. Aquesta grisalla perfila o modela els elements de la composició. És abundós l'ús del groc d'argent pàllid en les cabelleres, barbes i aurèoles, així com també en els atuells de la taula. El calze de Jesús, probablement fruit d'una restauració, és de vidre groc i pintat pobrament i maldestra.

En els cinc caps originals de la mà del vitraller Nicolí de Maraya és on trobarem la tècnica més personal i característica d'aquest mestre. Aquests caps són de factura delicada i expressiva, alguns trets són perfilats i campits amb una grisalla clara, lleugerament vermellosa; sobre aquest campit, obra el seu peculiar llevat a punta d'agulla en forma de diminuts rínxols o espirals obrint clars, tal com hem vist també en la rosassa.

En les barbes i cabelleres, així com en les aurèoles, la grisalla és llevada a la punta de punxó.

En la roba de les tovalles, pintada aparentant un adomassat, la grisalla és de trepa.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Els blaus pàllids són de ciba, com també és de ciba el vidre emprat en els rostres originals. Els tres caps no originals són pintats sobre vidre blanc de manxó.

La gamma de color és la usual en l'obra de Nicolí: roses apagats, blaus grisencs pàllids, verds pàllids o maragdes i algun bell i intens blau de cobalt (de ciba). El vermell és dens i intens de to, si bé en algun vidre d'aquest color hi ha una pèrdua de to que podria ser deguda a la corrosió.

VITRALL NII. ESCUT DE CERVERA, SANT CRISTÒFOL I EL SANT SOPAR

Vitrall de cinc plafons, de mides diverses d'alçària i 68 cm d'amplària.

Finestral d'un sol badiu, amb dos capcers de llanceta i un trilobat superior. El finestral anterior a l'obra de Nicolí de Maraya deuria ser de dues llancetes i mainell central.

PLAFÓ 1

Tema heràldic. Escut de Cervera

La bordura és verda i el camper, lila fosc. Tres cercles concèntrics, verd l'exterior, lila el mitjà i blau l'intern, contornegen un escut circular amb les quatre barres vermelles sobre camp groc, damunt les quals figura la imatge d'un cervol.

Tots els vidres són mancats d'ornamentació de grisalla, excepte el cervol. El plom és grafilat.

Aquest vitrall és obra de Josep Lladó, documentada l'any 1600. El vitrall actual, afectat per trencadisses, manté la temàtica original.

PLAFONS 2, 3, 4

Sant Cristòfol

Plafons amb el tema de sant Cristòfol passant un gual portant Jesús a l'espatlla. El sant es recolza en una llarga i florida vara.

El camper del plafó és un reticulat de llenques blaves. Els encreuaments són grocs sobre fons verd pàlid.

El sant, de cabellera llarga i entortolligada, i amb les cames nues dins de l'aigua, va vestit amb un mantell vermell que voleia. També és vermell el mantell de l'Infant.

Aquest vitrall de Sant Cristòfol substituï els dos plafons de Nicolí de Maraya i trencà la continuïtat iconogràfica. Els temes originals d'aquests plafons desapareguts eren l'entrada de Jesús a Jerusalem i la presentació al Temple.

PLAFÓ 5

Tema del sant sopar

Escena emmarcada per un templet arquitectònic representat amb perspectiva. Davall de l'entaulament de vidre blanc, hi ha arcs i columnes de color blau grisenc, que creen un espai interior per ubicar l'escena.

Al centre de la composició, hi figura Jesús beneint el calze groc amb l'hòstia. El cap de Jesús, el de sant Joan i el d'un apòstol que apareix a l'esquerra no són de la mà del mestre Nicolí. Són originals els altres cinc caps dels apòstols.

Davant Jesús, hi ha la taula parada amb dos flascons, dos plats i un peix dins una plàtera, i un altre peix sobre les tovalles (?).

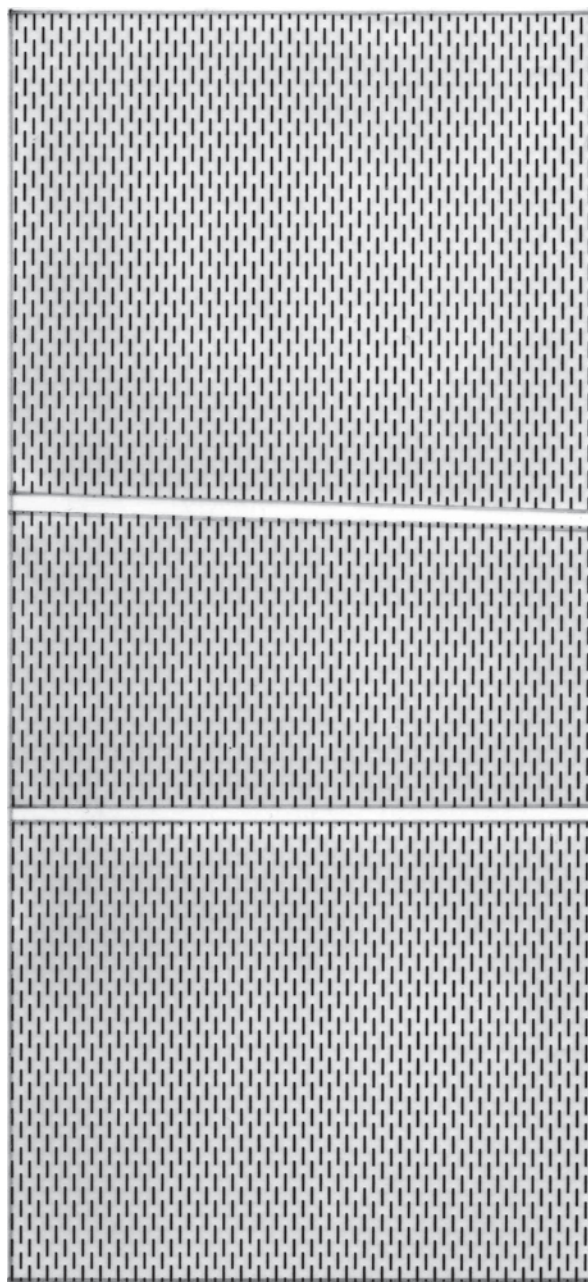
El fons dels elements arquitectònics és de vidre vermell per suggerir l'espai interior, on se celebra el sopar, i el camper, que només es veu sobre el templet, és de color blau de cobalt.

El sòl que apareix entre els dos apòstols asseguts davant la taula és un enrajolat de rajoles d'escaire pintades sobre vidre verd.

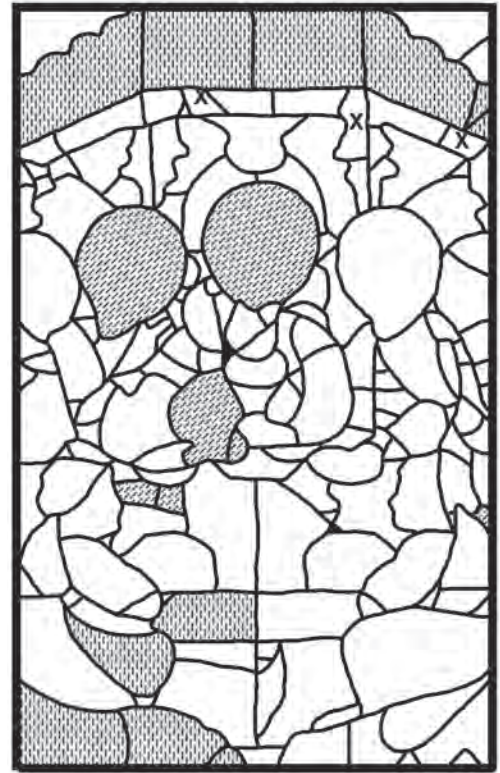
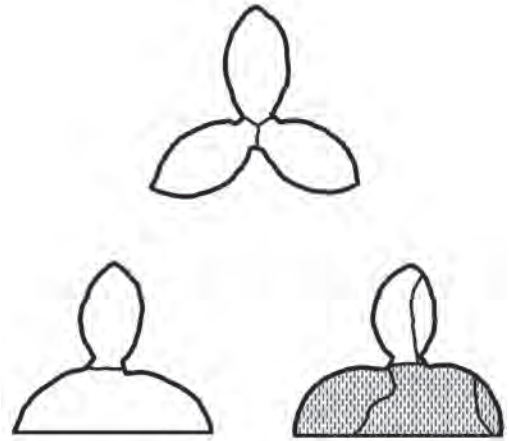
Els capcers de llanceta són envitrallats amb vidre rosa i el trilobat és de color groc. Aquests vidres no duen cap mena d'ornamentació. El trilobat està lleugerament després del morter que el fixava al mur.

SMC 58 i 59: NII

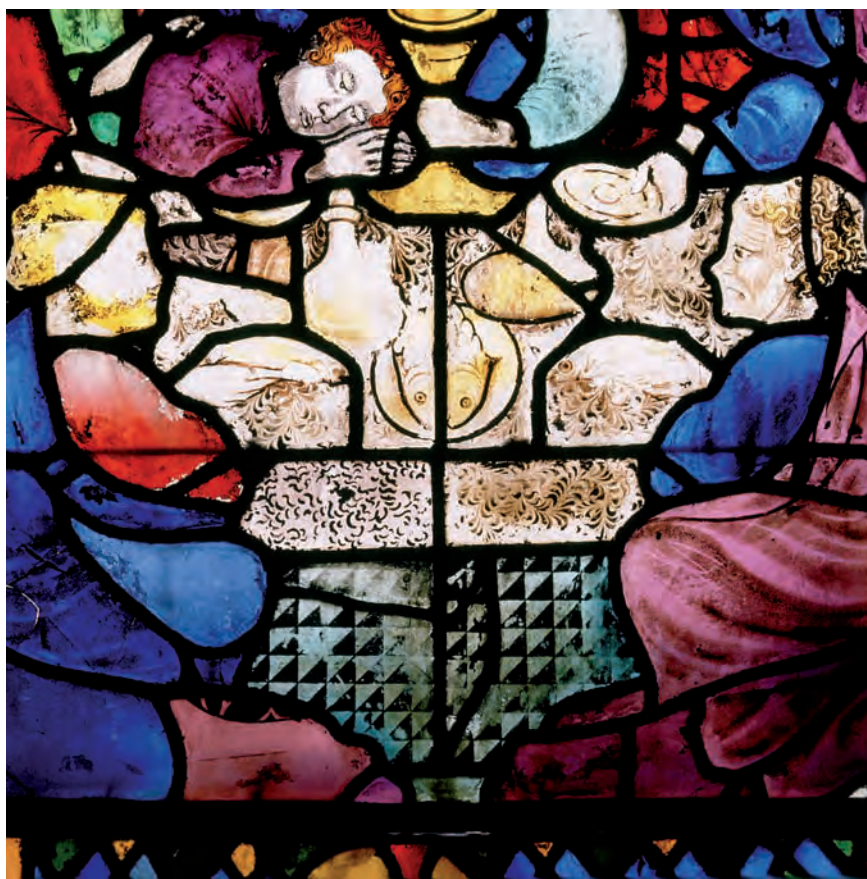

SMC 58 i 59: NII (esquema de trames)

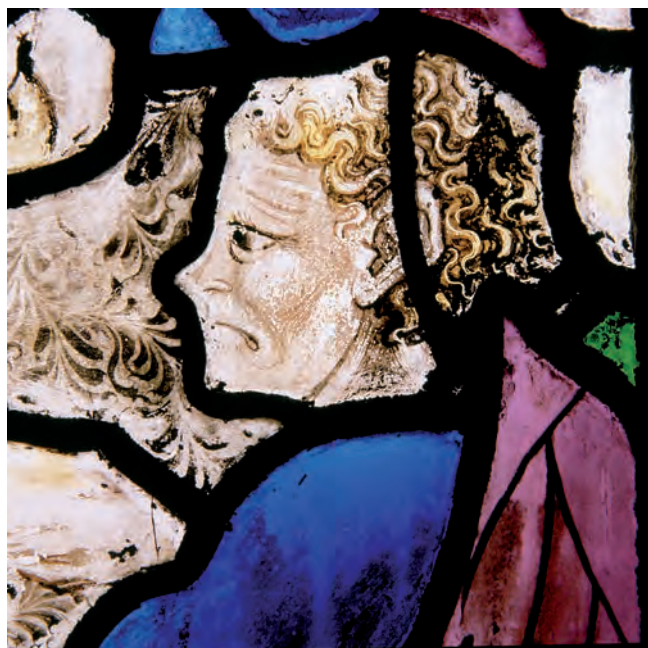

SMC 60: NII 5 i SMC NII TR

SMC 60: NII 5 i SMC NII TR
(esquema de trames)

SMC 61: NII (detail)

SMC 63: NII (detail)

SMC 64: NII (detail)

SMC 65: NII (detail)

VITRALL SII. DAVALLADA DE CRIST A L'INFERN, RESURRECCIÓ
I «NOLI ME TANGERE»

Finestral d'un badiu, amb doble capcer i trilobat.

PLAFÓ 1

Davallada als inferns

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Malgrat l'estat d'aquest plafó, del qual resta aproximadament un terç, i que havia quedat en el pany tapiat del finestral, hi ha, però, elements originals prou significatius per permetre la seva identificació temàtica.

L'escena representada respon a la tradició iconogràfica, i, d'acord amb ella, podem suposar l'esquema de la composició, donat principalment per la Creu, que dona un ritme diagonal i dinàmic a l'escena. Aquesta diagonal es podria equilibrar amb la verticalitat de la figura de Crist i de l'asta crucífera, a la part esquerra del plafó, i amb el grup de condemnats de la part dreta, i també amb l'element arquitectònic (portalada?), també vertical.

No hi ha elements ornamentals.

CONSERVACIÓ

Solament resta la part superior d'aquest plafó (40 cm × 70 cm), que feia 113 cm d'alçària per 70 cm d'amplària. Durant el treball d'estudi dels vitralls del presbiteri d'aquesta església, es localitzà aquest vitrall en la part tapiada del finestral (SII). El seu estat recomanà emplomar-lo de nou, un cop extret del seu emplaçament, i els vidres que hi mancaven foren substituïts per vidres del mateix color i textura, o vidres neutres, tots ells marcats amb les inicials J. M. B. i l'any d'aquesta restauració. Una vegada restaurat i emmarcat amb marc de metall per protegir-lo, es diposità a la parròquia de Santa Maria, mentre no es restaurin els vitralls i s'obri la part tapiada del finestral.

ICONOGRAFIA

Escena de la davallada de Jesús als inferns, on es representa un grup de condemnats emparant-se o agafant la Creu per sortir de l'infern.

Aquests condemnats semblen sortir per una portalada. A la part esquerra de la composició hi ha part d'una aurèola que per la seva mida podria pertànyer a un personatge més important, potser a la figura de Crist, que duria a la mà dreta una llarga asta crucífera amb la característica banderola blanca. Damunt la Creu i els condemnats i sobre un camper blau, hi apareixen tres o quatre figures monstruoses de dimonis.

La manca del quasi setanta per cent del plafó no permet precisar més el comentari iconogràfic; s'afegeixen a l'esmentada dificultat unes certes diferències de concepte, que fan més problemàtica tota conclusió.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Tant tècnicament com estilística, hi ha unes diferències remarcables, que podríem classificar en tres subconjunts, i que podríem suposar que corresponen a tres mans diferents, tots ells fruit de les nombroses intervencions que en èpoques diverses han afectat els vitralls del presbiteri.

El grup dels condemnats correspon a una intervenció molt tardana (segle XVII), que es caracteritza per l'accentuació quasi caricaturesca dels trets d'aquesta generació. Una grisalla lineal, de pinzellada forta però poc hàbil i elemental, acompanyada per un vague modelat i alguna mostra de grisalla llevada amb punxó en les cabelleres tenyides amb groc d'argent de to intens.

Els monstres-dimonis de la part superior del plafó tenen un caire ingenu i quasi popular, el seu traçat és insegur i el groc d'argent sobre vidre blau, que apareix en la figura de l'esquerra, és aplicat amb imprecisió.

Una tercera mà és l'autora de l'aurèola, l'asta crucífera i la banderola blanca, així com un petit fragment d'arquitectura del portal dels condemnats.

En tots aquests darrers elements s'observen una precisió en el dibuix, un ombrejat ben definit i un llevat de grisalla en la part dreta de l'aurèola clarament diferents de la tècnica i l'estil que apareixen en els dos grups comentats anteriorment.

PLAFONS 2, 3

Resurrecció de Crist

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

La composició es desenvolupa comprnent els dos plafons. La imatge de Crist ressuscitat centra els dos plafons. La llarga asta groga crea un ritme de diagonals, juntament amb les figures dels soldats, equilibrades per l'horitzontalitat de la tomba i del fris de polilobats de la part superior del plafó 3.

Són elements ornamentals l'esmentat fris de polilobats i les arcuacions del frontal de la tomba, i la curiosa ornamentació floral, amb un pàllid groc en l'armadura del soldat jacent.

CONSERVACIÓ

Ambdós plafons van ser totalment emplomats, amb plom del 10, a final del segle XIX o principi del segle XX.

El plafó 2 presenta un bombament a la part inferior, corresponent al soldat jacent. Aquesta figura té problemes greus de fixació de la grisalla, problemes que també hi són en el mantell de Crist. Si bé l'estat del plafó 3 és bo, cal observar tres intervencions de restauració ben diferents i de diverses èpoques:

- a) Cap i aurèola de Crist resoltos amb grisalla lineal i groc d'argent, de característiques similars —no iguals— al cap de Crist del sant sopar del vitrall NII, cap, aquest, que, com hem observat, no és de Nicolí de Maraya.
- b) El tors i el braç dret de Crist, amb grisalla rogenca, quasi sanguina, i pintada modelant en plans.
- c) La mà dreta del Crist, ben dibuixada i pintada amb grisalla negrenca perfilant els dits i els plecs dels nusos i modelant amb un ombrejat de lavís reforçat amb ritmes de fines pinzellades.

ICONOGRAFIA

Resurrecció de Crist.

Crist, embolcallat amb un mantell blau, apareix sortint de la tomba, la mà dreta alçada en actitud de beneir; a la mà esquerra, on es veu la ferida dels claus, du una llarga asta groga acabada en forma de creu, amb la banderola blanca amb una creu groga al centre.

El peu que posa damunt el caire de la tomba mostra també, com en la mà, la ferida dels claus de la crucifixió. El cap no és l'original.

La tomba, dibuixada amb perspectiva, és de color blau grisenc clar.

La seva part frontal és ornada amb unes arcuacions d'ogiva, llevades sobre un campit fosc, quasi negre.

Davant la tomba, hi ha la figura jacent d'un soldat que du un arnès amb un elm en forma de tonell i guantelets i una espasa llarga, de color groc, entre les cames encreuades.

El seu cap es recolza en el braç esquerre. Entre l'espasa ha desaparegut a causa de la pèrdua de la grisalla.

Darrere la tomba, i a cada costat del plafó, hi ha dos soldats. El de la dreta du a la mà una destrat de bec de falcó i va cofat amb un casc amb la visera abaixada; el de l'esquerra ha desaparegut pràcticament, i només n'és visible una llança llarga, d'asta groga i punta lanceolada blanca. Ambdues figures estan en estat residual.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

En aquest vitrall l'autor empra la grisalla perfilant amb precisió, o usa amb seguretat la grisalla llevada sobre campits. També modela amb netedat certs volums suggerits (mantell, tomba).

El groc d'argent, sempre ben pintat, apareix en les armadures dels soldats i en la banderola crucífera.

La gamma de colors és basada principalment en el vermell (*plaque*), de to càlid i intens, i el blau de cobalt, ambdós emprats a parts iguals. Menys abundós és l'ús del blau pàllid grisenc (tomba) o del blanc (fris dels polilobats, els soldats, etc.).

Aquest vitrall té alguns elements (peus i mans allargassats, dits afuats i ungles agudes) coincidents amb l'obra del mestre Nicolí, però la pèrdua de grisalla i les molt nombroses o importants peces de restauració, com el cos, els braços, les mans i el cap de Crist, fan massa problemàtica qualsevol conclusió en aquest sentit.

PLAFONS 4, 5, 6

«Noli me tangere»

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Escena composta per dos eixos verticals —el tronc de l'arbre i la pala de jardiner, més la massa de la figura de Crist—, uns elements que desplacen el pes de la composició cap a la dreta del plafó, però que són compensats per l'horizontalitat dels ritmes que genera el plafó mitjà 5.

L'escena es clou en la part superior amb un fris de quadrilobats semblant als frisos que separen les escenes que formen cada vitrall.

És molt rica l'ornamentació del camper dels dos plafons 4 i 5. Es tracta d'una ornamentació de finíssimes grisalles de motius florals, algunes de colors variats i d'altres monocromes.

Cal remarcar, també, la curiosa ornamentació de les orles, serrells i domassos dels vestits, tant de la Magdalena com de la figura de Jesucrist, així com la copa que hi ha als peus de la Magdalena.

CONSERVACIÓ

Els plafons 4 i 5 estan en molt bon estat de conservació i presenten únicament pòsits calcaris. Al plafó 4 hi ha algun vidre original desplaçat, segurament a conseqüència d'una restauració o de l'emplomat de final segle XIX.

El plafó superior 6 és tot ell producte de restauració (segle XIX). Hi ha, però, alguns vidres aprofitats en el camper que bé podrien procedir del plafó original.

Els capcers estan en mal estat a causa de la degradació de la pedra, mentre que el trilobat superior està ben conservat.

ICONOGRAFIA

Aquests tres plafons representen l'aparició de Jesús a Maria de Magdala. Aquí, Jesús figura descalç, dempeus, la mà dreta tocant el cap de la Magdalena i portant a l'esquerra una eina de jardiner, de llarg mànec i pala de fusta capçada amb una planxa de ferro clavada a la fusta. Crist va vestit amb una túnica de color blau clar, cenyida a la cintura i amb les mànigues amples, però no folgades. Penjant de les espatlles, caient davant i davall la cintura, hi ha un ample mantell de color vermell terrós, amb folre blau de cobalt fosc.

Els punys i el coll de la túnica tenen un galó groc amb grisalla ornamental perlada.

Agenollada davant de Crist i en actitud expectant, el rostre mirant Jesús, apareix la imatge de Magdalena. Porta al cap un vel blau pàl·lid amb franges verdes que deixa veure la llarga, ondulada i rossa cabellera, pentinada amb clenxa al mig.

Du una camisola blanca amb una orla groga de motiu de rombes i perles cenyint-li el coll, i unes orles grogues de dibuix sinuós tancant l'escot. De l'orla del coll surt un farbalanet blanc.

La deformació ocasionada pel desplaçament d'alguns vidres dificulta la comprensió del vestit, que sembla consistir en una túnica talar blava amb franges verdes i, damunt la túnica, du una sobrevesta vermella d'escot quadrat, llarga fins més avall de la cintura, de mànigues bollades i acabades en plecs. A la part inferior d'aquesta peça, hi ha una ampla franja de passamaneria groga amb historiades borles. Davall aquesta orla continua, dibuixant els genolls, la túnica blava amb franges verdes. El mantell que cau des les espatlles fins a sota els genolls és groc, adomassat, amb ornamentació dibuixant estilitzades fulles i flors. El folre del mantell és rosa. L'aurèola de Maria de Magdala és groga, amb ritmes radials i raigs sinuosos.

Ambdues figures apareixen davant d'un fons o camper suggerint un hort o jardí, ple de delicades flors i plantes, i clos per una tanca de fusta i amb un arbre al mig.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

En aquests plafons, hi són emprats tots els recursos d'ofici d'un bon vitraller dels segles xv i xvi: ús del groc d'argent sobre vidre blanc en els cabells, orles, roba adomassada, i molt hàbilment emprat sobre vidre blau per donar tons verds en el vel i la túnica de la Magdalena, o, també, en els elements florals del camper.

Ús de la grisalla de perfilar en el rostre de la Magdalena, o en fines pinzellades per modelar aquest rostre o els peus i les mans de les dues figures.

Ús de la grisalla campida i llevada en la camisola, les orles i en el camper floral. La grisalla, perfilant o campint, és de color de terra de Siena torrada.

La gamma de colors és rica i delicada. Potents els vermells i clars o densos de color els blaus. Els grocs són càlids i suaus. Els verds són obtinguts per sobreposició del groc d'argent sobre vidre blau, o un xic clars i grisencs, quan el vidre és verd de gresol. Tant el mantell de Crist com el de la Magdalena són de tonalitat apagada i suau. També és de to apagat el color marronós de la tanca de fusta.

Els ploms són d'ales amples (4 mm), planes i sense grafilat.

TRACERIA

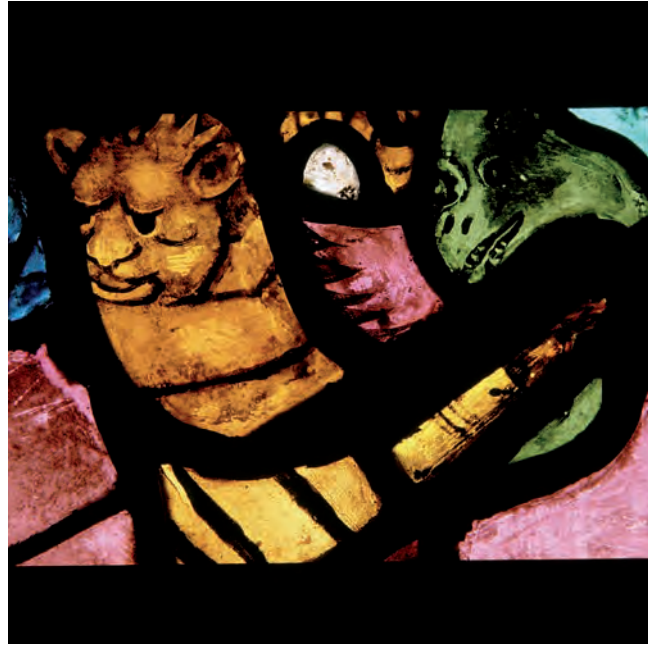
Formada per dos capcers de llanceta trilobats, amb vidre rosa.

El vitrall es clou damunt d'ells amb un trifoliat de vidre blau.

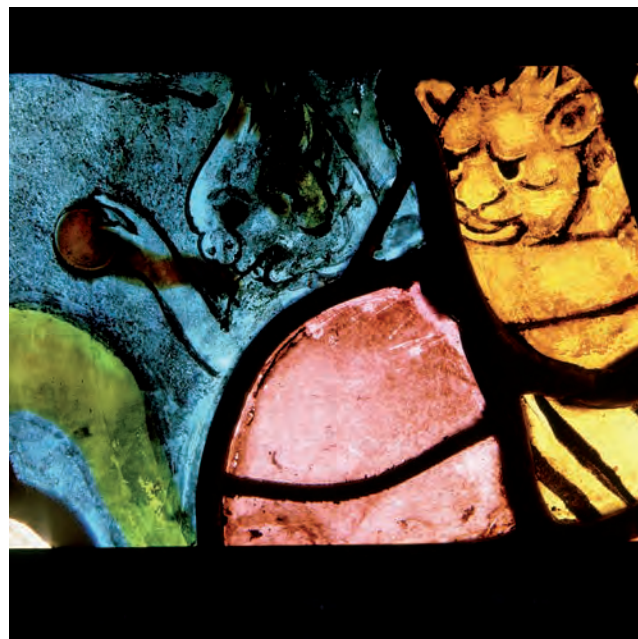
Aquests vidres són llisos, sense cap mena d'ornamentació.

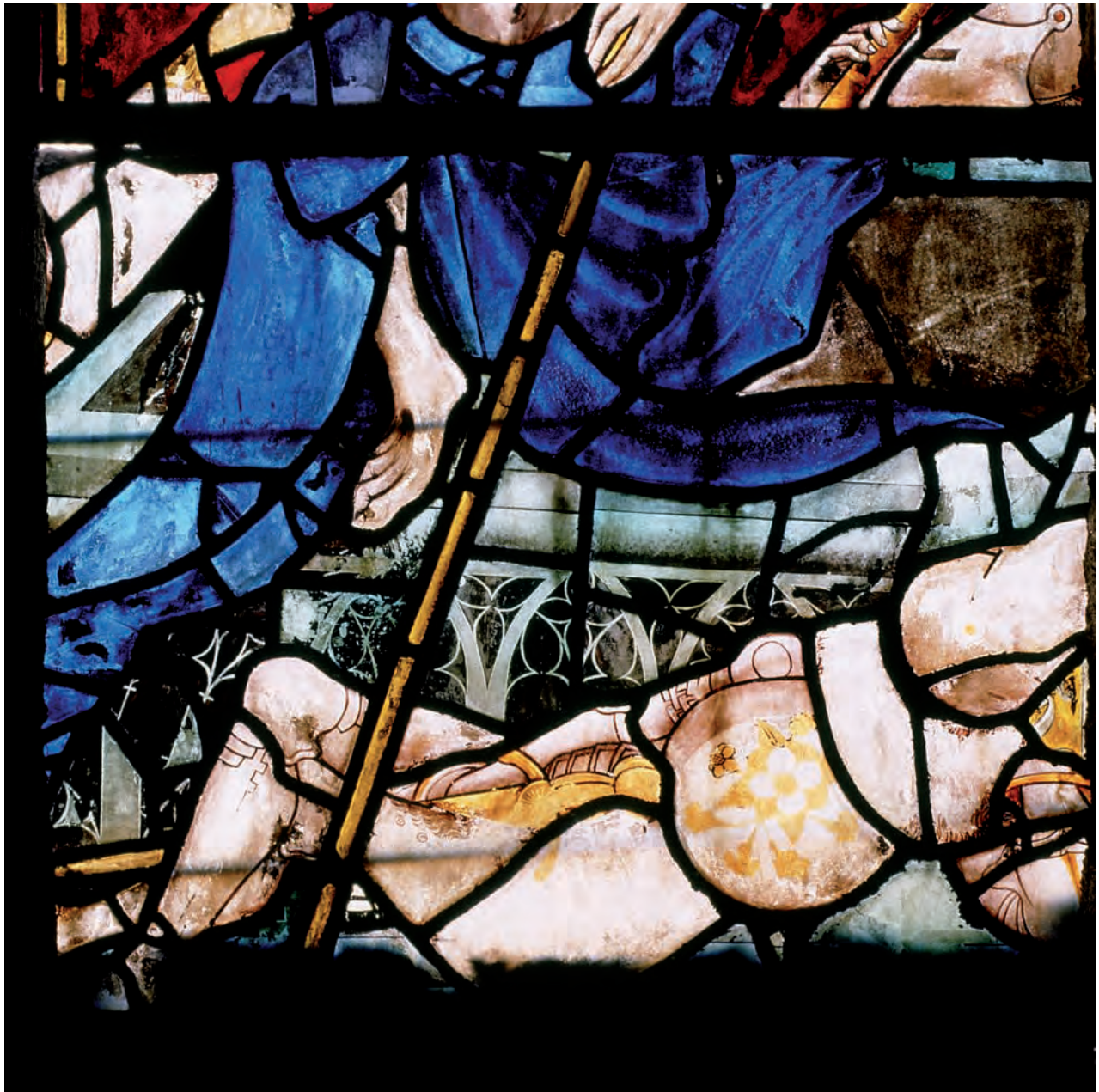
SMC 68: SII 1 (detail)

SMC 69: SII 1 (detail)

SMC 69 bis: SII 1 (detail)

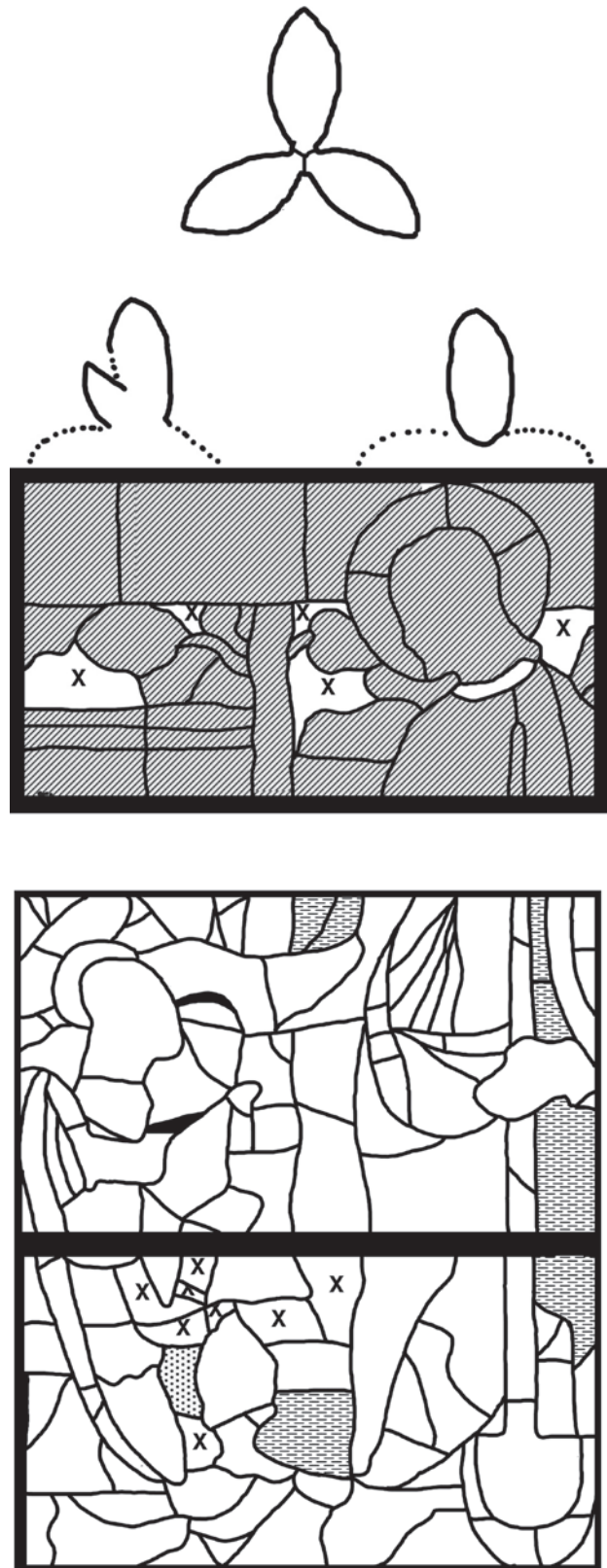
SMC 70: SII 2 (detail)

SMC 71: SII 2 i 3

SMC 71: SII 2 i 3 (esquema de trames)

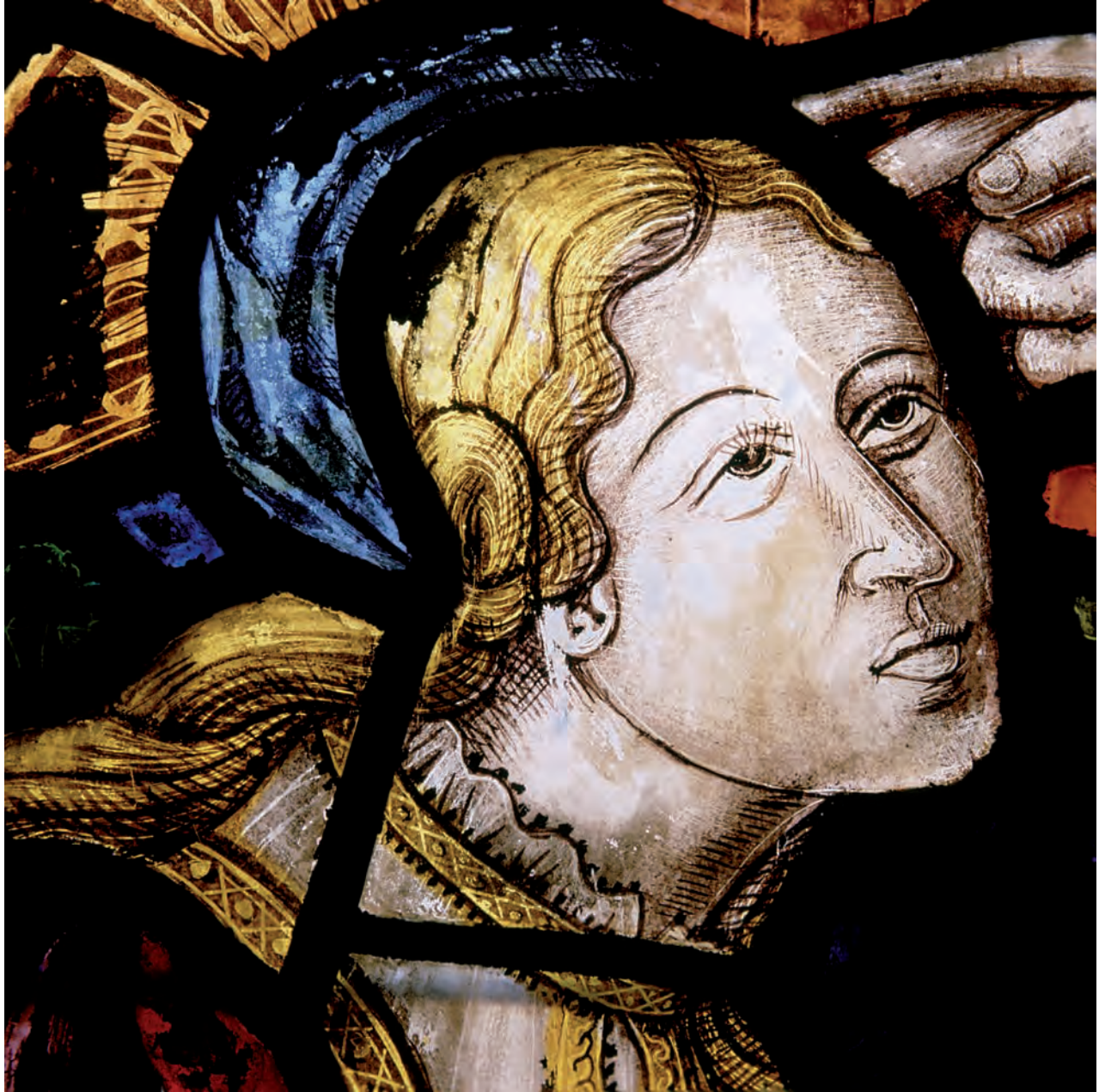
SMC 78: SII 6 i TR i 72: S II 4 i 5 (esquema de trames)

SMC 73: SII 4 (detall)

SMC 77: SII 5 (detall)

SMC 76: SII 5

VITRALL SII. DAVALLADA DE CRIST A L'INFERN, RESURRECCIÓ
I «NOLI ME TANGERE»

Vitrall de 6 plafons, d'alçàries diverses i 0,70 cm d'amplària.

PLAFÓ 1

Davallada de Crist a l'infern

Plafó en estat residual, que representa l'escena de la davallada de Jesús a l'infern. Compost seguint la tradició iconogràfica de l'època.

La part dreta del vitrall mostra el grup de condemnats que agafen la Creu per salvar-se. Uns pocs vidres grocs amb fina grisalla dibuixen una portalada de la qual surten les ànimes damnades.

Per sobre d'aquestes figures apareixen uns dimonis de formes monstruoses. A la part inferior, i a l'esquerra, hi resta l'aurèola de Crist a l'asta amb la banderola.

És notable la diferència de domini tècnic i de dibuix de l'aurèola, l'asta crucífera i la banderola, o el mateix fragment arquitectònic de la portalada, i els trets elementals i simples dels condemnats.

És diferent també el caire ingenu i, com dèiem, quasi popular dels tres dimonis.

PLAFONS 2, 3

Resurrecció de Crist

Figura de Jesucrist sortint de la tomba, amb la mà dreta beneint i amb l'esquerra duent una llarga asta crucífera, amb una banderola blanca amb una creu groga.

El cap de Crist és una restauració tardana (segle XVII?) amb grisalla de perfilar i un intens groc d'argent, tant en l'aurèola com en el cap.

Davant la tomba, de color blau grisenc clar, amb ornamentació d'arcuacions ogivals, hi ha la figura jacent d'un soldat, amb armadura blanca i espasa groga. De manera fragmentària hi ha dos soldats més a cada costat de la tomba.

La imatge de Crist va abillada amb un folgat mantell blau. El tors, la mà i el braç dret no són originals, com tampoc no ho és el cap.

El camper és vermell, llis, sense ornamentació. La composició és tancada en la part superior per un fris blanc amb quadrilobats de grisalla negra.

PLAFONS 4, 5, 6

«Noli me tangere»

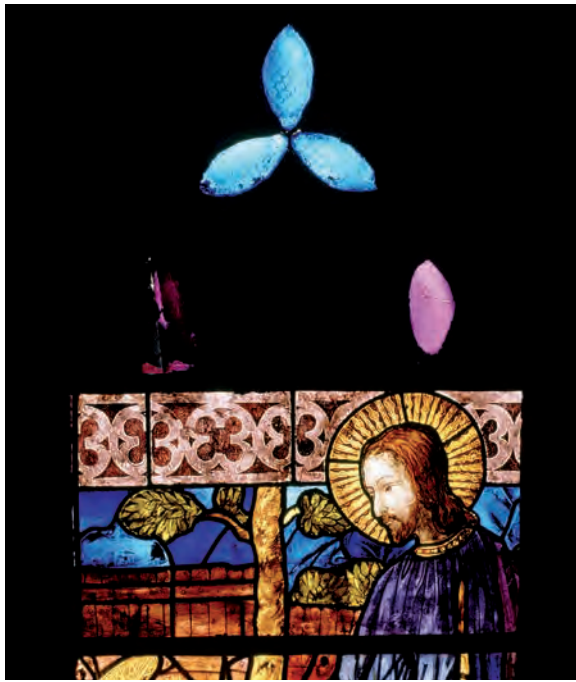
Escena de l'aparició de Jesús a Maria de Magdala.

Imatges d'acurada coloració i dibuix. Jesús, descalç i dempeus, és a la part dreta del vitrall en actitud de beneir, i amb una pala d'hortolà a la mà esquerra. Magdalena apareix agenollada i esguardant Jesús, les mans en actitud expectant, bellament i luxosa vestida, amb camisola blanca, túnica blava amb franges verdes, sobrevesta vermella i mantell groc adomassat amb el folre rosa.

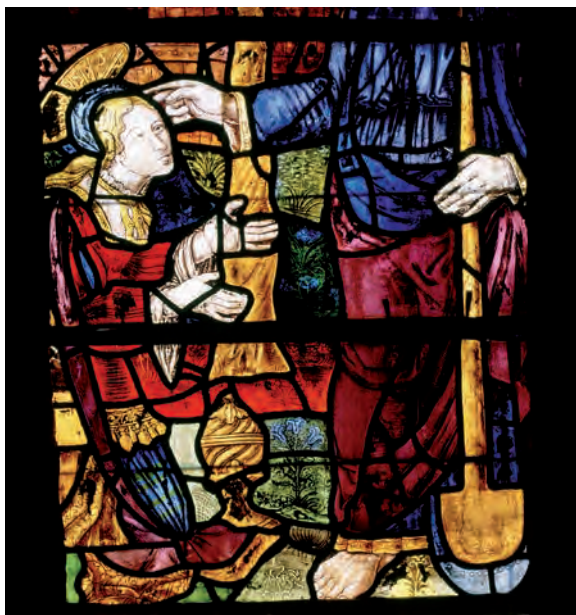
El camper suggereix un hort, amb ornamentació floral. Un arbre de tronc groc al mig de l'escena i una tanca de fusta de llistons verticals clouen aquesta representació.

El plafó superior 6 és tot ell provinent d'una restauració molt tardana; podria ser de final del segle XIX o de la primera del XX.

Atenció: considerem que els dos plafons 4 i 5 poden atribuir-se al mestre vitraller català Gil Fontanet, que treballà a l'església de Santa Maria de Cervera l'any 1489. Aquests dos plafons presenten similituds amb el vitrall del Noli me Tangere de la catedral de Barcelona. Si bé en l'estil del cap de la Magdalena no es veu una semblança aparent amb el de Barcelona, cal considerar que a Barcelona Fontanet realitzà el vitrall d'acord amb el cartró de Bartolomé Bermejo i, per tant, condicionat per la forta personalitat d'aquest pintor, però, en canvi, en la manera de dibuixar les mans i els peus veiem les mateixes tècnica i mà.

SMC 78: SII 6 i TR, «Noli me tangere» de Cervera, 1489

SMC 72: SII 4 i 5, «Noli me tangere» de Cervera, 1489

Catedral de Barcelona. «Noli me tangere», 1495

VITRALL SIII. TEMA HERÀLDIC, SANT MIQUEL I VISITACIÓ

Alçària: 4,14 m, amplària: 0,70 m.

PLAFÓ 1

Tema heràldic

Plafó probablement heràldic, parió del plafó 1 del finestral NII, que mostra l'escut de Cervera.

Aquest vitrall és compost per tres cercles concèntrics, verd, rosa i blau, emmarcats per una bordura verda i camper rosa fosc.

Tots els vidres són llisos, sense cap mena d'ornamentació. Manca la peça central, on probablement apareixia el motiu heràldic. La poca qualitat del vidre i la igualtat de concepte compositiu entre ambdós plafons fan creure que tots dos són de la mateixa època i del mateix autor.

PLAFONS 2, 3

Sant Miquel

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Imatge de sant Miquel amb el drac als peus. Tots els elements que figuren en aquest vitrall s'harmonitzen amb el ritme poderós de la llança, que crea una línia compositiva diagonal.

Les ales i la mateixa disposició del braç dret, l'escut i les cames accentuen el ritme compositiu.

Com a elements ornamentals figura únicament el camper reticulat, de llenques blaves, amb encreuaments grocs sobre fons vermell.

ICONOGRAFIA

Figura central de sant Miquel Arcàngel, amb una llança d'asta crucífera, de color groc, a la mà dreta. Amb l'esquerra sosté un escut vermell amb una creu blanca.

Als peus de sant Miquel, uns vidres de color verd deixen endevinar la forma del drac demoníac. L'arcàngel du una armadura blanca i un mantell blau. Les seves ales són de color vermell marronós, amb les plomes pintades amb grisalla. El cap i l'aurèola són reemplaçats per un vidre blanc, provinent d'una reparació barroera.

CONSERVACIÓ

En tot el plafó 2 ha desaparegut la grisalla, tant en la figura del sant com en la del drac. Arreu hi ha pòsits calcaris que no es poden eliminar sense malmetre les poques grisalles que encara hi resten; manquen vidres; on hi ha mancances, els forats han estat tapats amb vidres translúcids enganxats amb silicona. El plafó és bombat i es troba en un estat lamentable.

També mostra bombament i mal estat el plafó 3, que a més està després del morter de calç que el subjecta. Excepte en les ales i en algun altre petit fragment, la grisalla s'ha perdut.

Cal notar que tots dos plafons foren repintats amb pintura freda.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Excepte uns escadussers vidres que han conservat la grisalla (colze, mà i asta amb groc d'argent), la majoria del vitrall és producte d'una tardana reparació, que en bona part respectà el dibuix que havien conservat els ploms. Alguns vidres de l'arnès blanc conserven un tènue rastre de la grisalla original, emmascarada per una repintada de color negre de pintura freda.

Pel dinamisme de la figura, és datable del segle XVII, però ha estat quasi completament alterat molt posteriorment.

PLAFONS 4, 5

Visitació

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Composició amb tres (?) figures davant d'una façana renaixentista, amb una interessant perspectiva en figa, en la qual es dibuixen elements arquitectònics d'aquest estil: columnes intradós, arcs sostenint un entaulament d'historiats fris i cornisa, tots ornats amb motius clàssics: floró d'acants, oves, cresteria de palmetes, etc.

CONSERVACIÓ

En aquests dos plafons, el vidre està en bon estat, contràriament al de la grisalla, perduda en gran part del vitrall, fins al punt que la possibilitat de comprensió dels diferents elements representats en l'escena és deguda al groc d'argent, que, pintat amb destresa, dóna prou informació per fer identificables moltes parts del vitrall.

Són abundants els pòsits calcaris.

La xarxa de plom està en bon estat i és de factura recent.

ICONOGRAFIA

Davant d'una façana renaixentista, potser la façana d'un temple o palau, hi ha tres figures; les dues de la part dreta del vitrall són femenines. Aquestes dues figures, encarades mútuament, duen vestits de mànigues bollades, cenyits sota mateix del pit i amb escot quadrat. El vestit de la figura més central és blau, amb mànigues grogues sobre el colze i de color rosa davall. El mantell és groc amb folre verd, i du una orla groga, tant en el vestit com en el mantell. El cap aureolat d'aquesta dona du un vel blanc que li cau fins a les espatlles.

Davant seu, s'alça la imatge d'una altra dona, vestida amb un vestit rosa; les mànigues són del mateix color; el mantell que la mig embolcalla és de color blau; el folre, blanc (?), i al capdavall del mantell, i també del vestit, hi ha unes amples orles grogues amb quadrifoliats blancs.

Són també grogues les cintes que cenyeixen les mànigues i el pit. Aquesta dona du al cap una còfia blanca i els seus cabells i l'aurèola són grocs.

La figura de la part esquerra de l'escena du un vestit talar blau, amb una ampla orla groga amb motius ornamentals blancs i una sobrevesta d'un bell i intens vermell, també cenyida sota el pit amb una cinta i un ample i ornat cinyell groc. Aquest personatge és difícil d'interpretar, a causa de les nombroses peces desplaçades o afectades per reparacions. El seu cap ha desaparegut totalment i, si bé els ploms de sobre les seves espatlles semblen dibuixar la desapareguda testa, els vidres que hi ha en aquesta part del vitrall són els originals i segueixen de manera coherent el dibuix dels motius arquitectònics de la resta de la façana.

Les tres figures descrites apareixen sobre un sòl de color verd maragda, i el camper de la part superior de l'escena, entre la façana i els caps de les dones, és blau de cobalt i rosa en el mateix angle dret del plafó.

La disposició de les figures femenines (del centre i de la dreta), encarades i en actitud dialogant, així com un força evident suggeriment de la seva gravidesa, ens fa suposar que el tema de l'escena podria ser la visita de Maria a la seva cosina Elisabet, i la tercera figura, en cas de no ser femenina, podria ser la de Zacaries. Cal observar, però, que aquest personatge sembla estar dret sobre un graó o petita peanya.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El groc d'argent és molt abundós en els elements arquitectònics, els quals són dibuixats amb una gran correcció i rigor, malgrat la grisalla molt esborrada, tant en la façana com en els detalls ornamentals dels vestits.

El cromatisme és format per intensos vermells i blaus de cobalt; també són emprats el rosa i el verd maragda.

L'estil és plenament renaixentista, tant en l'arquitectura com en els vestits de les tres imatges.

Els ploms són d'ales amples i planes.

Els caps de les dues dones mostren una grisalla molt pàl·lida, i són lleugerament desproporcionats, cosa que fa sospitar la seva procedència de restauració posterior.

VITRALL SIII. TEMA HERÀLDIC, SANT MIQUEL I VISITACIÓ

PLAFÓ 1

Tema heràldic

Plafó probablement heràldic, parió del plafó 1 del vitrall NII. Tres cercles concèntrics, verd, rosa i blau, sobre camper rosa fosc i bordures verdes. Manca total de la part central.

PLAFONS 2, 3

Sant Miquel Arcàngel

Imatge de sant Miquel Arcàngel, amb el drac als peus, sobre camper reticulat de llenques blaves; les interseccions són grogues i el fons, vermell.

Imatge i composició ja descrites.

Vegeu l'esquema de trames.

PLAFONS 4, 5

La visitació

L'escena és molt probable que representi la visita de Maria a Elisabet.

Tres figures: la del mig i la de la dreta serien les de Maria i Elisabet, mentre que la de l'esquerra pot ser una figura masculina, potser Zacaries (?).

Darrere els tres personatges, i representada amb una perspectiva molt correcta, hi ha la façana renaixentista d'un edifici o temple, de dibuix molt precís i abundantament ornat amb groc d'argent, amb columnes, capitells, arcs amb l'intradós, entaulament amb motlures, fris i cornisa. Tots aquests elements arquitectònics han estat descrits amb detall a «Iconografia».

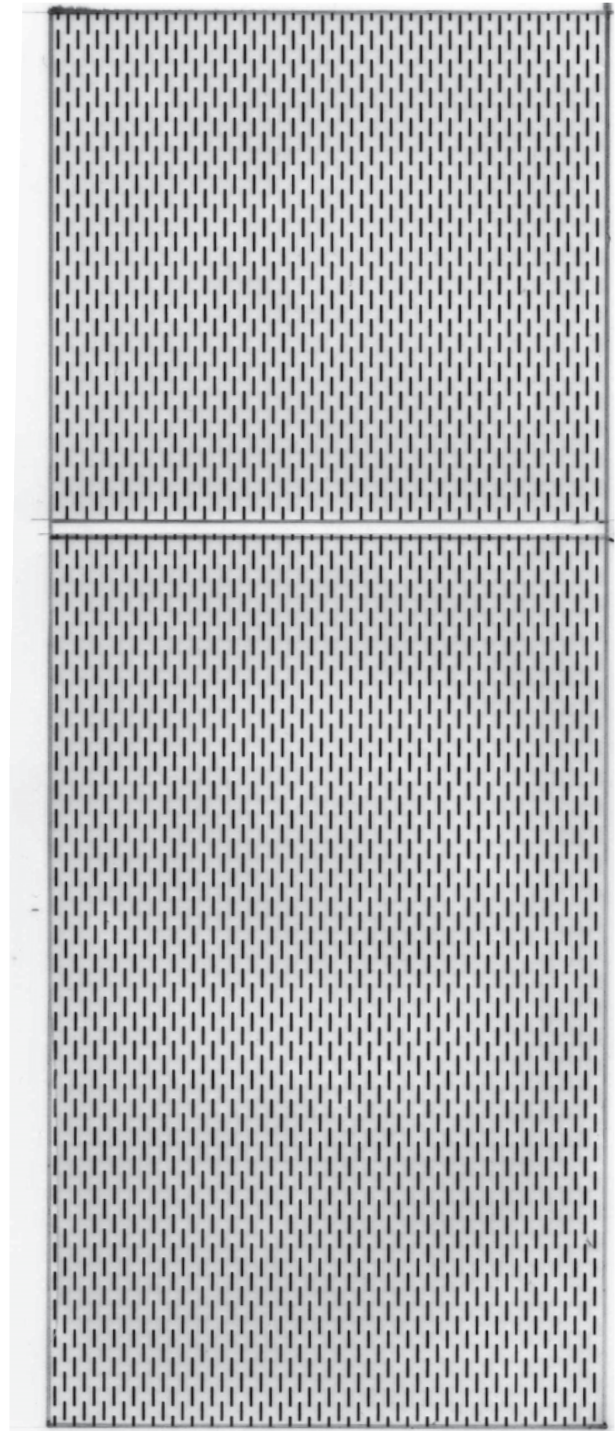
Els vestits dels tres personatges duen interessants orles amples i adornades amb motius en blanc sobre el fons groc.

El mal estat de la grisalla dificulta la identificació tant del tema com dels detalls de vestuari o arquitectura.

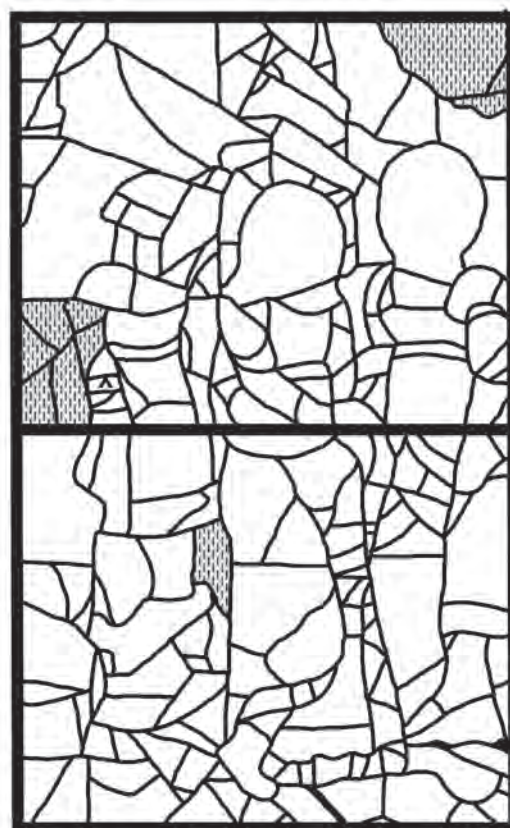
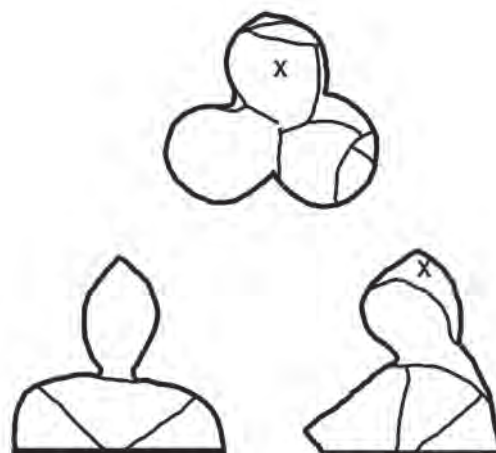
Els dos caps femenins, tal com hem observat anteriorment, podrien ser de restauració, ja que són desproporcionats en relació amb els cossos. El cap de la figura masculina (?) és inexistent.

SMC 80 i 81: SIII

SMC 80 i 81: SIII (esquema de trames)

SMC 84: SIII TR i 82: SIII 4 i 5

SMC 84: SIII TR i 82: SIII 4 i 5
(esquema de trames)

LA RESTAURACIÓ DELS VITRALLS DE LA ROSASSA NORD *per Antoni Vila i Delclòs*

L'any 2006, la parròquia de Santa Maria de Cervera va iniciar el procés de restauració dels vitralls de la rosassa adjudicant per concurs públic la seva restauració a l'obra d'art alemany Glasmalerei Peters, sota la direcció de l'arquitecte Ramon Padullers i del sotassignat, membre del *Corpus Vitrearum*. Abans de l'adjudicació se'm va encarregar un pla director de la restauració, on varen quedar reflectides les patologies dels vitralls.

El problema més important dels vitralls de l'església de Santa Maria de Cervera era la pedra, tant de les traceries com dels laterals o punts de fixació dels vitralls. Aquestes patologies eren extremament greus per la desaparició material de les motlures, galzes i traceries que formaven els finestrals, particularment a la part exterior, que és per on s'aguantaven els vitralls. Detectat un dels principals problemes, per no dir el més important, les patologies dels vitralls de la rosassa de Santa Maria i dels vitralls gòtics de l'absis eren les següents:

1. Els plafons presentaven importants problemes de fixació de la grisalla, així com incorporacions generals de pòsits calcaris, a causa de la humitat interior de l'església, de la condensació produïda entre la diferència de temperatures interior i exterior de l'església i de l'acumulació de pols en els vidres.
2. Els ploms eren els originals del segle xv, amb incorporacions i aportacions posteriors dels segles xvii i xviii. Per tant, es presentaven problemes de soldadures i trencament de ploms perquè eren dos tipus de ploms diferents, tant en forma com en composició.
3. Hi havia diversos plafons on mancaven vidres originals, substituïts aquests per aportacions dels segles xvii-xviii i pintats amb pintura freda per tancar «forats» de llum. Era una tècnica usada molt habitualment.
4. Els plafons estaven fixats a la pedra amb morter de calç. Alguns s'havien després del seu emplaçament.
5. Alguns vidres gòtics originals havien sortit del plom, a causa principalment del moviment de la pedra de la rosassa i del mateix bombament dels plafons pel pes dels vidres i del plom.
6. Diversos plafons presentaven incorporacions del segle xx, en plafons sencers o en fragments.

Estat de la pedra abans de la restauració

Estat de la pedra amb incorporacions de ciment

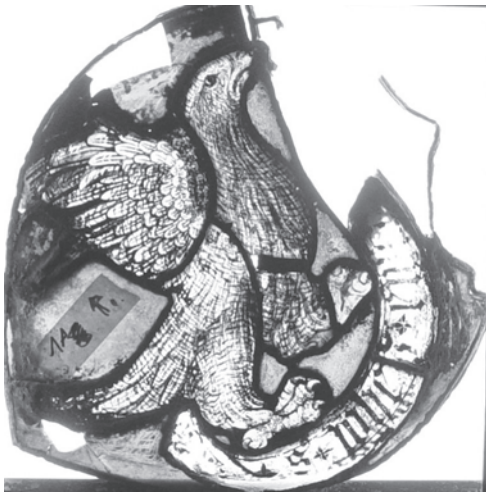
Estat abans de la restauració

La forma original dels plafons havia desaparegut a causa dels pegats de ciment

La direcció facultativa va encarregar-me unes directrius de restauració que van haver d'analitzar i pressupostar els diferents tallers de restauració que participaren en el concurs de restauració de la rosassa:

1. Desmuntatge i numeració dels plafons seguint la normativa usual del *Corpus Vitrearum Medii Aevi*.
2. Col·locació dels plafons en caixes de fusta per al seu transport a l'obrador.
3. Al taller del vitraller es procedí primerament a una prospecció de la grisalla i es va consolidar amb resines segons marca la normativa del CVMA.
4. Es netejaren els vidres amb una barreja d'aigua destil·lada i alcohol de 96º, al 50 %.
5. Els ploms originals van ser respectats i els vidres trencats també originals es van enganxar per testa amb resines adients i no es posà més plom que l'imprescindible.
6. Totes les intervencions que es realitzaren, fossin incorporacions noves de vidre o de plom, es dataren amb diamant i es van fotografiar.
7. Tots els plafons van ser retocats en la forma, ja que originalment seguien la forma del lòbul de la pedra.
8. Els tres lòbuls geomètrics s'extragueren i es varen guardar, i, en el seu lloc, s'hi posà un vitrall contemporani recordant les formes i figures originals, sense ser figuratiu ni imitar.

SMC 1 A: plafons després de treure'ls del seu emplaçament

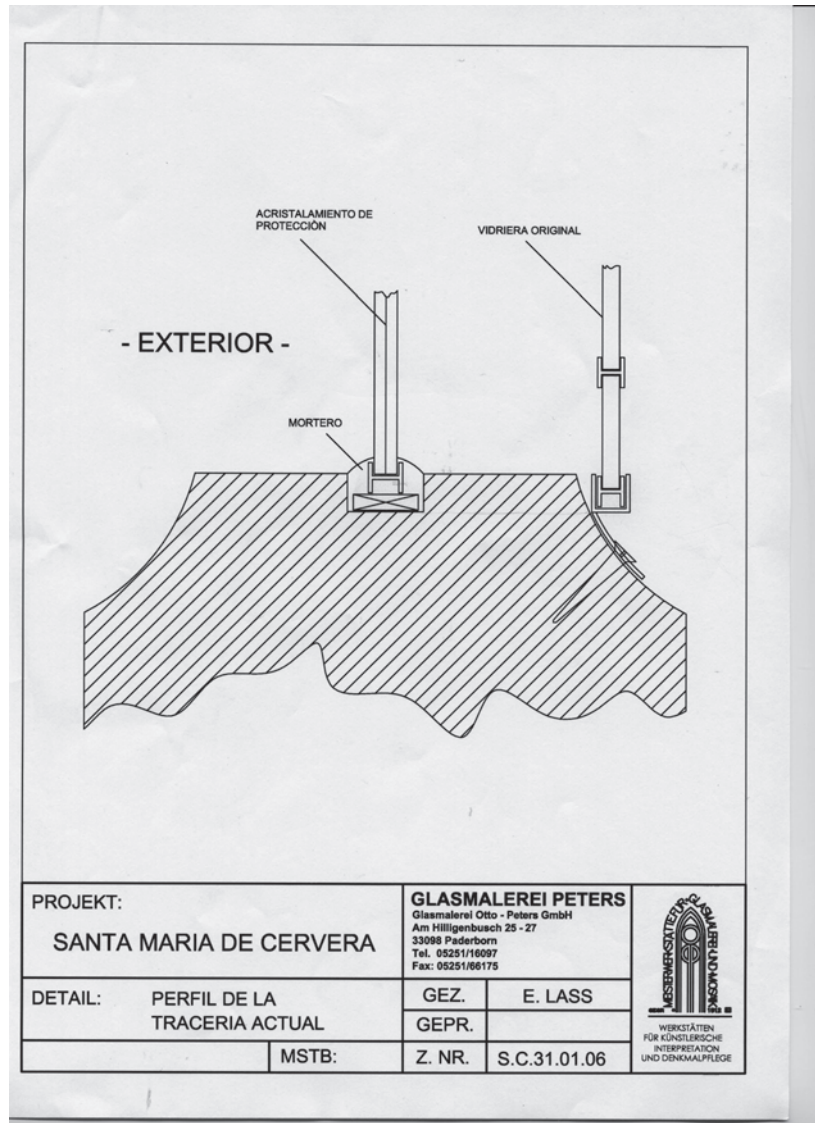

SMC 1 A: estat dels plafons abans de la restauració

SMC 4 B

Els plafons es van reinstal·lar amb el que anomenem *protecció isotèrmica interior*, que consisteix a protegir els vitralls amb vidre, sigui laminat o securit, de les inclemències del temps, de la contaminació atmosfèrica i de la humitat exterior, causa moltes vegades de la corrosió del vidre per la condensació interior i, com a última conseqüència, de la desaparició de la pintura a les figures. Foren collats a la pedra amb un perfil metàl·lic que reforça els plafons i facilitarà posteriors extraccions sense trencar vidres originals.

Proposta de reinstal·lació

La rosassa tota refeta i amb els vidres de protecció

Detall de la nova rosassa

Segons el Pla Director, es varen substituir els plafons geomètrics del segle XVII per uns plafons que restituïren, sense imitar en cap moment, les imatges que podia haver-hi, i també es van substituir els caps amb vidres blancs i sense grisalles provinents d'una restauració, segurament també d'aquest segle XVIII, per uns caps amb color que insinuen les corones i testes dels sants, tot restituint així la imatge d'unitat cromàtica de tota la rosassa.

Plafó completament nou. Es va intentar restituir la gamma cromàtica original, almenys en el camper

SMC 4 C: cap nou

Plafó ja restaurat, d'on, a part de la neteja i extracció dels pòsits calcaris, es llevaren ploms de trenca i es restituí una part del cap

Rosassa restaurada

Els vidres trencats foren enganxats per testa amb resines adients, i les grisalles en mal estat van ser fixades també amb resines. Els plafons foren emmarcats amb un perfil de coure en forma d'U quadrada que els aporta rigidesa i que es collà a la pedra amb unes grapes, tot deixant els espais adients per a la ventilació dels plafons. A tots els plafons es posà una làmina de plom per tapar la possible llum entre el perfil metàl·lic i la pedra.

Abans i després de la restauració

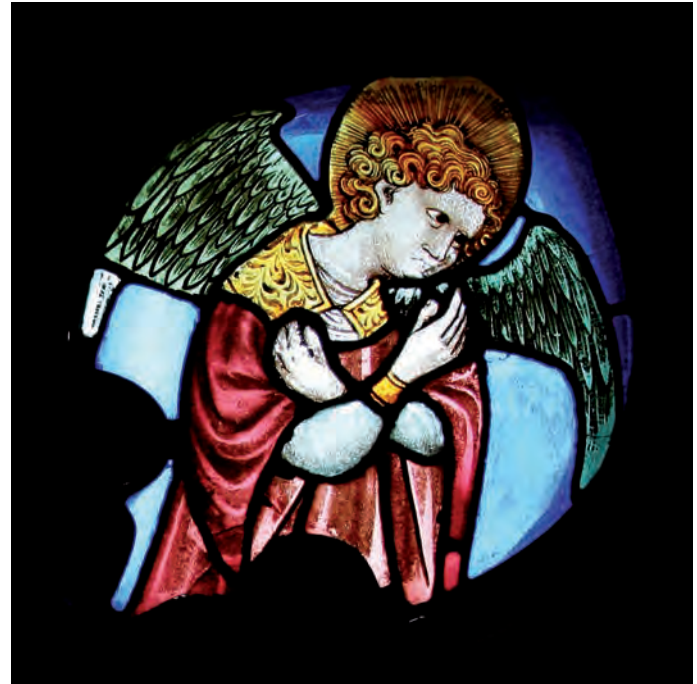
SMC 6 B: es respectaren els vidres provinents de restauracions antigues

Lluc. Plafó amb part del cos nou

Cap també nou

Àngel anunciador ja restaurat

Mare de Déu ja restaurada

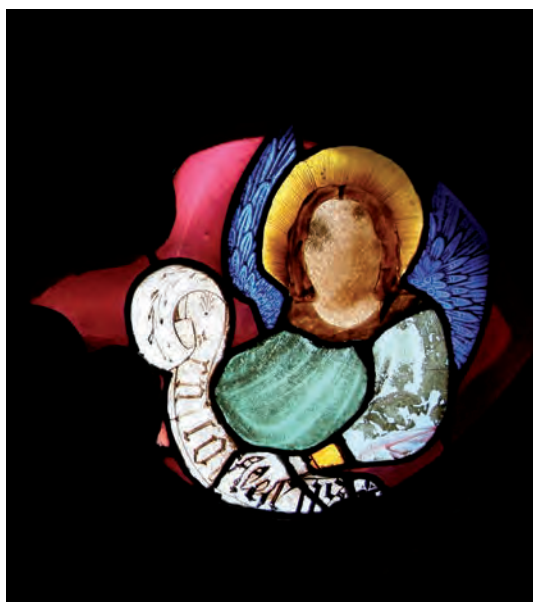
Sant Joan

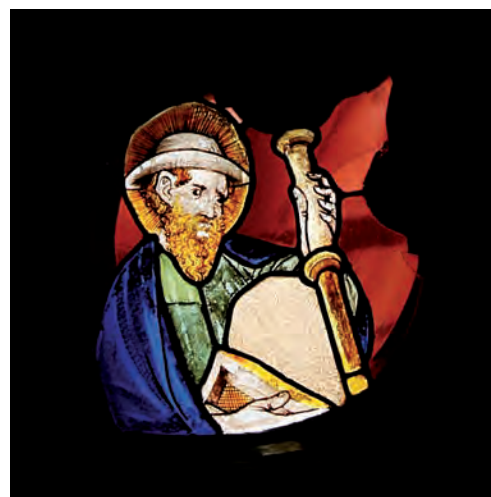
Sant Pau

Plafó completament nou

Àngel

Sant

Santa Magdalena

Sant Pere

SMC 6 C

Sant Jaume

Sant Sebastià

Detall

Sant Marc

Sant Llorenç

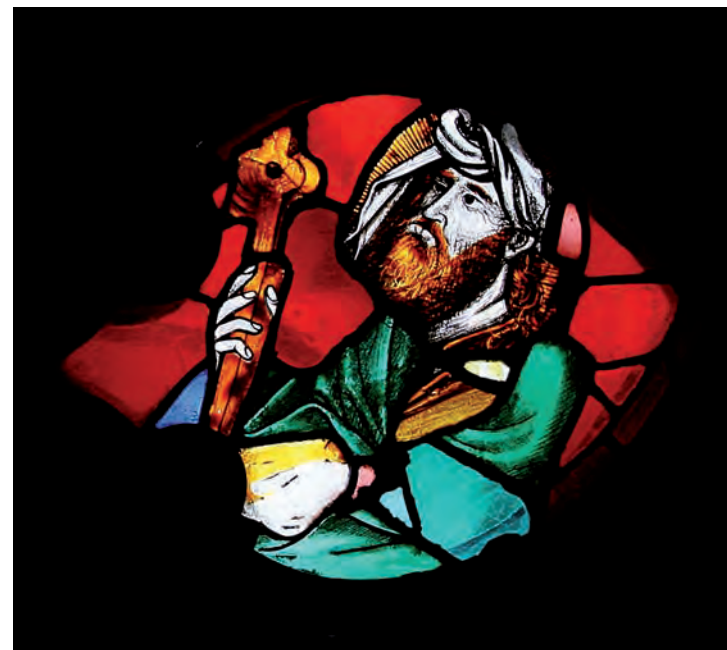
SMC N6 C, sant

SMC N3, sant Jaume

SMC N3 C, sant Jaume Alfeu

SMC 3 B, sant Maties

Nova instal·lació dels plafons

**LA RESTAURACIÓ DELS VITRALLS DE LA CAPÇALERA
DE SANTA MARIA DE CERVERA**
per Esther Balasch

El temple primitiu i principal de la vila de Cervera va ser inicialment dedicat a l'advocació de sant Martí per evolucionar fins a la construcció de l'actual temple sota l'advocació de santa Maria. Se serveixen documents que parlen del primitiu temple ja als segles XI i XII i ens resta com a testimoni primitiu la portada dedicada a sant Martí, datada al segle XIII. La construcció de l'actual edifici parroquial va comportar l'enderroc del primitiu, segurament a mesura que s'anaven avançant les obres. L'actual temple de Santa Maria correspon a una construcció del llenguatge gòtic, amb una planta de 50 m de llargària per 27,5 m d'amplària. Un temple que segueix un esquema ambiciós que presenta una capçalera amb deambulatori envoltat de vuit capelles radialment, de tres naus amb capelles laterals, una de les quals és desapareguda ja al segle XVIII, amb la construcció de l'actual capella del Santíssim Misteri. Al nord s'ubica el campanar, de planta octogonal, i cinc capelles al transsepte. Al segle XIX s'emprèn la darrera fase d'edificació, que engrandí el temple amb l'afegiment del darrer tram als peus del temple, on s'obrí una gran rosassa que acull vitralls de la mateixa cronologia i d'estil neogòtic.

No sabem en quina data es va començar a edificar l'actual temple, tot i que es pren com a punt de partida el 1306, ja que es va construir l'obreria del temple, una data en la qual ja es planifica la nova construcció. Sabem que el 15 de març de 1359 es consagrà el nou temple, una data que ens indica que l'altar major ja estava enllestit, conclòs pel que fa a l'arquitectura, de la mateixa manera que el deambulatori. Un temple que sempre ha estat vinculat a la Paeria, el govern municipal, que serà el responsable tant pel que fa al finançament com a la gestió econòmica, i fins i tot a les decisions tècniques, tal com escau en nombroses ocasions. Una tutela municipal que serà present en el moment de l'execució dels vitralls que guarnien els finestrals, així com de la seva restauració en el transcurs del temps. Santa Maria mai no va tenir una tutela reial, malgrat la decisió del rei Jaume II de plantejar a Roma la possibilitat de crear una nova diòcesi amb seu episcopal a Cervera. Malgrat que el projecte no evolucionava favorablement, el temple de Santa Maria es projecta amb una capçalera singular i amb un projecte ambiciós, adient per convertir-se en seu catedralícia.

Els vitralls de Santa Maria de Cervera es deuen a un ambiciós projecte de caràcter unitari, tal com es pot extreure de la documentació conservada a l'arxiu municipal, per bé que el document més antic data del 1398, en el qual es parla de la construcció d'una vidriera per a la capella de Sant Jaume, ubicada a la capçalera de l'edifici. A la primeria del segle XV, just el 1404, ja es documenta Nicolau de Maraya, un artista del primer gòtic internacional que al llarg de vint-i-cinc anys deixarà la seva empremta a l'església de Santa Maria. La capçalera definia ja en origen un programa iconogràfic que hauria de contenir les diferents escenes de la vida de Jesús. Un programa planificat del qual ben poca cosa ens ha restat, per bé que el que es conserva és el testimoni clau per a la identificació de l'obra de Nicolau de Maraya i també d'un altre vitraller força interessant, Joan de Sant Amat, ambdós treballant plegats a la seu lleidatana i també a Cervera.

Una capçalera configurada per cinc finestrals tancats amb vitralls. Documentem Nicolau de Maraya pel novembre de 1391 ja a la ciutat comtal, associat amb el seu soci Joan de Sant Amat, i l'any següent van ser contractats pel capítol lleidatà per a l'execució dels vitralls de les tres rosasses de la catedral medieval lleidatana. A Cervera, a cavall entre Lleida i Barcelona, Joan de Sant Amat hi romangué fins a la seva mort. A Cervera, ambdós vitrallers deixaren el seu testimoni a la capçalera del temple, en la qual els finestrals havien d'acollir els vitralls programats seguint els passos de la vida de Jesús. Finestrals tots ells coronats per llancetes que acullen estels policromats que irradien els seus raigs a les escenes inferiors. La infància de Jesús, la passió i la resurrecció de Crist i, finalment, la Pentecosta.

Un conjunt configurat per quinze escenes contingudes als cinc finestrals, dels quals tan sols s'han conservat íntegres, al primer vitrall (NIII), l'anunciació, la nativitat i l'epifania, que podrien datar del 1404, per bé que la documentació no és gens aclaridora, ja que resta indefinida quant a la iconografia representada. Tot porta a pensar en la presència de Maraya executant aquest finestral, per bé que l'estil artístic s'allunya dels paràmetres fixats en l'obra que sí podem documentar. La manca de documents aclaridors i la no coincidència de l'estil del dit finestral amb Nicolau de Maraya ens fa plantejar el fet que la dita vidriera fos executada per Joan de Sant Amat, soci del mestre vitraller a bastament documentat a les nostres terres, ambdós procedents del Regne de França.

A través de la documentació servada, sabem que el 1412 s'executaren els plafons de la vidriera que contenien escenes de la passió, com la captura de Jesús per part dels jueus, la flagel·lació de Jesús a la columna i la crucifixió

de Jesús, flanquejat per la dolça Verge Maria i sant Joan Evangelista. Una vidriera de la qual malauradament res no s'ha conservat, si exceptuem la documentació, que és prou detallada. Avui el finestral llueix un vitrall amb la representació de la Mare de Déu del Coll de les Savines. Sabem i coneixem, a través del document d'arxiu, que el 1581 el mestre Pere Giralt modificà el suara esmentat vitrall que contenia les escenes de la flagel·lació i de la crucifixió, tot fent dos panys a la vidriera que el vent havia trencat.

Nicolau de Maraya, el 1413, executà un nou vitrall, en aquest cas, amb la presentació de Jesús al Temple, amb la presència de sant Simó; un altre plafó que contenia l'entrada a Jerusalem, tot recollint l'escena amb els rams de palma, i, finalment, el sant sopar (NII) amb els deixebles, el qual s'ha conservat íntegre i on advertim l'estil del mestre vitraller. Un plafó servat íntegrament, per bé que amb intervencions posteriors a la seva execució. Malauradament, hem perdut dos plafons principals, la presentació de Jesús al Temple i l'entrada a Jerusalem, avui presidits per la imatge de sant Cristòfol i l'escut de la vila de Cervera.

L'any següent, el 1414, Nicolau de Maraya realitzà novament vitralls per a un finestral de la capçalera, que contenen la davallada als inferns, la resurrecció i l'escena del «noli me tangere» (SII), on Crist s'apareix a Maria Magdalena. Un finestral que conserva en part els vitralls originals, tot i que força intervinguts en el transcurs del temps, tal com advertim pels vidres afegits que sovint desdibuixen l'escena. En aquesta mateixa línia, cal dir que de l'escena de la davallada als inferns hem perdut bona part del conjunt, tot i que allò que s'ha servat ens permet advertir Eva arrossegant els fills i també un interessant repertori de petits dimonis i monstres en relació amb la iconografia. Avui, en aquests vitralls, on faltava la part inferior, en estar tapiada part del finestral, s'ha procedit a la creació d'un nou vitrall que conté la representació de la relíquia principal del temple: el Sant Misteri. Sabem que el mateix any 1414 el mestre Nicolau rebé el pagament de la vidriera que contenia la Pentecosta amb l'Esperit Sant davallant sobre els apòstols, l'ascensió del Senyor al cel i, finalment, l'aparició a sant Tomàs (SIII). Un finestral que avui llueix, al plafó superior, tres santes dones, sant Miquel abatent el drac (semblantment al sant Miquel de la seu gironina i del mestre Saladrigues) i, a la part inferior, l'escut de la vila, tot fent gala del mecenatge de la institució al temple parroquial, tal com advertim en altres finestrals.

Un conjunt de vitralls ubicats a llurs finestrals que esdevenen vidrieres narratives d'una sola llanceta amb tres escenes en cadascuna d'elles.

Uns vitralls que ja de ben antuvi van ser restaurats pels mateixos vitrallers Nicolau de Maraya i Nicolau de Sant Amat; anys més tard, per Francesc Tarroja, i en la mateixa centúria de 1490, documentem Gil Fontanet, seguit de Guillem Jordà, Guillem Francès, Pere Giralt, Carles Soquier i Joan Jordà, entre d'altres. Finalment, la darrera intervenció restauradora ha estat el 2008, per part de l'empresa Glasmalerei, amb seu a Padeborn, i sota la direcció de qui subscriu aquest text, que ha restaurat el conjunt de set vidrieres de la capçalera, tot destacant les quatre històriques.

VIDRIERA NIII

Estem davant d'una vidriera conformada per tres plafons que recullen les escenes de la vida de Jesús dedicades a Maria i una traceria calada que recull un estel tot concloent la iconografia desplegada. Una iconografia que ha arribat fins als nostres dies amb una disposició de l'anunci a Maria, seguit del naixement de Jesús i, finalment, l'adoració dels tres Reis. Una vidriera configurada amb plafons amb grisalla en força mal estat de conservació i amb nombrosos ploms d'emergència desdibuixant alguns rostres dels personatges principals, com el de Maria i el Rei en *posquinesis*. Conserva el plom original i únicament s'han substituït els que no es podien conservar. Quant a les fissures dels vidres i els vidres faltants, han estat intervingudes i unides i els vidres han estat substituïts per altres de nous de la mateixa tonalitat. La pintura també estava en un estat de conservació precari, tot advertint, però, que estava afectada per doll de sorra, que ha deixat petites impressions d'espurnejat a tot el plafó i a la resta dels finestrals de la capçalera. Hi havia un gran dipòsit de calç a la superfície interior. Els vidres presentaven, en general, deficiències i estaven força menjats. Quant a la llanceta que corona la vidriera, conserva tots els ploms medievals del moment. La grisalla presenta, en algunes parts, deficiències i llacunes, i en d'altres, un bon estat de conservació. Quant a l'artista, malgrat que s'hagi atribuït amb exclusivitat a Nicolau de Maraya, l'anàlisi morelliana ens ho fa desestimar, atès que no presenta els trets característics del mestre vitraller francès. La documentació ens aporta dades indirectes de Joan de Sant Amat, documentat igualment treballant a la Seu Vella de Lleida. Tot apunta que tal vegada el total de la vidriera va ser executat per aquest mestre, que, d'altra banda, va romandre a la vila de Cervera, on tingué fills.

VIDRIERA NII

Traceria, sant sopar, sant Cristòfol i escut de la vila de Cervera.

Sota una traceria calada que acull un estel es recullen, a la part inferior, altres escenes que configuraven la vida de Jesús, de les quals tan sols ens ha restat l'escena del sant sopar, que mostra la factura estilística del mestre Nicolau de Maraya. Un plafó en el qual dominaven les fissures i els vidres faltants, a més de la pèrdua considerable de la grisalla. Quant al groc d'argent, es mostra en un més que acceptable estat de conservació. Per sota de l'escena, sant Cristòfol presideix la part central, una imatge que va substituir la primitiva. La pèrdua de vidre en nombroses parts permetia la filtració de la llum i la consegüent entrada d'aire de l'exterior, que malmetia el vitrall. Llacunes de vidres, fissures i pèrdua de grisalla són els elements a destacar. Quant al conjunt de la vidriera, cal assenyalar que ha estat afectada (abans de la restauració) per doll de sorra. Hem localitzat nombrosos dipòsits de calç que afectaven l'estabilitat del vidre, que, d'altra banda, es mostren menjats, com en la resta del conjunt.

VIDRIERA SII

Aquesta vidriera de l'absis conserva escenes de l'any 1414, tot i que són pocs els vidres originals conservats. Les diferents intervencions al llarg del temps ens han deixat diferents testimonis de vidres i maneres de fer aliens als originals, intervencions que eliminen allò original generant una nova lectura en la qual l'equilibri entre allò original i allò nou es veu alterat. Un finestral que recull escenes com el «noli me tangere», «no em toquis», paraules atribuïdes a Jesucrist i adreçades a Maria Magdalena després de la resurrecció (Joan, 20-17), tot confonent-lo amb l'encarregat de l'hort proper al Sant Sepulcre. Magdalena vesteix de luxe, símbol de la vida mundana que després abandonaria. Mostra els palmells de la mà oberts com a signe d'admiració i humilitat. Un vitrall que presentava nombroses llacunes de vidre, fissures, ploms d'emergència, pèrdua de pintura i malmesa pel doll de sorra anteriorment esmentat en altres finestrals. La grisalla està molt debilitada i amb pèrdua en algunes parts, fruit possiblement d'una mala cocció. La cal és un altre factor determinant de la degradació que presentava en la superfície interior i que s'ha eliminat.

VIDRIERA SIII

En aquesta vidriera ens trobem davant d'intervencions anteriors i pèrdua de plafons originals, tot havent col·locat, a la part inferior, un escut de la vila de Cervera de 1680, un sant Miquel de 1607 i la Pentecosta, a la part superior. De l'original medieval poca cosa es conserva i la qualitat de la pintura presenta una cocció deficient i tosca. Pel que fa al plafó on es desenvolupa la iconografia de sant Miquel, presentava força llacunes de vidre, forats i pedaços d'altres vidres que desdibuixaven la iconografia, i permetia l'entrada d'aire i aigua a l'interior de l'església. Quant al plafó de la part superior, amb restes de la Pentecosta, divisem personatges femenins ricament abillats i amb la manca dels rostres; s'ha procedit al sistema de vidre de doblatge o laminat de vidre, que s'ha introduït al plom del vidre original amb un vidre nou ubicat en la cara exterior que permet acollir allò que semblantment havia desaparegut al vidre original, però, en aquest cas, el sistema és reversible i no afecta l'original. Un laminat senzill amb càmera de ventilació, de vidre senzill i sense textura, que actua com a suport de noves capes de pintura. Un sistema que va més enllà de la restauració, ja que permet reconstruir imatges parcialment destruïdes i que desdibuixen la lectura iconogràfica. En aquest cas, s'ha procedit a posar contorns del rostre a les imatges que únicament tenien un vidre blanc que deixava passar massa llum, la qual cosa afectava la visió de conjunt del vitrall.

LA RESTAURACIÓ

Els vidres

Les peces que faltaven en part o totalment van ser substituïdes per peces retallades a mida. Les fissures han estat pegades amb epoxi.

La superfície total de cadascun dels plafons es va netejar amb un pinzell suau i, quan hi havia resistència, amb un detergent amb età i bisturí. Les restes de massilla endurida localitzada al lloc de les barres de subjecció es van

estovar amb DMSO per tal d'eliminar-les. Quant als microorganismes, es van sotmetre a un triple tractament de vaporització amb aerosols en intervals de catorze hores. Els dipòsits de matèria de calç fortament endurits es van tractar amb bicarbonat d'amoni i thiosulfat sòdic.

La pintura

La pintura despresada va ser fixada amb Paraloid B72 en baixa solució, en dues o tres capes, previ treball amb solvent.

Els ploms

Hem pogut conservar tota la xarxa de plom. Les fissures es van corregir amb soldadura. Els panells es van eixamplar i les parts retocades amb materials nous es van bronzejar. Quant als ploms d'emergència, s'ha optat per enretirar els que eren viables: enlletgien la lectura de la iconografia i no afectaven la integritat del vitrall; en cas contrari, s'han mantingut extraient una part del gruix, aprimant-los. Alguns ploms d'emergència s'han eliminat completament.

Vidre de protecció

Un cop restaurada i col·locada a l'emplaçament original, per tal de protegir-la i conservar-la, s'ha procedit a posar un vidre d'acristallament de tipus VSG Reflo, de seguretat, antireflectant i transparent, emmarcat amb plom.

Aquest sistema d'acristallament isotèrmic de protecció per a vidrieres utilitza la ventilació amb aire de l'interior de l'edifici, la qual cosa permet tenir una temperatura constant. Atesa l'absència de pressió del vent i del contacte amb l'aigua de la pluja i els contaminants mediambientals, els panells es conserven en major mesura i no cal reemplomar. Un sistema que permet, d'altra banda, i davant de fractures del vidre, no utilitzar els típics ploms d'emergència als quals hem estat habituats fins a l'actualitat, ja que poden ser pegades amb resines epoxi. Aquest tipus de vidre de protecció permet, d'altra banda, anul·lar la relació interior/exterior del grau d'humitat relativa, de tal manera que no permet la condensació d'aigua sobre el vidre original. Quant als raigs UV i IR, procedents de les radiacions solars, resten controlats pels vidres protectors proveïts de filtres. Un sistema que redueix i minimitza el sistema d'impactes mediambientals com la pedra, el vent i actes vandàlics. Un sistema que permet aïllar l'edifici del so i crear un sistema hermèticament tancat, per bé que parcialment, atès que encara resten vidrieres per restaurar.

Un sistema de tancament en el qual cal desplaçar la vidriera original uns centímetres cap a l'interior de l'edifici i, al seu lloc, col·locar els vidres de protecció, tot creant una càmera de protecció original, segellats a la traseria amb morter de cal i als bastidors amb massilla, i amb una làmina d'acer inoxidable que travessa els panells.

Per a la restauració del conjunt, hem emprat els materials següents amb les proporcions escaients:

- Acetat d'etil 99,9 %.
- Clorur de metilè 99,5 %.
- Dimetil sulfoxid 99,5 %.
- Dimetilformamide 99,8 %.
- Acetona.
- Alcohol etílic barrejat amb aigua al 50 %.
- Paraloid B72 (Äthyl-Methacrylat Polymer)-Kremer.
- Solució 10 % Paraloid, 75 % età, 15 % acetat d'etil.
- Ciba Araldite xw 396/xw397 – 2020Set.
- Cera bàsica Renfert GEO rosada/dura.
- Pigments elaborats per Kremer (Aichstetten).
- Vidre artesanal de tipus Echte-Antik bufat Lamberts/Waldsassen.
- Colors a fundició Keracolor Versand.
- Plom de finestrals de duresa 55 Janssen & Buscher.
- Perfil especial de plom amb lamineta Janssen & Buscher.

- Weichlot S-Sn 60 Pb 40.
- Perfils de llautó de $10 \times 10 \times 10 \times 1$ en U.
- Perfils de llautó de 10×2 .
- Plom.
- Massilla oli de llinça seg. RAL 849 B/2 KAWO.
- Massilla de tipus thixotrop fix, KAWO.
- Morter mesclat amb pelussa de ren.